

ገ.ገ.ገ.ገ. ሪፖርት
Sept. 30, 2011

የአባ ባሕርይ

ድርሰቶች

አድሞችን ከሚመለከቱ
ጤሎች ሰነዶች ጋር

ጌታቸው ኃይሌ

ኮሌጅ ቢ.ሊ (ሚኒሶታ) 10012 9. ም.

የደራሲው መብት በሕግ የተጠበቀ ነው

© 2002 by Getatchew Haile, Avon, Minnesota
All Rights Reserved

Yeabba Bahriy Dirsetoch

ISBN: 0-9706663-1-4

Library of Congress Control Number: 2002094114

የመጽሐፉንና የሽፋኑን መልክ እንዲሁም መጠቀሙንና የኢትዮጵያን ካርታ ያዘጋጀው፡ አምላክ አስፋው

የፊት ሽፋን፡ አባ ባሕርይ አገራቸው ጋሞ ሲጠፋና ቤተ ክርስቲያናቸው ሲቃጠል ከመጽሐፎቻቸው የቻሉትን ተሸክመው ወደ ሰሜን መሰደዳቸውን ያሳያል።

ይህን መጽሐፍ ለመግዛት
ከታች ባለው አድራሻ መጠየቅ ይቻላል።

Inquiries can be sent to:

Yeabba Bahriy Dirsetoch
P.O. Box 113
Avon, MN 56310, USA

፳፬፻

ምንተኔ አዕስዮስ በእንተ ነገሉ ሊተ ዘገበርከ?
ወመኑ የሐምየክ እመ ይእዜ ትስዕሮ ለገብርከ?
በሰላም እግዚአ በከመ አዘገከ።
እስመ አዕይንትዮ ርእያ፥
እንዘ ይመልእ ኅላጃ ኅሩትከ በሊያ።

፳፭፻

ማጠቃለያ

Yeabba Bahriy Dirsetoch oromochin kemmimmelekketu leloch senedoch gara or *The Works of Abba Bahriy with Other Documents concerning the Oromo*, is primarily a new edition and translation into Amharic and English of the work *Zenahu le-Galla*, a Ge'ez study of Oromo society and Oromo migration into central Ethiopia in the sixteenth century. The author of the text, the monk Abba Bahriy, was an eyewitness to this migration and himself fled his homeland of Gamo when the Galla/Oromo overran and destroyed it. As such, Abba Bahriy's text is an important firsthand account of the social structure of the pastoralist Oromo and the impact of their migration on the existing agrarian communities of central Ethiopia.

To help clarify the original text, the book contains a chapter of selected quotations culled from primary Ge'ez historical sources that expound upon or are otherwise relevant to the sixteenth century migration. Each quotation is accompanied by its Amharic translation.

The book also contains a chapter about the author and his other works.

Yeabba Bahriy Dirsetoch... concludes with a bibliography and an index.

ቀዳማ ቃል (ከጥሮፌሰር ታደሰ ታምራት)	7
መቅደም	9
መግቢያ	13
ምዕራፍ ፩ - አባ ባሕርይና ድርሰቶቻቸው	33
(1) መዝሙረ ክርስቶስ	34
(2) “አዳኑና መዝሙረ ክርስቶስ”	47
(3) መልክሀ ገብርኤል	49
(4) ሰላመ ቅዱሳን	49
ምዕራፍ ፪ - ዜናሁ ሊጋላ	53
መግቢያ	55
ግዕዙ	63
በአማርኛ	75
ምዕራፍ ፫ - ጋላ/አሮሞ	95
(1) ጋላ ወይስ አሮሞ	97
(2) የጋላ ትርጉም	97
(3) የአሮሞ አንድነት	98
(4) አሮሞዎች ከሌሎች ይለያሉ?	99
(5) “ጋላ” ስድብ ነው?	102
(6) የጋላ/የአሮሞ ዜና ለምን ተጻፈ?	103
(7) የአሮሞ ታሪክ ከምንጩ	108
(ሀ) መንግሥትና ሕዝብ	109
(ለ) የአሮሞዎች “ሰብአ ትካትነት”	118
(8) የመንግሥት አቅምና አሮሞዎች	123
(9) አሮሞዎችን የማስፈር ፖሊሲ	138
(10) በአንድ ሀገር ሶስት መንግሥት	155

ምዕራፍ ፩ - ትንሣኤ መንግሥት 161

አባሪ ፩ - Appendix I - ከአለቃ ታዩ ትልቁ መጽሐፍ የተቀዳ 171

17. ስለ ነገደ ጋላ 171

    ጋሎች በሴት ቅናትና መጋደል ይቅር ብለው ሕግ
    የሰሩበት ምክንያት 178

    ስለ ጋላ ትውልድ 182

    የወሎ እስልምና እውነተኛው ታሪክስ እንዲህ ነው 186

    ስለ ጋላ ተጨማሪ ያፍ ታሪክ 188

    አንዱ ታሪክ 188

    ሌላው ታሪክ 190

    የጋላ ሥራትና ሕግ 191

    በጋላ ሕግ የደም ሥራት 193

18. ስለ ነገደ እናርያ 193

አባሪ ፪ - Appendix II

Ethnography of the Galla (*ዜናሁ ለጋላ*) By Abba Bahriy 195

አባሪ ፫ - Appendix III

Concerning the Galla by Aleqa Tayye 215

ዋቢ መጻሕፍት 243

መጠቀሚያ 251

ሥዕሎች

ደራሲውና ሊያ 3

ከመዝሙር ክርስቶስ (BL Or. 534, f. 13a.) 12

የኢትዮጵያ ካርታ 14

አንቶኒዮ ሴኪ 34

ክቡር አቶ ይልማ ደራሳ 54

ኢግናዚዮ ጉይዲ 62

ከዜናሁ ለጋላ (BL Or. 534, f. 1a.) 94

አይኬ ሃበርሳንድ 96

ከዜናሁ ለጋላ (Aeth. 4, f. 1b.) 160

አቶ ዓዕመ ጊዮርጊስ (ዓዕሜ/ዓጥሜ) 162

አለቃ ታዩ 170

ቻርልስ ቤኪንግሃም 194

ፕሮፌሰር ባይሩ ተፍላ 214

ከሰላመ ቅዱሳን (BL Or. 534, f. 168b.) 242

ከመዝሙር ክርስቶስ (BL Or. 534, f. 137a.) 250

ቀዳሚ ቃል

ፕሮፌሰር ጌታቸው ኃይሌ፡ በዚህ ባሜሪካ አገር፡ በሚኒሶታ “ስቴት” ውስጥ በምትገኘው የኮሌጅቪል ከተማ ያለው “የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርሲቲ” ያሰባሰባቸውን፡ በብዙ ሺህ የሚቆጠሩትን የጥንት ኢትዮጵያ የብራና መጻሕፍት ማይክሮፊልሞች፡ እነሆ ከሃያ አምስት ዓመታት ለበለጠ ጊዜ በማጥናትና በማመሰክር ቀጥራቸው በዛ ያለ፡ ለሀገራችን የሃይማኖት፡ የቋንቋ፡ የሥነ ጽሑፍ፡ የታሪክና የባህል ጥናት ከፍ ያለ አብነት ያላቸውን ድርሰቶች በመጻሕፍትና በመጣጥፎች መልክ ሊያቀርብ የቻለ ባለሞያ ነው። አሁን ደግሞ ይህንን “የአባ ባሕርይ ድርሰቶች፡ ለሮሞችን ከሚመለከቱ ሌሎች ሰነዶች ጋር” የተባለውን ጥናቱን በጥንቃቄ አዘጋጅቶ አቅርቦልናል።

አባ ባሕርይን እስካሁን ብዙዎቻችን የምናውቃቸው፡ በዘመናቸው ከደቡብ ወደ ማህል ኢትዮጵያ በብዛት ተንቀሳቅሰው መስፈር ስለጀመሩት የአሮሞ ሕዝብ፡ በግዕዝ ቋንቋ በጻፉት መጽሐፋቸው ብቻ ነበር። አሁን ፕሮፌሰር ጌታቸው ባዘጋጀው በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ግን፡ ሌሎች አራት የተከበሩ መጻሕፍትም የደረሱ፡ በዘመኑ የትምህርት መስክ እጅግ በጣም የተራቀቁና የበሰሉ ደራሲም እንደነበሩ ከነማስረጃው አጣርቶ ይነግረናል።

አባ ባሕርይ በጊዜያቸው ከነበሩት የግዕዝ ደራስያን ሁሉ በጣም የተለዩ እንደነበሩ ግልጽ ሆኖ ይታያል። እስካሁን ባሉን መረጃዎች መሠረት ሌሎቹ የዘመኑ ደራስያን ያቆዩልን ጽሑፎች በብዛት የሚያተኮሩት በሃይማኖት መጻሕፍት ትርጉምና ትንታኔ፡ በጸሎት፡ በመዝሙሮችና በቅኔዎች ላይ ነበር። እሳቸው ግን በተጨማሪ፡ በዚህ ስለ አሮሞ ሕዝብ ባዘጋጁት ጥናት፡ በዘመኑ በጣም አሳሳቢ የነበሩ የሕዝብ ሰፈራ፡ የሰላም፡ የጦርነት፡ የማኅበራዊ፡ የወታደራዊና የፖለቲካዊ ድርጅት ጉዳዮችንም እየተመራመሩና ካገር ሽማግሌዎች መረጃ እያሰባሰቡ መዝግበው ሊያቆዩልን ችለዋል።

ይህ የፕሮፌሰር ጌታቸው መጽሐፍ ለአንባብያን እንድ አዲስ ፈለግ መቀየሱ ጎልቶ ይታያል። ስለአሮሞዎች ሲጽፍ የአባ ባሕርይን ጥናት ለብቻው ነጥሉ ሳይሆን፡ ከአፄ ገላውዴዎስ ጀምሮ እስከ 20ኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ ድረስ የነበሩት ነገሥታት ዜና መዋዕል፡ ጸሐፊዎችም የአሮሞ ሕዝብን በሚመለከት የደረሱትን ሁሉ ከየሰፍራቸው አሰባሰቦ

እያዋሐደ ነው ያቀረባቸው። ከነዚህም መካከል፡ የአፄ ሱስንዮስ (1600-1625) ዜና መዋዕል ደራሲና የንጉሠ ዮቅርብ ባለሟል የነበሩት እርሞው ሊቅ፣ አሳዥ ተክለ ሥላሴ ጢኖም ይገኛበታል። ከነዚህም በተጨማሪ፡ በ19ኛው ምዕተ ዓመት መጨረሻና በ20ኛው መጀመሪያ ላይ የነበሩት አቶ ዓዕሜና አለቃ ታዩ በጊዜአቸው ከነበሩ ያገር ሽማግሌዎች ያሰባሰቧቸውም ተካተዋል። የአቶ ዓዕሜ ቀደም ብሎ ስለታተመ፡ ከኢትዮጵያ ጠፍቶ የነበረውን የአለቃ ታዩን መጽሐፍ ከኢየሩሳሌም አግኝቶ ስለ እርሞ ሕዝብ እሳቸው ያዘጋጁትንም በዝርዝር አቅርቦታል። ሌላውም የታወቁት እርሞ የታሪክ ጸሐፊና ሠዓሊ፡ የጎጃሙ ሊቅ አለቃ ተክለ አ.የሱስ/ዋቅጅራ ይጠቀሳሉ።

ስለ እርሞ ሕዝብ ያሉን የቀድሞ ሰነዶች ሁሉ አንድ ተመሳሳይ ጠባይ አላቸው። የተጻፉት በጦርነትና በትግል ጊዜ ስለነበረ፡ ብዙ የቁጣና የዘለፋ ቃላት ይበዙባቸዋል። አቶ ዓዕሜና አለቃ ታዩ ግን በዘመናቸው ይህንን መንፈስ እጅግ በጣም ለማሻሻልና የእርሞዎችን አጠቃላይ ባህልና ማንነት በበለጠ አክብሮት ይዞ ለመረዳት ከፍተኛ ጥረት ያደርጉ እንደነበር ከድርሰቶቻቸው ማየት እንችላለን። ይህን ተገቢ እርምጃ ጌታቸው በዚህ መጽሐፍ የበለጠ አዳብሮታል ማለት ይቻላል። እንዲያውም እሱ ተወልዶ የልጅነት ዘመኑን ያሳለፈው፡ በሽንኩራ ወረዳ ከደጎምሲሳ እስከ ቴሉ ፈራና እስከ ሉሜ ድረስ ባሉት የወላጆቹና የዘመድ አዝማድ መኖሪያ አካባቢዎች ውስጥ እየተመላለሰ፡ ከቤት ከጎረቤት ልጆች ጋራ በእርምጃ እየተነጋገረና እየተጫወተ ስለሆነ፡ ቋንቋውንና ባህሉን በቅርብ ያውቀዋል፤ ያከብረውማል።

በዚህ መጽሐፍ ውስጥ የቀረቡልን ሰነዶች የሚያሳዩን አጠቃላይ ሥዕል፡ ባለፉት 500 ዓመታት ውስጥ የእርሞ ሕዝብ፡ በየሰፈረባቸው አካባቢዎች ሁሉ፡ ከሌሎቹ የኢትዮጵያ ሕዝቦች ጋራ በባህል፡ በቋንቋ፡ በሃይማኖትና በትውልድ እየተዋሐደ የመጣ መሆኑን ነው። ይልቁንም፡ የሀገርንና የመንግሥትን ህልውና ጠብቆና አጠናክሮ በማቆየቱ አንጻር፡ ከተራ ገበሬ፡ ነጋዴ፡ ወታደርና ያካባቢ ጎበዝ አለቃ ጀምሮ እስከ ባለ ሙሉ ሥልጣን የመንግሥት የበላይ ጠባቂነት ደረጃ እየደረሰ፡ በባሌቤትነት ከፍተኛ አስተዋዕል ያስመዘገበ መሆኑን ሰነዶቹ ሁሉ ይመሰክራሉ።

ታደሰ ታምራት

መቅድም

በጽሑፍ የቆየልንን የባህልና የታሪክ ቅርስ በአማርኛ ለዛሬው ትውልድ ለማሳወቅ ባለኝ ምኞትና እቅድ መሠረት እነሆ ይህንን ሁለተኛውን መጽሐፍ አቀርባለሁ። አንደኛው መጽሐፍ ባሕረ ሐሳብ የዘመን ቁጠራ ትርጉሞችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ በሚል ርዕስ በ፲፱፻፺፫ ዓ. ም. ታትሟል። አምላክ ፈቃዱ እስከ ሆነ ድረስ ጥረቱ ይቀጥላል።

ከታሪክ ጥሩ ጥሩውን እየመረጡ ሊመኩበት ቢገባም ብቻውን ራት አይሆንም፤ የራስንም ፋንታና ግዴታ አይተካም። እንዲያውም እየኩራንበት በዚያው እንድናበቃ ሊያደርገን፡ በዘዴ ካልያዝነውም ከኩራቶቻችን ጋራ ሊያቃቅረን ይችላል። በዚያው መጠን መጥፎ መጥፎውን እየመረጡ ቢወቅሱበት የሚወቀሱት ታሪክ አበላሾች ናቸው እንጂ ወራሾቻቸው አይደሉም። የታሪክ ትልቁ ደግነት እዚህ ላይ ነው፤ የሚወረሰው ጸጋው ሲሆን ጸጋ ቢሰው ወራሽ የለውም፤ ከአድራጊው ሰው ስም ጋራ ብቻ ሲነሣ ይኖራል።

እንደ ኢትዮጵያውያን ያለ ወጣ ገባ ታሪክ ያለው ከባድ ሕዝብ የሀገሩን ታሪክ የሚማረው፡ ታሪክ ራሱን ልድገም ሲል የሚስማማ ከሆነ ለማበረታታት፡ የማይስማማ ከሆነ ለመግታት ነው። የአባ ባሕርይን ጥናትና የዘመኑን ታሪክ ያቀረብኩት በዚህ መንፈስ እንድንረዳውና እንድንጠቀምበት በማመን ነው።

ጌርጌ

አንዳንድ መጻሕፍት ደራሲዎቻቸው ብቻ ሳይሆኑ ረቂቃቸውም ታሪክ ሲኖራቸው አያለሁ። የኔው ግን የሚኖረው አልመሰለኝም ነበር፤ አጭርም ቢሆን አለው።

የ“ዜናሁ ለጋጥ” ግዕዝ ወደአማርኛ የተረጉምኩት የአሜሪካኖች ዕለተ አኩቴትን (Thanksgiving Day) ከልጆቼ ጋር ለማክበር ወደ ኒው ዮርክ ለመሄድ አይሮፕላን ላይ በነበርኩበት ጊዜ ነበር። ከበዓሉ በኋላ ከመለያየታችን በፊት ምሳ-መሰል የረፋድ ቍርስ አብረን ልንበላና ልንሰነባበት ከአንድ ምግብ ቤት ተቃጠርን። ሁሉም ከያለበት ተሰባስቦ

ቀርቦ እስኪቀርብ ጥቂት እንደተሟወቱን፡ አንዳች ነገር ለማውጣት ቦርሳዩን ብሬልግ ካጠገቤ አጣሁት። ያጣሁት ለካ የትርጉሙን ረቂቅና ዕለት በዕለት ስለሚያስፈልጉ በዚህ የሚያዙ ሰነዶችን (ጥሬ ገንዘብ፣ የቼክ ደብተር፣ ክሬዲት ካርዶች፣ የመታወቂያ ወረቀት፣ አረንጓዴ ካርድ) በሞላ እንደያዙ ከታክሲው ውስጥ ረስቼው ነው።

የደስታው መንፈሳችን ተሸበረ፤ ታክሲውን ለመፈለግ ምንም ምልክትና ማስረጃ ስለሌለን የመጣውን ከመቀበል በቀር ሌላ ዕድል አልነበረኝም። የጠፋውን ሁሉ ለመተካት ቢቻልም ሂደቱ ቀላል አይደለም። ይልቁንም ኒው ዮርክ መስከረም መባቻ ላይ ከደረሰባት አደጋ ወዲህ “የመታወቂያ ወረቀቱ ጠፋብኝ” ብሎ ለፖሊስ የሚያመለክቱባት ከተማ አይደለችም። የጻፍኩትንም እንደገና መጻፍ ስለማልወድ፣ ብዙ ጊዜ ከቆየና ከተረሳሳ በኋላ ካልሆነ የዜናሁ ለጋላ ጥናቴን እንደማልቀጥልበት ወዲያው ታዩኝ። ያም ሆኖ ልጆቼ ከኔ ይበልጥ ስለተበሳጩ ተጽናኚ መሆኔ ቀርቶ ሌሎቹን አጽናኝ ሆንኩ።

ሳስበው ቦርሳውን ሊወስደው የሚችል ከኔ ቀጥሎ የተሳፈረው የመጀመሪያው ሰው መሆን አለበት፤ ታክሲ ነጂውማ ተሳፋሪ ከሚቀመጥበት ቦታ ምን ሊያደርግ ይሄዳል? ያ ሰው የሰው ዕቃ ካላጓጓው ለታክስ ነጂው ይሰጠዋል። ታክሲ ነጂው ያለሁበትን ቦታ ስለሚያውቅ የሰው ዕቃ ካላጓጓው ካለሁበት ቦታ ድረስ አምጥቶ ይሰጠኛል። ከማተሳቸው በቀር ምንም ተስፋ የሚሰጠኝ ነገር አልነበረም።

ከግማሽ ሰዓት በኋላ ቀርቦ መቅረብ ሲጀምር ታክሲ ነጂው ቦርሳዬን ይዞልኝ መጣ።

ጭርጭር

መጽሐፉን በመቀምር የጻፈችልኝ ባለቤቴ ምሥራቅ አማራ ናት። እኅታችን ወይዘሮ ማርታ አማራ የፊደል ግድፈት እንዳለበት ለማረም ረቂቁን ስላነበበችልኝ፣ የሥራ ጓደኛዬ ዶክተር ዴቦራ ሽፐርድ (Deborah J. Shepherd) በዚህ መጽሐፍ ውስጥ ካሉት ሥዕሎች አብዛኞቹን ለኅትመት ስላዘጋጀችልኝ ሁሉንም አመሰግናለሁ።

ፕሮፌሰር ሀብተ ጊዮርጊስ ቸርነት የአማርኛውን ዶክተር እስቲፍን ሂይዝ (Stephen Hayes) የእንግሊዝኛውን ረቂቅ አንብበው የሰጡኝን ሐሳቦች በምስጋና ተቀብዮ ጥናቴን የተቻለውን ያህል አሻሽየባቸዋለሁ።

አቶ አምነ አስፋው መጽሐፉን ለመጻፍ ካሰብኩበት ቀን ጀምሮ ወደ ማተሚያ ቤት እስኪሄድ ድረስ አብሮኝ ነበረ። በመቀምር የተጻፈውን እንዲያርምልኝና ለመጽሐፉ ይኸንን መልክ እንዲሰጠው ረቂቁን ካስረከብኩት በኋላ ያደረግኋቸውን ብዙ ለውጦች በስልክና በኢሜል እየተቀበለ ሲያስገባቸው የሚታየው ድካሙና የኔ አሰልጥኝነት ሳይሆን የመጽሐፉ መሻሻል ነበረ። አምነ ብዙ ግልጽ ያልሆኑ ዐረፍተ ነገሮችን

እያገኘ እስለውጠኛል። በዚያ ላይ አባ ባሕርይን በመሰለው የሣላቸው፣ ገጽ 14 ላይ ያለውን ካርታ የነደፈው፣ ማውሳውን ያዘጋጀው፣ ለመጽሐፉ መጠቀም ያወጣለት አምነ ነው። ከልብ አመሰግንዋለሁ።

የዚህን መጽሐፍ ረቂቁን እንደጨረሰኩ ከፕሮፌሰር ታደሰ ታምራት ጋራ ድንገት መገናኘታችንንም የመጽሐፉ ሌላው ታሪክ አድርጌ እቆጥረዋለሁ። ፕሮፌሰር ታደሰ ረቂቁን አንብቦ የሰጠኝን የማሻሻያ ሐሳቦች ሳጠናቸው ረቂቁን ሲመረምር መሥመር እንኳን እንዳልዘለለ አሳይተውኛል። ሐሳቦቹን ሁሉንም ከፍ ካለ ምስጋና ጋራ ተቀብቼ በቀጥታ በመቅዳትም ሆነ ከራሴ ሐሳብ ጋራ በማስታረቅ ሲያስቆጩን ሊኖሩ የሚችሉ ስሕተቶችን በጊዜው አርሚባቸዋለሁ። የቀረ ወይም የሳትሁት ነገር ቢኖር ተጠያቂው እኔ ነኝ። ታደሰን የሚያህል የኢትዮጵያ ታሪክ ባለሞያ ይህ ጥናት እንዲታተም መመኘቱ ጥናቱ ወገን እንደሚጠቅም ያለኝን እምነት አጠንክሮልኛል።

መጽሐፉን ሳዘጋጅ ንብረትነታቸው የብዙ ቤተ መጻሕፍት በሆኑ ሰነዶች ተጠቅሟልሁ። ባለንብረቶቹ፣ በተለይም የብሪቲሽ ላይብራሪ፣ የቪየና ቤተ መጻሕፍት፣ የዴር ሥልጣን ቤተ መጻሕፍት፣ የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርሲቲ (ኮሌጅቪል) ቤተ መጻሕፍት በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ስለፈቀዱልኝ፣ አስተዳዳሪዎቻቸውም ስለተባበሩኝ ከፍ ያለ ምስጋና አቀርባለሁ። ከታተሙ ምንጮች ውስጥ በተለይ ከCSCO መጻሕፍት ብዙ አንቀጾች እያመሰገንኩ ጠቅሻለሁ።

ማስታወሻ፡

1. በዚህ መጽሐፍ ውስጥ ያሉት የዘመን ቁጥሮች ዓመተ ምሕረት (ዓ. ም.) ናቸው፤ አንዳንድ ጊዜ በዓመተ እግዚእ (ዓ. እ.) መጠቀም ግድ ሲሆንብኝ እነዚያን በ “ዓ. እ.” አመልክቻቸዋለሁ።
2. ምንጮችን ለማስረጃነት በገጻገኝ ላይ ስጠቅሳቸው መጀመሪያቸውንና ገጾቹን እንጂ ሙሉ አርእስታቸውን አልጽፍም። ሙሉ አርእስታቸውን ለማወቅ የሚፈልግ በየደራሲዎቻቸው ስም ተዘርዝረው ገጽ 243-249 ላይ በ“ዋቢ መጻሕፍት” ስር ያገኛቸዋል።

ጌታቸው ኃይሌ

መዝሙር፡ ዘ ክርስቶስ፡
 ዕ፡ በፀ፡ ዕ፡ በእሴ፡ ዘ ኢሐረ፡ ኅ፡ በ፡ ፍ፡ ፍ፡ ፍ፡ ፍ፡ ፍ፡ ፍ፡ ፍ፡
 ወ ዘቆ መ፡ በእምነት፡ አብ፡ ወ ወልድቆ
 ወ በሃይማኖት፡ መንፈስ፡ ቅዱስ፡ ሥላሴ፡ ዋሕድቆ
 ወ በፀ፡ ዕ፡ ክስበ፡ በእስተ፡ ፍቅረ፡ ንዱድቆ
 ዘ በልሳኑ፡ ይገኘ፡ ወ በርኩ፡ ይሰግድቆ
 ለማርያም፡ ድንግል፡ ጽድቅ፡ ኃላእን፡ ወ ጥበብ፡ ዓብድቆ
 አንሱ፡ እጸንዕ፡ እስክ፡ ለመዊትቆ
 በአሚን፡ ዝኑ፡ ትሥልስትቆ
 ወ ክፍፍር፡ የኒ፡ እክሥትቆ
 ንንዛ፡ እነብብ፡ ድርሳን፡ ግላሊትቆ
 ዘስሙ፡ መዝሙረ፡ ኢየሱስ፡ አምሳሉ፡ ለመዝሙረ፡ ዳዊትቆ
 ዘክልቦቱ፡ ሕፀፀ፡ አሐዱ፡ ቃል፡ እምነ፡ ጉልቱ፡ ቃሉቆ
 ወ ኢይፈደፍድ፡ ፈደሐ፡ እምነ፡ ፈደሐቆ
 ባሕቱ፡ ክሂለ፡ ፍጻሜ፡ እምእግዚአብሔር፡ ሊተ፡ ይደሉቆ
 እስሙ፡ ውክቱ፡ ወ ጣኒ፡ ወ ረጸሜ፡ ክሉቆ
 መዝሙር፡ ዘ ክርስቶስ፡
 ይ፡ ለምንት፡ አንገለጉ፡ በሰላምቆ
 ዘበሙ፡ ኃዕዘ፡ እምቅድምቆ
 ሆስለ፡ ተያፍ፡ ወሐና፡ ሊቃናተ፡ ኢየሩሳሌምቆ
 እኩኑ፡ ክመ፡ ያጽንዑ፡ ምክረ፡ ክዲ፡ ደምቆ

መግቢያ

BL Or. 534, f. 13a.

እስካሁን ከተገኙት የመዝሙረ ክርስቶስ ቅጂዎች አንዱ።
 (ገጽ 36-37 ላይ በከፊል ተቀድቷል።)

አሐተ ሰአልክዎ ለእግዚአብሔር ወኪያሃ አኅሥሥ፤
 ከመ ይሰማዕ ሐዘና ወብካያ፤
 ለሀገሪትኅ ኢትዮጵያ።

እግዚአብሔርን አንድ ነገር ጠይቄዋሉ፤ እሷንም እፈልጋለሁ፤
 — ቅዱስ ዳዊት

የሀገራችንን የኢትዮጵያን
 ሐዘኗንና ለቅሶዋን እንዲሰማ።
 — አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ

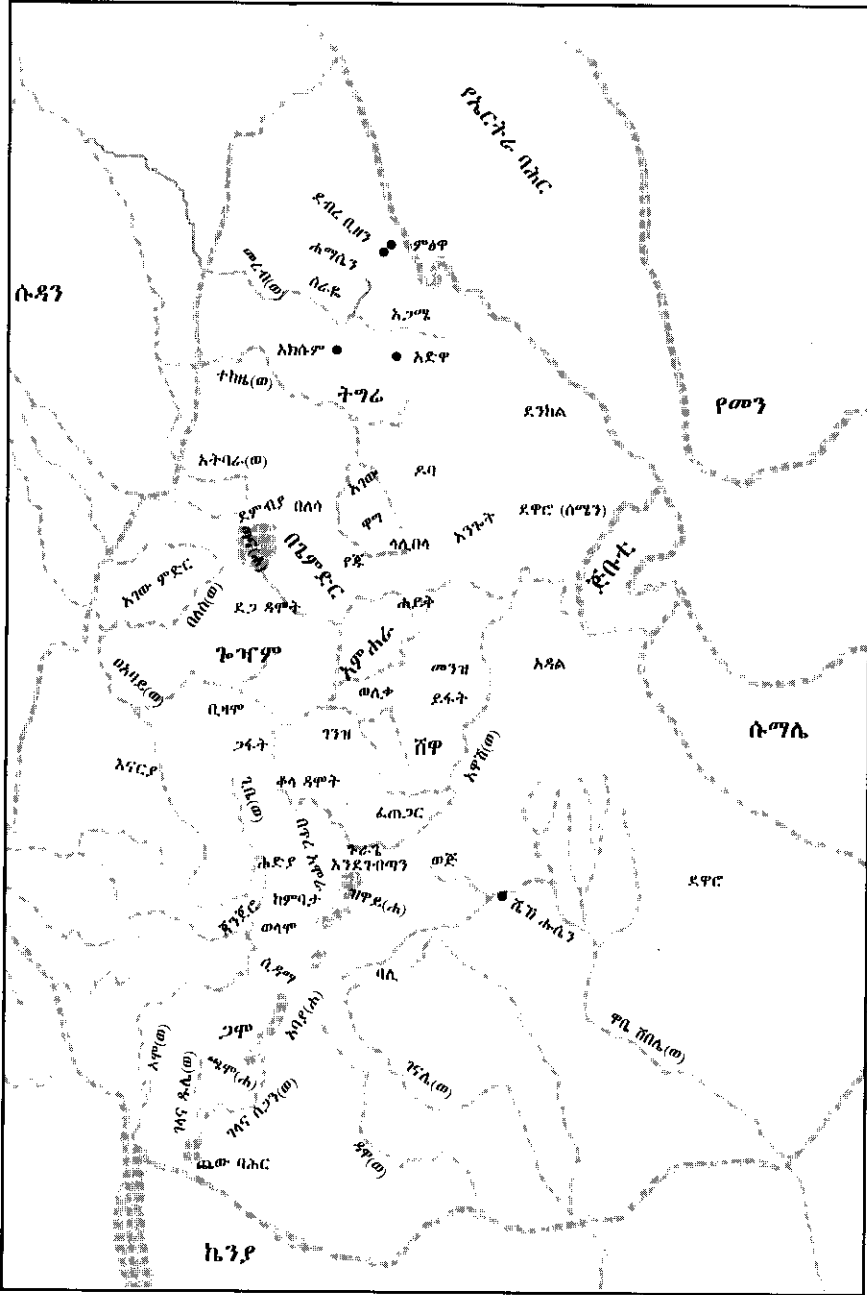
በዚህ መጠነኛ ድርሰት አማካይነት ላንባቢዎች ላቀርብ የምፈልገው፡ ሁለት ነገር ነው -- እንደኛውና ዋናው በዓሥራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት አባ ባሕርይ ስለአሮዎዎች የደረሱትን ዜናሁ ለጋላ ሲሆን፡ ሁለተኛው የደረሱውን ማንነት ሊነግሩን ስለሚችሉት ስለሌሎቹ ድርሰቶቻቸው ያዘጋጀሁትን መግለጫ ነው። ወደ ዋናው ርዕስ ነገራ ከመሄዴ በፊት ስለ አባ ባሕርይ ለዛሬው ያዘጋጀሁትን አስቀድማለሁ።

የዜናሁ ለጋላ ርዕስ ነገር “ጋላ” ይባሉ የነበሩት አሮዎዎች ስለሆነ የድርሰቱ ትኩረት ርዕስ ነገሩን (የአሮዎዎችን ዜና) በሚያጉሉ የግዕዝ መምህራን ዘገባዎች ላይ ይሆናል። እንግዲህ የአባ ባሕርይ ዜናሁ ለጋላ ለዛሬው ድርሰቱ አስኳልና ዋናው ክፍል ከመሆኑም በላይ የደረሱውን ሌሎች ድርሰቶችና አሮዎዎች ማእከላዊ ኢትዮጵያን እንዴት እንደወረሱ የሚናገሩ ሀገራዊ ምንጮችን ለማስተዋወቅም ምክንያት ሊሆን ነው።

ስለ አሮዎዎች ወይም ስለ “ቤተ ጋላ” ለመጻፍ የበቃሁት ሳላስበው ነው። አሁንም ቢሆን የምጽፈው ለሕዝብና ለወጣት የታሪክ ተማሪዎች የሀገር ውስጥ ሰነዶችን ለማቅረብ እንጂ እንደ ሌሎቹ አንትሮፖሎጂስቶች (ለምሳሌ እንደ ሴኪ እና እንደ ቸሩሊ፣ እንደ ሃበርላንድና እንደ ብራውኬምፐር) ያደረግሁት “የመስክ ጥናት” በጂ የለም፤ ቢኖር “የመጻሕፍት የመስክ ጥናት” ነው። የሆነውም እንዲህ ነው፡ በዘመኑ ፖለቲካ ምክንያት ስለ አሮዎዎች እንዳች ወይይት በተነሳ ቍጥር የአባ ባሕርይን ዜናሁ ለጋላ በግዕዙም ሆነ ወይም የምዕራባውያን ሊቃውንት በተረጉሙባቸው ቋንቋዎች ባነበቡና ባላነበቡ ኢትዮጵያውያን መካከል የአስተያየት ልዩነት አይ ነበር። ባነበቡትም መካከል ቢሆን ድርሰቱን ሁሉም እንደፈለገው እንዲሆንለት እያደረገ ያየዋል።

ውይይቱ በጥቅምት 27 ቀን 1994 (November 6, 2001) ፕሮፌሰር ዓለሜ እሸቴ ለBEEDN ያቀረበውን ጽሑፍ ምክንያት በማድረግ ተፋፍሞ ነበር። በዚያን ጊዜ ብዙ ኢትዮጵያውያን የዜናሁ ለጋላ ያማርኛ ትርጉም እንዳለኝ ሲጠይቁኝ ክቡር ብላታ መርሰዔ ነዘን ዋልደ ቂርቆስ የተረጉሙት ቢኖርም¹፣ ፕሮፌሰር ዓለሜ እሸቴም ሰዎች (“መተክ”)

1. EMMML 3749, Getatchew Haile, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. IX (1987), p. 127. ረቂቁን ለማግኘት የሚከፈለው ገንዘብ ከሰነዶቹ ብዛት ጋር ሲተያይ ብዙ ነው። መጽሐፉን በምዕራፍ ፮ ላቀረብኩት ዜናሁ ለጋላ “መግቢያ” ውስጥ የሚያስፈልገውን ያህል ተችቶላለሁ።

ከተለያዩ ካርታዎች ላይ የተወሰዱ (የቀድሞ) የቦታ፣ የወንዝ(ው) እና የሐይቅ(ታ) ስሞች በዘመናዊ የኢትዮጵያ ካርታ ላይ።

የተረገሙለትን ለሕዝብ እንዳሰራጨ ቢነግረንም፡ እስካሁን ያየንቸው ትርጉሞች ሁሉ ስላላረኩኝ እኔው እራሴ በመሰለኝ ተርጉሜ ልልክላቸው ወሰንኩ። ስተረገሙው ባነበቡት መካከል ያለው ሰፊ የመረዳት ልዩነት ዋናው ምክንያት ዜናሁ ለጋላን ከኢትዮጵያ ታሪክ ተገንጥሎ ብቻውን ስላገኙትና ራሱን የቻለ ሙሉ ታሪክ አድርገው ስላዩት እንደሆነ ገመትኩ፤ ስለዚህ ትርጉሜ ታሪካዊ ማብራሪያ እንደሚያስፈልገው ተሰማኝ።

ማብራሪያውን ለማዘጋጀት ዜናሁ ለጋላ የተጻፈበትንና የተከታዩን ዘመን ታሪክ ነክ የሀገር ውስጥ ምንጮችን፡ በተለየም የነገሥታቱን ታሪክና ዜና መዋዕሎቹን (chronicles)፡ እንደገና ማንበብና መጥቀስ አስፈለገኝ። እርምጃዎች ከዓሥራ ስድስተኛው ምእት ዓመት ጀምሮ ማህል ኢትዮጵያን ሲይዙ ስለተፈጸመው ተጋድሎ ለምሳሌ የሚሆኑ ጥራ ምንጮች ስጠቅስ የራሴን አስተያየቶች መስጠቴ አልቀረም። ሆኖም አስተያየቶቼ ሁሉም እነዚህን ያነበብኳቸውን ምንጮች የተመረከዙ ትዝብቶች ናቸው። በማህላቸው ድጋፍ የሌላቸው የአድልዎ አስተያየት የጨመርኩባቸው አይመስለኝም። ስላለፈ ውስጣዊ ሀገራዊ ታሪክ ስጽፍ የሀገሪቱን ነፃነት፡ የሕዝቡን አንድነትና ደገንነት የሚነካ ድርጊት ካልሆነ በቀር በአድልዎ ምክንያት ለየትኛውም ድርጊት ፈጻሚዎች ነቀፌታም አድናቆትም አይሰማኝም። ምንጮቹ የሚተርኩት በተለየ በመንግሥት ሠራዊትና በእርምጃ መካከል በተካሄደው ግጭት ላይ በሚሆንበት ጊዜ፡ ያንን ሳቀርብ ሁለት ዘራፊ አያቶቼ ሌላ ያፈራውን ሲዘርፉ ቢጣሉ ለተዘራፈው (በተለይም ለገበሬውና ለነጋዴው) ከማዘንና ለሚጠፋው የታሪክና የኪነ ጥበብ ቅርስ ከመቆጨት አልፎ ለማን ያደሳል!

ለገለልተኝነቴ በቂ ምክንያት አለኝ፡ ልጆች እናትና አባት ሲጣሉባቸው እንደማየት የሚጠሉትና ከአእምሯቸው እስከመቸም የማይፋቅ አሳዛኝ ነገር የለም። የዛሬዎቹ ኢትዮጵያውያን በነገድ ሲጣሉ ሳይ፡ “የእርምጃና የሌሎቹ ነገዶች ልጆች ነን እኮ” ስል ለሕዝቡ አንድነት ባለኝ ምኞት “ሰላምን ለመሥራት” ብቻ ሳይሆን ምንጮቹን ሳነብ ያገኘሁትንና ፈላስፋው ዘርአ ያዕቆብ “ያልተሟላ ራስን ማሟላት”² የሚለው በራሴና በብዙዎች በማውቃቸው ላይ ሲደርስ በዓይኔ ያየሁትን ለመመስከር ነው።

2. Enno Littmann, *Philosophi Abessini*, CSCO, script, arth., textus series prima t. 31, Paris 1904, reprint, Vol. 18, t. 1, Louvain (1962), p. 16: “እምተክህሎ ለእግዚአብሔር ይፍጥረን ፍጹሙን ወይረሰየን ብፁዓን ዲበ ምድር። ወባሕቱ ኢፈቀደ ይፍጥረን ከማሁ፤ ወፈጠረን ድልዋን ለተፈጽሞትን” (“እግዚአብሔር የተሟላን አድርጎ ሊፈጥረንና በምድርም ላይ ብፁዓን ሊያደርገን ይቻለው ነበረ። ግን እንዲህ አድርጎ ሊፈጥረን አልፈለገም፡ ለመሟላት ዝግጁዎች አድርጎ ፈጠረን እንጂ።”)

ገጭን ታሪክ ይህን አጭር ድርሰትና የምሰጣቸውን ምንጮች ስናነብ እንደርሰበታለን፡ “ያልተሟላ ራስን ማሟላት” ስለሚባለው ፍልስፍና ግን በራሴ በመጀመር ጥቂት መሥመሮች ላስቀድም። ፈጣሪ በጅምር የተወኘን ዕድል አግኝቼ በእድገት ዘመኔ የሚሉልኝ የሀገራችን ትምህርትና የአካባቢዬ ባህል ናቸው። ይህ አጋጣሚ ዕድል የማሟያዬ መሣሪያ ለሆኑት ለመጻሕፍቱ፡ ለሥዕሎቹ፡ ለጸሎት ቦታዎቹ፡ ለቅዱሳት እቃዎቹ እና ለጠቅላላ ባህላዊ ቅርሶቻችን ያልተቆጠበ ፍቅር አላድሮብኛል። ከነሱ ውስጥ መጥፎዎቹ በቤተ መዘክር፡ ጥሩዎቹ በቤተ መዘክርና በቤተ ትምህርት ከትውልድ ወደ ትውልድ በክብር እንዲተላለፉ እንጂ የትኞቹም ክፉ ነገር እንዲደርሰባቸው አልፈልግም። አሁን ካለንበት ለመድረስ ምን ዓይነት ረጂም ገዞ እንደተጓዘን የሚነግሩን እነዚህ ቅርሶች ስለሆኑ፡ ጥፋታቸው ክስረታችን ነው። አንድ መጽሐፍ ተበላሽ ሲሉኝ የሚታዩኝ ሀገራዊው ክስረት ብቻ ሳይሆን የስምዖንን ግብረ ሕማማት የቀዳውና እንደሱ ያሉት ጸሐፊዎችና ሠዓሊዎች ድካም ከንቱ ሆኖ መቅረት ጭምር ነው።

ስምዖን ከግራኝ አመፅና ወረራ በፊት የነበረ የሀገረ ማርያም ገዥ እና ቤተ ክርስቲያን ያደሰ ባለጸጋ ነበረ። ግዛቱን የግራኝ ወራሪ ሠራዊት አቃጠለበት፤ እሱንም አባቱን ዓቃቤ ሰዓት ነገደ ኢየሱስንና ወንድሙን ብእሴ እግዚአብሔርን እንደገደሏቸው ገድለውት ይሆናል። አንዱ ወንድሙ ሠርዕ ዮሴፍ የወለቃ ንጉሥ ነበረ። ስምዖን የደለበ ባለጸጋ ሆኖ ሳለ፡ ስሙ ያልታወቀው የሱ ጸሐፊ በቀዳሳት ግብረ ሕማማት ገዳኝ ላይ የጻፋቸው ልመናዎች የተራበና የተራቆተ ሰው እንደነበረ ይመስክራሉ። የምንኮራበትን የሥነ ጽሑፍ ቅርሳችንን ያወረሱን ባለሟያ አባቶቻችን እንደዚህ የችጋር ማኅደርና ከኢትዮጵያ ጀምረው እስክንድርያና ኢየሩሳሌም በእግራቸው ሲመላለሱ የአደጋው ሁሉ ዓላማ ሆነው ነው።

እንደዚህ ሆኖ የተፈጠረ ቅርስን ጥፋት መስማት ሆኖ አይችለውም። ሌላው ምን እንደሚሰማው አላውቅም፤ እንደኔ ታሪካቸውን ታሪኩ የሚያደርገውን ኢትዮጵያዊ ግን አንገቱን ያሳርርበታል። የነዚህ ሰዎች ባህላቸው ባህሌና የኔነቴ አንዱ ክፍል (የተሟላሁበት/የነላመስኩበት) ሆኗል። አገራችንን የማያት በዚህ ዓይነት ሰው ዓይኖቹ ስለሆነ፤ ታሪኩን ስጽፍ አስተያየቶቼ የፍርድ ጉድለት ቢታይባቸው በራሴ ጉዳይ ላይ ራሴ ዳኛ ስለሆንኩ ነው።

3. EMML 5083, “አዝ እግዚአብሔር ልብሰ ለጸሐፊሃ ለዛቲ መጽሐፍ ከመ ኢይዐል ዕራቆ ለበዓላ” (“ጌታዬ፡ ጸሐፊዋ የበዓላ ዕለት ራቁቱን እንዳይውል ልብስ እዘዝለት”፡ ቅጠል 44ለ)፡ “ርገበ ወጸምእ ጸሐፊክ፡ አዝ እግዚአብሔር በእንተ ማርያም ፍቅርትክ” (“ጸሐፊህ ተራብ፡ ተጠማም፡ ጌታዬ፡ ስለፍቅርህ ስለማርያም ብለህ (የምበላውን) እዘዝልኝ”፡ ቅጠል 87ለ)።

ይህ ባንድ በኩል ሲሆን፡ በሌላ በኩል ደግሞ፡ አጥቢያችን ሽንኩራ ውስጥ ጡጤ እንገራራ ሀማኑኤል ይሁን እንጂ የልጅነቱ ቤታችን እዚያው እሽንኩራ ውስጥ ከሙካ ቶክቻ እልፍ ብሎ ደጎምሲላ ከሚባል ቦታ ነው። (“ሙካ ቶክቻ” በአሮምኛ “አንዲት ዛፍ” ማለት ስለሆነና ቀበሌው በምንጃርና በውልንጫቲ በኩል ለአዋሽ ስለሚቀርብ አፄ ዘርአ ያዕቆብ በዓሥራ አምስተኛው ምእት ዓመት ከአዳሉ አሚር/ንጉሥ ከበድላይ ጋራ ስላደረገው ጦርነት ሲጸፍ “ምድረ አሐዱ ዕፅ” (“የአንድ ዛፍ ምድር”) የሚለው ቦታ⁴ ይህንን ስሜወት ያደግሁበትን “ሙካ ቶክቻ”ን ይሆንን እላለሁ።) ከአዲስ አበባ ደጎምሲላ ለመድረስ በለገ ዳዲ፥ በጨፌ ዶንላ እና በዶቢ በኩልም ያስኬዳል። “ጨፌ” በአሮምኛ “ሸንጎ”፥ “አደባባይ” ማለት እንደሆነ ይኸንን ድርሰት በማንበብ ስንገሩበት እንደርስበታለን። “ለገ ዳዲ” ማለትም “የጠጅ መልካ” ማለት ነው።

ሸንኩራ ብዙ ታሪክ ተፈጽሞባታል፤ ለምሳሌ፡ “አጼ ቴዎድሮስ ሸንኩራ ሰፈሩ የሚባል ወሬ ሲሰማ ነገሩ (ጦርነቱ) እንዳልሰላ (የሸዋ መኳንንት) ባዩ ጊዜ፥... የእግዚአብሔር ፈቃዱ ባይሆን ነው፤ ጌታችንንስ (ወጣት ምኒልክን) አናስማርክም ብለው ተላልከው ወደ አጼ ቴዎድሮስ ይዘው ገቡ”⁵። የሸዋ ራስ ገዝነት ያን ዕለት አከተመ።

ሸዋ ራስ ገዝነቷን በመገፈፏ የተቆጩ “፪ ሰዎች ተነሥተው ይህ ንጉሥ (አፄ ቴዎድሮስን ነው) የሚሔድበት አይታወቅምና ከአሞራና ከውሻ ከአባብ (ከአለስትዮ) አገር ይዞ ይሄ ይሄ ይሄ እንግዲህ የተከተልከው ወታደር ገዝተንሃል፤ ያሱን ሰላማ ቃል ነው እያሉ በየሰፈሩ እየዞሩ ሲገዙቱ ንጉሡ ሰምተው አሲያዟቸው። ከነዚህ ጋራ የመከሩ በየድንኳናቸው ጧጩ ነበሩ። ሁሉንም አስረው ዕለቱን ተጉዘው ቶራ መስክ ሰፈሩ። ከዚያም አደባባይ (ጉባኤ) አድርገው እነዚያን የወታደር ቄሶች አምጡአቸው አሉ። ይህን ጊዜ አቡነ ሰላማ ከዚያው ተቀምጠው ነበርና፤ እነዚህ ሰዎች እኔ ሳልሾማቸው የማይገባ ሠርተዋል፤ አሁንም ለኔ ስጠኝ፤ በመጽሐፍ በንስሐ ልቅጣቸው። ላንተም እነዚህ በተናገሩት መንግሥትህ አይቀርብህ፤ ክርስቶስ እንደሰጠህ ትገዛለህ፤ አሁንም ተውልኝ፤ ማርልኝ አሉዎ (አሉዋቸው)። ንጉሡም ከምሕረት ወደመዓት ያደላሉና አልተውም አሉ። እንደዚህም ባሉ ጊዜ እነዚያን ሊሞቱ የቀረቡ ሰዎች እንደወጋግራ ከሆነ

4. Kurt Wendt, *Das Mashafa Milād*, p. 18. ዛፉ የነበረው እማህል አውራ ጎዳና ላይ ቢሆንም፤ የበቀለው አውራ ጎዳናው ከመውጣቱ በፊት ሳይሆን አይቀርም። በ1956 ዓ. ም. ስመለስ ደርቆ አገኘሁት። ይኸን ጊዜ የደረቀውም ማገዶ ሆኖ፤ “ይህ ቦታ እኮ ሙካ ቶክቻ የሚባለው እዚህ ጋ አንድ ዛፍ ስለነበረ ነው” እየተባለ ይተረክ ይሆናል።
5. ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ፡ ታሪክ ዘመን ዘ ዳግማዊ ምኒልክ፡ ገ. 48።

ግንድ እያሰሩ ነፍጠኛ ተሰልፎ ቁሞ ነበርና እየቀረበ ተኮሰባቸው፤ በጦርም በጎራዴም ተጨረሱ”⁶።

“ሸንኩራ” ማለትም “አምስት ጉብታዎች”፤ ወይም “አምስት ኮርቻዎች” (“ሸን” “ኮራ”) ማለት ሊሆን ይችላል። እዚያው ሸንኩራ ውስጥ ሙጢኮራ (“ሙጢ” “ኮራ”) የሚባል ቦታ እንዳለ ከዚያ (እና ከሙጢ ገላን) የመጡ ያስታውሳሉ። ከነዚህ ሁሉ ቦታዎች ጋራ የልጅነት አገራ የምላቸው ከአገቴ ጋራ የኖርኩበት ቱሉ ፈራ እና የጠመንጃ ያዢው (የነፍጠኛው) አያቴ ርስት ያለበት (የነበረበት) ሞጆ አጠገብ የሚገኘው ቢርመጃ ወይም ሉሜ ነው። (ስለነዚህ የቦታ ስሞችም እዚሁ ድርሰት ውስጥ እንማራለን።)

ምናልባትም እኮ “ደጎ” የተባለው አፄ ዘርአ ያዕቆብ የነገሠባት፤ በኋላም ሐመልማልና “ሉባ ምስሌ” የተዋገባት ቦታ የት እንደሆነ ያልታወቀው እዚህ “ደጎምሲላ” እሚለው ስም ውስጥ ተደብቆ ይሆናል (የዜናሁ ለጋገን ክፍል ፱ ተመልከት)። የደጎምሲላ ጎረቤታችን አባቴ እንዳባቴ የሚያያቸው የጌታ ዲነግዴ ቤተ ሰቦች ነበሩ። ነፍስ ሳውቅ አባቴ እንደነገረኝ፤ ጌታ ዲነግዴ አቅራቢያችን የሚውለው የሳምንት ገበያ ሲደርስ ከከብቶቻቸው አንዱን በሬ ለመሸጥ ገበያ ይወስዳሉ። ግን አንዳንድ ጊዜ ገበያ እስኪፈታ እዚያው ወለው በሬውን ሳይሸጡት ይቀሩና መልሰው ያመጡታል። አባቴ፤ “ጌታ፤ ምነው በሬውን መለሱት? ገዢ አጡ እንዴ?” ሲላቸው (እዚያ ጨዋታው ወይ ባማርኛ ወይ በአሮምኛ ነበር)፤ “የለም ልጄ፤ ገዢስ ሞልቶ ነበረ፤ ግን ስጠይቃቸው በቀየው ለበሬዬ የሚበቃ የመስኖ ሳር ያለው አንድም ሰው አላገኘሁባቸውም፤ ለነሱ ሽጩ በሬዬን ረጉብ ላይ እንዳልጥለው ብዬ መልሼ አመጣሁት” ይሉታል።

በነዚህ ለመሟላቱ አስተዋጽኦ ባደረጉት የኦሮሞ ስም ባላቸው ቦታዎች ሁሉ የሐዘቡን ሰፈራ ሳስታውስ የዛሬዎቹ ወጣቶች ስለ ጎሳዎች የሚናገሩት ስለሌላ ሀገር ይመስለኛል። እዚያ “አማራው እና ጋላው” ወይም “ሲዳማውና ኦሮሞው” አብሮ ነው የሰፈረው። እቤት ሁሉም የራሱን ቋንቋ ይናገራል፤ እውጫ ሲገናኙ (ከገበያ ጭምር) ንግግሩን በጀመረው ሰው ቋንቋ ይቀጥላሉ፤ ወይም ያ በዚያ፤ ይኸ በዚህ ቋንቋ እየተነጋገሩ ይግባባሉ። ዐረፍተ ነገሮቹ አማርኛ ወይም ጋልኛ ይሁኑ እንጂ ከቃላቱ ውስጥ አንዳንዶቹ እዚያ ያሉት እዚህም አሉ፤ እዚህ ያሉት እዚያም አሉ። “በስልቻና በቀንቀሉ መካከል ልዩነት የለም” የሚባለው አነጋገር ከእንደዚህ ያለ ሁኔታ የመጣ ሳይሆን አይቀርም።⁷

አማርኛ በቃላት ብቻ ሳይሆን ዐረፍተ ነገሩም ቢሆን የኦሮምኛ ተጽእኖ ሲማዋቱን አናግቶበታል። ጋሼ አበበ ከተማ ከጡት አባቴ (ከኔ አባት) እና ከኔ ጋር ሲነጋገር “አንተ”፤ “አንቱ”፤ “አንቺ” ይለን የነበረውን አሁን ሳስታውሰው የለውጡ ሂደት እንዴት እንደነበረ ያመለክተኛል።

6. እዚያው ገ. 50።

አርምኛውም አንዳንድ ተመራማሪዎች ኩላዊ/ካማዊ መሆኑን እስኪጠራጠሩ ድረስ በአማርኛ ተጽእኖ ምክንያት ተመሳሳይ ሁኔታ ደርሶበታል። እንግዲህ፡ ለዚህ ድርሰት ስድስት ስምንጩ ስለምጠቅሳቸው ጥቅሶች ማብራሪያ ስጽፍ አስተያየቶቼ የፍርድ ጉድለት ቢታይባቸው በራሴ ጉዳይ ላይ ራሴ ዳኛ ስለሆንኩ ነው።

በዚህ ላይ፡ አባቴ ሲነግረኝ በሚገባ ሳላዳምጠው ቀረሁ እንጂ፡ ትዝ የሚለኝን ያህል ከሆነ፡ ከቅድም አያቶቼ አንዱ በኋላ የአባቴን እናት የያስገኘችውን ልጃቸውን እንከኩ ብለው በአዳል በኩል ወደ ቡልጋ የመጡ ከአርምኛ በቀር ሌላ ቋንቋ የማያውቁ ወረሴኹ ነበሩ። የዚያችን ልጅ ዘር ያገቡት (አያቱ) እንደ ተክሉት የእንግራር ማግኘት ስላልታዩት የሚከበሩ ካህን ነበሩ። ባንድ በኩል አንኮበራና ቡልጌ ብሆንም በአንድ በኩል ይኸው እንዲህ ነኝ። ያንከበሩ ርስታችን የተወሰደው አገሩን ሳላውቀው ነው። አንኮበርንና ቡልጋን የማውቃቸው ከካርታ ላይና ከዚያ ከሚመጡ ዘመዶች ጨዋታ ነው።

ምንም ከተነሳሁበት ዓላማ ቢያርቀኝም፡ የአካባቢያችንን ቦታዎች ሳንሳይ አጠገባችን ያለችውን ጉራምባን ሳላስታውስ ብቀር ሰላም ይረፍባቸውና የእቴጌ ጣይቱና የአባቴ ነፍስ ይወቅሱኛል፤ ደግነቱ ይኸኛው ዘገባዬም ታሪክ አልባ አይሆንም። የፋሽስት ወረራ የትውልድ ሀገራችንን ከማስለቀቁ በፊት እዋዜማው ላይ አባቴ ካደረሰበት የርሔ ሕመም በጉራምባ ማርያም ጠበል ለመፈወስ እዚያ አንድ ሳምንት ያህል ተቀምጦ ነበረ። እንደማስታውሰው፡ በዚያን ጊዜ ከቤተ ሰብ ውስጥ አጠገቡ የነበረ እኔ ብቻ ነበርኩ።

በሕይወቴ ካየኋቸው ቦታዎች ሁሉ እንደጉራምባ በአእምሮዬ ላይ የማይረሳ የደስታና የናፍቆት ትዝታ ማኅተሙን የጣለ ቦታ የለም። “ነገ የራሷ ጉዳይ አለባት” የሚለውን ባለማሰቤ፡ ነፍስ ካወቅሁ በኋላ ተመልሼ ሂጂ ጉራምባን ለመጎብኘት ያለኝን ሐሳብ በማዘግየቱ እጸጸታለሁ። ለትምህርት ወደ ውጭ አገር ስሄድ እናቴ “ልጄ በሰላምና በጤና ከተመለሰ ከደጅህ አምጥቼ አሳልመዋለሁ” ብላ የተሳለችው ለዶፋ ሚካኤል መሆኑ ቀርቶ ለጉራምባ ማርያም ቢሆን እመርጥ ነበረ። ስላላማከረችኝ ነው እንጂ ለገደልነቱ ከሆነ ሁለቱም አይተናነሱም፤ ስለት ለመስማቱ ቅድስት ድንግል (ባለምሕረት ኪዳኗ) ትበልጣለች።

ጉራምባ ማርያም ምኞቴን ስለምታውቅ ሂጂ ልሳለማት ሳልችል ጊዜ (የ“አመ ይትነሥሉ ሰልዎን ፈተው ይሰተይ ማየ እምዐዘቅተ ቤተ ልሔም” ፍጻሜ ብጤ ሆኖ?) “የማን ወዳጅ ምኞቴ ሳይሟላ ይቀራል” ብላ ቤተ ክርስቲያኒቷ የምትገለገልባቸውን ቅዱሳት መጻሕፍት

7. ዳዊት ታሞ በነበረ ጊዜ ጠላት መንገድን ከዘጋው ከቤተ ልሔም ምንጭ መጠጣት አማራጭ። ጭፍሮቹ “የማን ጌታ በውሐ ጥም ይሞታል” ብለው ፈጥነው ተነሡ ...

በማይክሮሬልም ተነሥተው እዚህ እምሠራበት የረከርከቲ ቤተ መጻሕፍት ቀድመውኝ መጥተው ተከምረው እንዳገኛቸው አደረገች -- ሳላስበው።

እዚያ ገደል ውስጥ ሲወርዱ ውሎ ከሚገኘው ለምለም ቦታ ላይ ቤተ ክርስቲያን ለመሥራት ከመጠን በላይ አድካሚ እንደ ሆነ ግልጽ ሆኖ ሳለ፡ ካልጠፋ ቦታ ለምን እዚያ ታች ወረዱ? የቀልቀለቱ/የዳገቱ መንገድ ጠባብነት ባንድ ጊዜ ከአንድ ሰው በላይ አያስኬድም። ቦታዋን አዲስ ምኒልክና እቴጌ ጣይቱ ከመኳንታቸው ጋራ ጎብኝተዋታል። (አዲ ዘርአ ያዕቆብ ደጎ ላይ ከነገሠ በኋላ ያሠራት መካነ ማርያም መሰላቸው ይሆን?) ቤተ ክርስቲያኗ እንድትታደስ ሐሳብ ያቀረቡ የተቀደሱትና የታሪክ እመቤት እቴጌ ጣይቱ ናቸው። ቤተ ክርስቲያኗን የሠሯት አናጢዎች፡ ገምቢዎች፡ ሠራተኞች በሞላ ከነደሞዛቸው ከአዲስ አበባ ከቤተ መንግሥት ታዘውና ተልከው የመጡ ባለሞያዎች ናቸው። እቴጌ ጣይቱ አለቃ ተክሌን አዲስ አበባ መጥተው ሲያገኛቸው የጉራምባን ሥዕሎች እንዲሥሉ ቀለብ አውጥተውላቸው ነበረ። አለቃ ተክሌ ኢየሱስ ብዙዎቹን የጎጃም አብያተ ክርስቲያን በሥዕል ያሸበረቁና የጎጃምን ታሪክ የጻፉ ታላቅ ሊቅ ነበሩ። አዲስ አበባ በነበሩበት ጊዜ ከአዛዥ ዛማኔል ጋራ ስለተጣሉ “እቴጌም እንዳልሰላላት ባዮች ጊዜ የጉራምባይቱ ማርያም ፈቃዱዋ ባይሆን ነው ብላ” ሳልሄድ ቀረሁ ይሉናል።

ዋና ዋናዎቹንና ብዙዎቹን መጻሕፍት በግዢም በማስቀዳትም ለቤተ ክርስቲያኗ የሰጡ እቴጌ ጣይቱ ናቸው፤ ከነዚህም ውስጥ ዋናው ተአምረ ማርያም ሲሆን፡ የሰጠታው ሰነድ እንዲህ ይላል፡፡

ዛቲ መጽሐፍ ዘእቴጌ ጣይቱ ብርሃን ዘኢትዮጵያ ብእሲቱ ለዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ዘአጥረየ(ታ) በንዋዩ ወመሀበታ ለደብረ ማርያም ዘሀገረ ጉራምባ እንተ ይእቲ ደብረ መድኃኒት ከመ ትኩን ላቲ መርሀ ለመንግሥተ ሰማያት በ፪፻፳፻፹፩ ዓመተ ምሕረት...

ይቺ መጽሐፍ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዳግማዊ ምኒልክ ሚስት፡ የኢትዮጵያ ብርሃን፡ የእቴጌ ጣይቱ ናት -- በገንዘቧ ንብረቷ ያደረገችትና ለመንግሥተ ሰማያት መሪ እንድትሆናት ደብረ መድኃኒት ለምትባለው ለጉራምባ ሀገር ደብረ ማርያም በ፪፻፳፻፹፩ ዓመተ ምሕረት የሰጠችት...።

ይጠጣ ዘንድ የወደደውን ውሐ እመጡለት፤ የጎሙስ ውዳሴ ማርያም ትርጓሜ፤ ለምሳሌ፡ ውዳሴ ማርያም ቅዳሴ ማርያም፡ (አዲስ አበባ) ፲፱፻፷፩ ዓ. ም.፣ ገ. 206-11።
8. የጎጃም ታሪክ፡ EMMML 4802, p. 202.
9. EMMML 5781, f. 90b.

ማኅተሙም፡ “ዝማኅተም ዘእቴጌ ጣይቱ ብርሃን ዘኢትዮጵያ” ይላል።

መጽሐፉ የተቀዳው ላስታ ውስጥ አምያ የራሱን መንግሥት አቋቁሞ ለነበረው “ለንጉሥ እልፍዮስ” ነበረ። በአፄ በካፍ ዘመን (በ1718 ዓ. ም.) ሲሸነፍ ንብረቱ ተበታትኖ ይሆናል¹⁰።

ሌላው መጽሐፍ ተአምረ ኢየሱስ ነው። ይኸኛው በተለይ ለቤተ ክርስቲያና ከተቀዱት አንዱ ነው። ሰነዱ እንዲህ ይላል¹¹፡

ዝንቱ መጽሐፍ ዘእቴጌ ጣይቱ ብርሃን ዘኢትዮጵያ ብእሲቱ ለዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ዘመሀበታ ለእግዝእትን ማርያም ዘደብረ መድኃኒት። ወዘአጽሐፎ አለቃ ገብረ ሥላሴ ዘውእቱ ጸሐፊ ትእዛዝ በ፲፱፻፹፱ ዓመተ ምሕረት።

ይህ መጽሐፍ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዳግማዊ ምኒልክ ማሰት፡ የኢትዮጵያ ብርሃን፡ የእቴጌ ጣይቱ ነው -- ለመቤታችን ለደብረ መድኃኒት ማርያም የሰጠቻት። (መጽሐፉን) በ፲፰፻፹፮ ዓመተ ምሕረት ያጻፈው ጸሐፊ ትእዛዙ አለቃ ገብረ ሥላሴ ነው።

ማኅተሙ እንደላይኛው፡ “ዝማኅተም ዘእቴጌ ጣይቱ ብርሃን ዘኢትዮጵያ” ይላል።

እቴጌ ጣይቱ ለቤተ ክርስቲያና ባስቀዱት አርባዕቱ ወንጌል ላይ የተመዘገበውን ሰነድ እንደማየው፡ ለቤተ ክርስቲያና መገልገያ አልባሳትና የተለያዩ “እቃዎች” ካበረከቱት መካከል በመጀመሪያ ደረጃ እቴጌ ጣይቱ፡ ከዚያ ጃንሆይ (አፄ ምኒልክ)፡ አቶ ሰሙ ንጉሥ (አፄ ቴዎድሮስ ሸዋን ሲወጡ የግድም ገዢ የነበረው¹²)፡ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ፡ ወይዘሮ አልታየ (የፊታውራሪው ባለቤት)፡ ፊታውራሪ ባልቻ፡ አፈ ንጉሥ (ነሲቡ)፡ አጋፋሪ በዩን (የመጀመሪያው የፖስታ ሚኒስተር)፡ ደጃች ወሰን ሰገድ (የጃንሆይ የዳግማዊ ምኒልክ ልጅ)፡ ልጅ ወልደ ገብርኤል (ንጉሥ)፡ አሳላፊ ድልነሄ ይገኙበታል¹³። ብዙውን እቃ ያመጡት መምሬ ወልደየስ ናቸው። (የቤተ ክርስቲያና ጥበቃ የኛ ስለሆነ፡ ሰነዱ “መምሬ ወልደየስ” የሚለው አፄ ምኒልክን አስፈቅደው ሸንኮራ እንገራራ ሀማኑኤልን የተከሉትን የአባቴን አባት መሆን አለበት።)

ይህን ስለአስተዳደሪያ የጻፍኩትን ስጀምር፡ “በራሴና በብዙዎች በማውቃቸው ላይ ሲደርስ በዓይኔ ያየሁትን ለመመስከር ነው” ብዬ ነበር።

10. I. Guidi, *Annales Iohannis I 'Iyāsu I et Bakaffā*, part II, p. 302.
11. EMMML 5782, f. 132ab.
12. ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ፡ ታሪክ ዘመን ዘ ዳግማዊ ምኒልክ፡ ገ. 45።
13. EMMML 5783, f. 184ab. እቴጌ ጣይቱ ሌላም ወንጌል በዚህ 1886 ዓ. ም. (EMMML 5784) አስጽፈው ለገዳሙ አበርክተዋል።

ስለሌሎቹ ያነበብኩትንና የሰማሁትን ሁሉ ብጽፍ “ዓለም ራሱ ባልቻለውም” ባይባልም፡ ራሱን የቻለ መጽሐፍ ይወጣዋል። ሆኖም ሌላው ቢቀር፡ የኮሞዶር ጣሰው ደስታን የኢትዮጵያ አንድነት ትዝታና ትግል (፲፱፻፶ ዓ.ም/1998 ዓ. እ.) እና የአቶ ገብረ ሥላሴ ኦዳን ትዝታ ለመታሰቢያ፡ (አዲስ አበባ) 1990 ዓ.ም. ላንባቢ ላስታውሰ።

“ቤተ ክርስቲያን ለመሥራት ካልጠፋ ቦታ ለምን እዚያ ታች ወረዱ?” ብዬ ጠይቄ ነበረ። የኢትዮጵያን ታሪክ የሚያነብ አባቶቻችን ለምን ገደል ውስጥ እየወረዱ፡ ከተራራ ጫፍ እየወጡ፡ ተራራውን እየሰረዙ፡ ደሴት እየፈለጉ ቤተ ክርስቲያን እንደሚሠሩ ሳይጠይቅ መረዳት አያቅተውም። ከቅዱሳት መካናት ውስጥ ብዙዎች ከግራኝና ከአሮሞ ከሌሎችም ወረራዎች ያመለጡት እንደዚህ ባሉ ቦታዎች በመሠራታቸው፡ ቅርሶቹም የተረፉት እዚያ በመደበቃቸው እንደሆነ በትርጓሜ ራእይ ዮሐንስ ተነግሯል።

ጭርጭር

ከቅርቡ የትዝታ ጉዞዬ ወደጀመርኩት ወደቅድም አያቶቻችን ዜና ልመለስ። በዘመኑ ፖለቲካ ቀስቃሽነት፡ ከቅርብ ጊዜ ጀምሮ ስለአሮሞዎችና ስለአማሮች መጨካከን ብዙ እንሰማለን። ብዙም እናነባለን። የተወለድነው የተበጠበጠው ከረጋና ታሪኩ ተረት ከሆነ በኋላ ስለሆነ ይኸ ለኛ አዲስ ነገር ነው። አሮሞኛ ተናጋሪዎች እንኳን በሰው ላይ ቀርቶ በከብት ላይ እንኳን የማይጨክኑ፡ እንደማንም ኢትዮጵያዊ ሰላማዊያንና የማንኛውም ኢትዮጵያዊ እኩያዎች መሆናቸውን እንጂ ማህል ኢትዮጵያን ሲወሩ ስላደረሱት እልቂትና የባህል ውድመት፡ በኋላ በዳግማዊ ምኒልክና በራስ ጎበና ዳጩ ዘመን ደግሞ ያንን አሮሞዎች ሲወድቁበት --የተንኮታኮተውን የኢትዮጵያን ማእከላዊ መንግሥት ነፍጠኛው ሲጠግን እዳር አገር እንደበደላቸው የምናውቀው ነገር አልነበረም።

የዚያ የጥገናው ጊዜ በደል እንዲህ እንደዛሬው አንድ ቀን ጥላቻውንና ጥሉን ሊያስገረሽ በሚያስችል ሁኔታ በጠላት ብፅር ተተርኮ የፖለቲካ መርሐ ይወጣዋል ብሎ ማን አስቦት! ታሪኩ እነሱ እንዳፋፋሙት ድንገት ዱብ ሲል ሊቀልቡትም መልሰው ሊወረወሩትም (ማለት፡ ሊቀበሉትም ሊከራከሩለትም)፡ ሊያበርዱትም የማይቻል የእሳት ኳስ ሆነብን! ነፍጠኛው ያጠጣውን ኮሶ መራርነት ከመራርነቱ በላይ እያመረሩ ሲነግሩን፡ (በአባ ባሕርይ ቋንቋ ልጠቀምና) ኢትዮጵያን ከ“አርዌ ከርሥ” (ዜናሁ... ክፍል ፰) እንደአሻራት እንኳን ማስታወስ አቃተን።

መላእክት የተፈጠሩ ጊዜ ሳጥናኤል “ፈጣሪያችሁ እኔ ነኝ” ሲል ቅዱስነት እንዳመለጠውና ጥቂቶች መላእክትን እንዳሳሳተ፡ እነዚህ በኢትዮጵያዊነት ዓይን ሲታዩ ቅዱስነት የሌላቸው የጠላት ጸሐፊዎችም የሚያሳስቷቸው ጥቂት ኢትዮጵያውያን አግኝተዋል። ኢትዮጵያ ሰላማዊት እንድትሆንና ልጆቿ ጤናና ብልጽግና እንዲያገኙ ያላት ተስፋና ምኞት የሚፈጸመው ቅዱስ ገብርኤል፡ “ንቁም በበሥርዓትን ወንጽናፅ በአላላን” (“በየሥርዓታችን እንቁም፣ በእምነትም እንጽና”) ብሎ ሳጥናኤልን፣ ስብልያኖስን፣ ዲያብሎስን እንዳሸነፈው፣ ተስፋዎንና ምኞቷን “አሜን” ብለን የምንቀበል ልጆቿ፡ “በእኛነታችን እንጽና፣ ብንጣላም ብንፋቀርም እንዳያቶቻችን እርስ በእርሳችን እናድርገው እንጂ፣ ሌሎች አናስገባ” ብለን የኢትዮጵያን ዳግማዊ መንኮታኮት የሚመኙትን ጠላቶቻችንን ስናሳፍር ነው።

እናት ኢትዮጵያ የተሟላች አልነበረችም፣ አያቶቻችን ኢትዮጵያን ያወረሱን ጅምርን ነው። ለምሳሌ፡ መንግሥቷ የክርስቲያኖች መንግሥት ነበረ፣ ክርስቲያን ያልነበሩ ኢትዮጵያውያን በመንግሥታቸው ፊት እኩል አይታዩም ነበረ። ቢታዩም እኩልነቱ አይሰማቸውም ነበረ¹⁴። አሁንም የክርስቲያን መንግሥት መሆኗ ከቀረ ወዲህም የተሟላች አይደለችም፣ ከሃይማኖት ጋራ ያልተያያዘ ብዙ ጉድለት አለባት። እኛ ወራሾቿ አብረን እንኑርባት ካልን የተቻለውን ያህል ለሁላችንም እንደምትስማማን አድርገን ማሟላት መብታችንና ግዴታችን ጥቅማችንም ነው።

አለመግባባትን ከፈጠሩት ሌላው ዋና ምክንያት የሀገራችን ታሪክ ጸሐፊዎች “ጋሎች መጤዎች ናቸው ይባላል” የሚሉት ትረካ ነው። እሱ ታዲያ ብናውቅበት ማብራሪያ በመስጠት የሚስተካከል እንጂ የሚያቃቅር አይደለም። አንደኛ፡ ዘመኑን ያለያዩታል እንጂ የታሪክ አስተማሪዎቻችን ሲነግሩን መጤዎች የሚሉት አሮሞዎችን ብቻ ሳይሆን የኢትዮጵያን ነገዶች ሁሉ ነው። ሴማዊ የሚባሉትን ቋንቋዎች የሚናገሩትን በባብ እልመንደብ፣ አሮምኛ የሚናገሩትን በሞምባሳ ወይም በዛንዚባር አድርገው መጡ ቢሉ ልዩነቱ ሆኖና ጀርባ ከመሆን የሚያደርስ አይደለም።

14. ስለዚህ መሆን አለበት ይክተር መሐመድ ሐሰን፡ “Christianity, even the Ethiopian variety, just had to be an indicator of a higher level of civilization than a traditional African religion...” (“ክርስትና፣ የኢትዮጵያው ዓይነቱም እንኳ ቢሆን፡ (መጽሐፍ ስላለው) መጽሐፍ ከሌለው ትውፊታዊ አፍሪካዊ ሃይማኖት ይልቅ የከፍተኛ ደረጃ የሥልጣኔ ምልክት ሆኖ ነበረ”) ለማለት የበቃው። Mohammed Hassan, *The Oromo of Ethiopia A History 1570-1860* p. 5. መሐመድ ሐሰን በታሪካችንና በታሪክ አጻጻፍችን ተናጻይ ይሆናል እንጂ፡ “የኢትዮጵያው ዓይነቱ” ክርስትና የማይናቅ ከማንም ሃይማኖት የማያንስ ጥንታዊና ትልቅ ሃይማኖት እንደሆነ እንደሚያውቅ አልጠራጠርም።

ሁለተኛ፡ አቶ ሀዕሚም አለቃ ታዩም “ባለታሪኮች እነዚህ የጋሳ ሕዝብ ከእስያ ፈልሰው ወደ ማዳጋስካር እንደ ተሻገሩ፣ ከዚያም ፈልሰው ሀባላ አጠገብ ከባሕር ወደብ እንደተቀመጡ ይነግሩናል” ይላሉ እንጂ ታሪኩ ይህ ነው አላሉም። ቢሉ ኖሮ እንዲህ ያለ ታሪክ የሚነግሩን እነማናቸው ብለን እንጠይቅ ነበረ።

የጉድሩ አሮሞ የነበሩት ሊቅ አለቃ ተክለ ኢየሱስ ስለአሮሞዎች ሲጽፉ ከዚህ በታች እንደጠቀስኩት ሁላችንንም ወንድማማቾች አድርገው ነው¹⁵።

እኒህም ጋሎች ጥንት ሀገራቸው ኢየሩሳሌም ነው፣ ኤዶም ሳኤር ይባላል። ትውልዳቸው የአብርሃም የይስሐቅ የኤሳው የኤልፋዝ የወረሞ ዘሮች ናቸው። ይስሐቅ ኤሳውንና ያዕቆብን ወለደ። ያዕቆብ ለእግዚአብሔር ተቀደሰ፣ ኤሳው ግን ለዚህ ዓለም ተባረከ፣ የብዙ ሕዝብ አባት ሆነ። በኤዶም ምድር በሚኢር ተራራ ተቀምጦ ከከነዓን ዘር ከሌት የልጅ ልጆች አዳ የምትባል አግብቶ ኤልፋ(ዝ)ን ወለደ፣ ኤልፋዝ ቴማንን፣ አርማን፣ አማሌቅን፣ ቄነዝን፣ ጋዓትን፣ ቴምናዕን፣ ሱሬን ጂ ወለደ። ከአርማ ዘር ወረሞ ተወለደ። ወረሞ የተባለም እንዲህ ነው፣ በሞሬት አማራ እንደተባለ ሁሉ በአርማ ወረሞ ተባለ። አዳ ግን የሌት ልጅ ከኤሳው ወልዳ የብዙ ሕዝብ እናት ሆነች። ስለዚህ ጋሎች በወረሞ ቋንቋ እናት ሲሉ አዳ ይላሉ። ልጆቹዋ እጅግ በዝተዋልና፣ ደግሞ ልጆቹዋ በኢትዮጵያ ከባሕር አስከፊ ባሕር መልተዋልና።

ነገር ግን (ነቢዩ) መሐመድ በተነሣ ጊዜ ከብት ለማርባት የማይመች ሆነ -- ዘረፋው ኢየሱስ እስላምና ጋላ ሁለግዜ ኢየተዋጉ። የኤሳው ዘር የወረሞ ልጆች ግን ዘላን ሁነው ይኖሩ ነበርና መጀመሪያ ከኢየሩሳሌም ሲመጡ በህንድ ባሕር ተሻግረው ዝንጅ ባሕር (ዛንዚባር?) ከሚባል ስፍራ ተቀምጠው እላም ኢያረቡ ይኖሩ ነበረ። እስከ ሲዳሞ እስከ ወላሞ ኢየመጡ ይሰልቡ ይገድሉ ነበር።

ይኸ የአለቃ ተክሌ ታሪክ እንደሌሎቹ አለቆች ታሪክ ገና ምርምር ያልደገፈው በጽፈት የሰፈረ ያፍ ታሪክ ቢሆንም መልእክቱ በዓይነት ረገድ ከሌሎቹ ጋራ ተመሳሳይ ነው። በነሱ ዓይን ሁሉም መጤ ነው፣ ሁሉም የአብርሃም ዘር ነው።

አሮሞዎች ከውጭ መጡ የሚሉ ሌሎች ብቻ አይደሉም፣ አሮሞዎችም ይላሉ። ለምሳሌ ክቡር ብላታ መርስዔ ኀዘን ከአሮሞ ሽማግሌዎች የሰሙትን “ጋላ ከወደደቡብ መጥቶ ቦረና ጎባ የሚለውንም ቃል በአፈ ታሪክ የታወቀውና በጋልኛ የሚነገረው የምርቃት ቃል ሲደግፈው ይታያል” ይሉና “ውቱባ ማንጃሮ ታኢ፣ ኢጃጃ ሐፊ” (“የማንጃሮን ወጋግራ ሁን፣ በሕይወት ቁም”) የሚለውን የሽማግሌዎቹን

15. EMML 5403, ff. 61b-62a.

ምርቃት ይጠቅሳሉ¹⁶። እርሞዎች የክሊማንጃሮ ትዝታ ካላቸው ቀዳማዊ ምኒልክ የተቀበረት እዚያ ነው ከሚለው ያፍ ታሪክ ጋራ ይሄዳል።

ዘመኑንም ቢሆን የኢትዮጵያ ነገዶች (እርሞዎችን ጨምሮ) ኢትዮጵያ የገቡበትን ዘመን እርሞዎች ወደ ማህል ኢትዮጵያ ከመጡበት ዘመን ጋራ ካላምታታነው ቀዳሚውን ከደኃሪው (አልፋውን ከአሜጋ) ልንለየው አንችልም። እንደሚመስለው፣ እርሞዎች በነገድነት እስከ ዓሥራ ስድስተኛው ምእት ዓመት ድረስ ከኢትዮጵያ ማእከላዊ አስተዳደር ውጪ የሆኑት የሰፈሩበት ደቡብ በአንዳች በማናውቀው ታሪክ ምክንያትና ዘመን ከኢትዮጵያ አስተዳደር ሲቁረጥ አብረው ቢቁረጡ ነው። ወይም የጀርመን ተመራማሪዎች ሱማሌዎች ከአንድ ሺህ ዓመት በፊት ከማህል ኢትዮጵያ ተነሥተው ወደዳር የሄዱ ኢትዮጵያውያን ለመሆናቸው ምልክት እንዳገኙ¹⁷፣ እርሞዎችም በአንድ ዘመን ወደደቡብ የሚያርቃቸው እክል አማኝቷቸው ከኢትዮጵያ ወጥተው ሄደው ይሆናል። ምናልባት ከሁሉም ይልቅ ከፍ ያለ ዋጋ ሊሰጠው የሚገባው አይኬ ሃበርላንድ ከእርሞ ጎሳዎች ጠይቆ ያገኘው ይመስለኛል። እንዲህ ይላል¹⁸፡

ጋሎች ሁሉ ስለነገዳቸው አመጣጥ የጋራ የሆነ ተረት-መሰል እምነት አላቸው፤ ባሪጋማ ከሚባል አገር እንደመጡ ያምናሉ። ይህንን (ባሪጋማን) “ከባሕር ማዶ” ወይም “ከጠዋት ውጋጋን ማዶ” ብሎ መተርጉም ይቻላል። (ግን) ስለዚህ ቦታ ከዚህ በቀር ሌላ ያቆዩት ነገር የላቸውም።

ይህንን ተረት መሰል ሐሳብ ልተወውና፣ የአያቶቻቸው እውነተኛ የትውልድ ሀገር ባለ ውስጥ ቀዝቃዛው ደጋ ይመስለኛል።

ሃበርላንድ የ“ባሪጋማ”ን ታሪክ ተረት መሰል አድርጎ “ልተወው” ከማለት ይልቅ አጥብቆ ቢከታተለው የእርሞዎች “እውነተኛ የትውልድ ሀገር የት እንደነበረ ለማወቅ የመጀመሪያውን ፈር ያወጣለት ነበረ። “ባሊ ውስጥ ቀዝቃዛው ደጋ” ከባሕር ገሞ ቀጥሎ ያረፉበት አገር ነው። “ባሪጋማ” ያላዳንች ጥርጥር “ባሕር ገሞ” መሆን አለበት። ዱሮ “ባሕር ገሞ” ይባል የነበረው ሀገር ዛሬ የቱ እንደሆነ እንደሌሎች ብዙ የጥንት ቦታዎች በትክክል ባይታወቅም፣ ከግራኝና ከእርሞዎች ወረራ በፊት ለኢትዮጵያ

16. ብላታ መርሰዔ ኅዘን ወልደ ቂርቆስ፣ *ዜናሁ ለአባ ባሕርይ*፣ EMMML 3749, ገ. 6።
17. *Deutsche Forschung Gemeinde*, Vol. 3 (1981), p. 21. ከ1307 እስከ 1336 ዓ.ም. የነገሠው አዲስ ግምድ ጽዮን ጋላ ሀገር ሄዶ እንደነበረ ታሪኩ ይናገራል። መጀመሪያ፣ “ንጉሥ ስ ገላፊ ወበጽሐ መንገል ጋላ አመ ጽወጽ ለሚያዚያ” (ንጉሡ ግን አልፎ በሚያዚያ ጳጅ ከጋላ ሀገር ደረሰ)፣ በኋላ ከዚያ “ከጋላ ሀገር” ሲለቅ ደግሞ፣ “ተንገሥት ንጉሥ ምስለ ሠራዊቱ እምሀገረ ጋላ አመ ሰቡሉ ለሰኔ” (ንጉሡ በሰኔ ሰባት ከሠራዊቱ ጋራ ከጋላ ሀገር ተነሣ) ያለው ንጉሡ በኢትዮጵያ ውስጥ ያደረገውን እንቅስቃሴ ሲገልጽ እንጂ ከኢትዮጵያ ውጪ ሄዶ ነበር ማለቱ አይደለም። M. Jules Perruchon, “Histoire des Guerres d’Amda Şyon roi d’Éthiopien,” pp. 294 and 305.

18. Eike Haberland, *Galla Süd-Äthiopiens*, pp. 4 and 772.

ነገሥታት የሚገብር የኢትዮጵያ ግዛት ነበረ። ለአዲ ይሥሐቅ በተዘፈነው የጥንት አማርኛ ውስጥ ኳራ፡ ዛቶ፡ ወላሞ፡ ባሕር ገሞ፡ ሱፍ ገሞ ለኢትዮጵያ ንጉሥ ፈረስ ገባሪዎች ሆነው ተዘርዝረዋል¹⁹። የ“ታላቋ ኢትዮጵያ” ታሪክ መጻፍ ተጀመረ እንጂ አልተፈጸመም።

በዚያም ሆነ በዚህ ምክንያት ተቈርጠው ከሆነ፣ በዚያ ተቈርጠው ባላለፉበት ዘመን እንደ ራስ ግምዱና እንደ እጩ ስንባቆም ያሉ ብዙ ቤተ ሰቦችና ግለሰቦች ከውጪ (ያውም ከባሕር ማዶ ድረስ) እየመጡ አገሪቱን በባህል፣ በንግድ፣ በፖለቲካ ሲያበለጽጉ²⁰፣ እርሞዎች ከቅርቡ ደቡብ አይመጡም ነበር ማለት ይቻላልን? አቶ ዐዕሪም አለቃ ታየም እርሞዎች ወደማህል ኢትዮጵያ መምጣት የጀመሩት በዛጋ ዘመን መንግሥት እንደሆነ ይናገራሉ²¹። በአዲ ይኩኖ አምላክ ዘመን (1263-1277 ዓ. ም.) የኖሩ የሞረቱ መምህር አቡነ ዜና ማርቆስ ዐርፈው የመንፈስ ልጆቻቸው የመንፈቅ ተዝካራቸውን ሲያወጡ “ጋሎች” እንዳስቸገሯቸው በዳድቁ ገድል ተጽፏል²²። እነዚህ ታሪኮች ሞላው የእርሞ ነገድ ከብቱን ይዞ ጓዙን አንገሥቶ ማህል ኢትዮጵያ የገባው ያን ጊዜ ነው ለማለት ባያስችሉንም የእርሞዎች ሁሉ ጊዜ ማህል ኢትዮጵያና በመንግሥቱ አስተዳደር ውስጥ መገኘት የቆየ መሆኑን እንድንጠረጥር ያደርጉናል። ብቻ የመንግሥቱን ባህል ተከትለው እንደ እጩ ስንባቆምና እንደ እርሞው አለቃ ተክሌ የክርስቲያን ስም ስለሚይዙ ማን የማን ዘር እንደሆነ ሳይታወቅ ሁሉም “አማራ” ይባላል።

19. Ignazio Guidi, “Le canzoni geez-amariña in onore di Re Abissini,” p. 56.
20. የራስ ቤትወደድ ግምዱ/ግምድ ሚካኤል ቅድም አያቶች በዛጋ ዘመን መንግሥት ከየመን የመጡ ይሁዲዎች ነበሩ። ግምድ ሚካኤል ከዘርአ ያዕቆብ እስከ ናዳድ ዘመን ከማንም ይበልጥ የተከበረና ኢትዮጵያን ያስከበረ ባለሥልጣን ነበረ። ልጆቹም ለራስነትና ለሐሰንነት በቅተዋል። ትውልዱን ያወቅነው እንዳጋጣሚ ከተዋት ትንሽ ማስታወሻ ነው። Taddesse Tamrat, “The Abbots of Däbrä-Hayq,” pp. 112-3; Getatchew Haile, “The Kalilah Wa-Dimnah and the Mazmura Krestos,” p. 376-8; Perruchon, “Histoire d’Eskender,” pp. 338-9; Sergew Hable-Selassie, “The Ge’ez Letters of Queen Eleni and Libne Dinlil to John, King of Portugal,” p. 547-8. እጩ ስንባቆም ከግራኝ ወረራ በፊት ለንግድ ኢትዮጵያ የሚመለሱ የመናዊ ዓረብ/እስላም ነበሩ። ደብረ ሊባኖስ የሳቸውን ያህል ምታከብራቸው እጩዎች በጣም ጥቂቶች ናቸው። E. J. von Donzel, *Ĕnbāqom Anqša Amin (La Porte de la Foi)*, Leiden 1969, pp. 17-28; L. Ricci, “Le Vite di Ĕnbāqom e di Yohannes, Abbati di Dabra Libānos di Scioa,” *Rassegna di Studi Etiopici*, Vol. XIII, pp. 91-120, and Vol. XIV, pp. 69-107.
21. አለቃ ታየ፣ የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፡ አዲስ አበባ ፲፱፻፷፬ ዓ. ም.፣ ገ. 62፣ እዚህም ገጽ 171-172 ላይ ተመልከት።
22. EMMML 3987, f. 71b., Getatchew Haile, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. IX, p. 270.

ደግሞስ አሮሞዎች የቅርብ ጊዜ መጤዎች ቢሆኑ ቅሬታው እምነት ላይ ነው? ከሌሎች በኋላ መጥቶ ኢትዮጵያን እናት ማድረግና እንደኛ ከሌሎች በኋላ ተወልዶ ኢትዮጵያዊ መሆን አንድ ዓይነት ናቸው። ይኸንን ከማንም ይልቅ የጉዲፈቻን ባህል ያወረሱን አባቶች (የአሮሞች) ልጆች ነን የምንል ማወቅና ሲሆንም ማስተማር አለብን። ኢትዮጵያንም ሆነ ማንንም አገር እናት ለማድረግ የጊዜ ገደብ የለበትም፤ የደም ግንኙነትንም አይጠይቅም። ኢትዮጵያን ባለታሪክ በማድረግ ረገድም ከሆነ ከዓሥራ ስድስተኛው ምእት ዓመት እስከዛሬ የተፈጸመው ድርጊት እንደቀላል የሚታይ አይደለም፤ አለጊዜዋ የጠለቀችው የኢትዮጵያ ፀሐይ በግ ብላ የወጣችበት ዘመን ነው።

የኢትዮጵያ መምህራን ከውጪ የመጣን ነገዶች ሲያደርጉን ሊያኮሩን እንጂ ሊያዋርዱንና ሊከፋፍሉን አስበው አልነበረም። ይልቅስ መስሏቸውም ሆነ ወይም ለተንኮል፣ እኛን የከፋፈሉን “ሐበሻ” ለሚለው ስም የሌለውን ትርጉም እየሰጡ፣ “አቢሲኒያውያን” እና “አቢሲኒያውያን ያልሆኑ” (“ሐበሻች” እና “ሐበሻች ያልሆኑ”) ኢትዮጵያውያን እያሉ የኢትዮጵያን ታሪክ የሚጽፉ ምዕራባውያን ናቸው።

በጥንት ትርጉሙ “ሐበሻ” ሞላ የምሥራቅ አፍሪካን ሕዝብ (አንዳንዴም ከባሕር ማዶ የመንን) ያጠቃልላል። ታሪክ አበላሾች ግን “አቢሲኒያውያን” (“ሐበሻች”) የሚሉት ሴማዊ ቋንቋ ተናጋሪዎችን (አግዓዝያንን፣ አማርኛን፣ ትግሬዎችን፣ ወዘተ) ብቻ ያደርጉና የኢትዮጵያን ሥልጣኔ፣ ጽሑፍዊ ቅርሳችንን ጨምረው ጠቅልለው ለነሱ ለብቻቸው ይሰጧቸዋል። ይኸም በእንግሊዝኛ የተጻፉትን መጻሕፍት ሁሉ (የነ ዋሊ ሾይንካ ልብ ወለዶችና ግጥሞች ሳይቀሩ) ለእንግሊዞች እንደመሰጠት ነው።

በተለይ በትምህርትም ሆነ በሌላ ምክንያት ከሚሲዮናውያንና የኦርቶዶክስ ክርስትና ካልሆነ ሃይማኖት ጋራ ንክኪት ያላቸው ኢትዮጵያውያን የኦርቶዶክስ ሃይማኖትና የክርስትናው መንግሥት እንደበደሏቸው ስለሚረዱ ይኸንን የምዕራባውያንን አከፋፈል የሀገርንና የሕዝብን አንድነት በሚጉዳ መንገድ ይጠቀሙበታል። ሲጽፉም ሆነ ሌላ ሥራ ሲሠሩ፣ አደገኛ ጥላቻ ያሳያሉ። በምሁርነት ስም የሚጽፉት ሁሉ ምሁራዊ ድርሰት መሆኑ ቀርቶ ለበቀል የሚጣራ ዋይታ ይሆናል፤ የረጋውን የሚበጠብጥ እንጂ የተበጠበጠውን የሚያረጋ ቃል ወይም በቀል ያልቀደመው መፍትሔ አያመጡም። በግራኝ ጦርነትና አሮሞዎች ማህል ኢትዮጵያ ሲገቡ ስለደረሰው ጥፋት ሲጽፉ የሚጠቀሙባቸው ቃላትና ዓረፍተ ነገሮች ደስታቸውን የማይደብቁ ናቸው።

ይኸንን ምዕራባውያን “አቢሲኒያውያን” እና “አቢሲኒያውያን ያልሆኑ” እያሉ ያለምንም መሠረት የሚከፋፍሉንን በያዝኩት ርእሰ ነገር ላጥብበውና፣ በታሪክ በደል የተሰማቸው አንዳንድ አሮሞዎችም

እንደአስላሞቹ ተቀብለውት፡ “አቢሲኒያውያን” እና “አሮሞዎች” እያሉ ይጽፋሉ። የተሳሳቱ ይመስላሉ። ምክንያቱም፡ የኢትዮጵያን ሕዝብ እንዲህ በሁለት መደብ ለመመደብ ታማኝ መለኪያ የለንም።

በኖረን ኖሮ እናቱ ከጋልኛ ሌላ ቋንቋ የማትናገር አፄ ኢዮአስ (1747-1761)፡ የወለጋው ገብረ እግዚአብሔር፡ የባሌው ጴጥሮስ፡ የጎንደሩ ዐብደላ፡ የሸዋ ኦርቶዶክስ ገመቹ፡ የጉራጌ ካቶሊኩ ፉላስ፡ የወሎው እስላም በየነ፡ ጸሐፊ ሳሕም ቱሉ (በአፄ ኢዮሱ ዘመን “ይሉ አይሉ፡ የታል ቱሉ” ይባላልት የነበረው)፡ ከጋላ ነገድና ከሐድያ ወገን የነበረው ብላቴን ጌታ ባስልዮስ (በዚያው ዘመን በጥበቡ፣ በዕውቀቱ፣ በፍርድ አስተዋይነቱ ስም ያተረፈው)፡ “የሐበሻ ንጉሥ” እያሉ ይፈርሙ የነበሩት ትንሹ ራስ ዓሊ ከሁለቱ መደቦች ባንደኛው ብቻ እንደማይቀመጡ ለማየትም ለማሳየትም ይቻል ነበረ።

የዘመን መሳፍንትን የኢትዮጵያ ታሪክ የሚያነብ በዚያን ዘመን ኢትዮጵያን ይገዙ የነበሩት የዩጁ መሳፍንት በማንኛውም የስሞች ውሳኔ ኢትዮጵያውያንም፣ አሮሞዎችም፣ አቢሲኒያውያንም መሆናቸውን ይገነዘባል። ምክንያቱም ታሪኩ እንደሚለው በዚያን ጊዜ የንጉሡ ልትሆን የሚገባት ንጉሣዊት ሥልጣን “በጋሎች እጅ ነበረች” (“ሀለወት ሥልጣን ንጉሥ በእደ ጋላ”)።²³

ዘመኑ አልረዳቸውም እንጂ የጁዎች ሥልጣንን ይዘው የተቻላቸውን ያህል የሀገሪቱን አንድነት ለመጠበቅ አልበዙም። የኢትዮጵያውያንን መብት የሀገሪቱን ዳር ድምበር በማስጠበቅ ረገድ ከየትኞቹም የሀገሪቱ ገዢዎች ያነሰ ሥራ አልሠሩም። ግብዎች ትልቁ ራስ ዓሊ የሚተባበሯቸው መስሏቸው ኢትዮጵያን ሊደፍሩ አስበው ነበረ። መኳንንቶቻቸው ሀገሪቷን እስከሞት እንመክትላታለን ስላሉ ዳኝች²⁴። በኢትዮጵያና በታላቋ ብሪታኒያ መካከል ለመጀመሪያ ጊዜ የወዳጅነትና የንግድ ውል የተፈጸመው በራስ ዓሊ ዘመን ነው።²⁵

ከዘመኑ የኢትዮጵያውያን ችግሮች አንዱ የኢዮሩሳሌም ገዳማችንን ከነጣቂዎች መከላከል ነበረ። በዚህም ረገድ ራስ ዓሊ እንደሌሎቹ ሥልጣናት ሁሉ በተራቸው ታግለዋል። ከዚህ በታች ያለው ለንግሥት ቪክቶሪያ በ1852 ዓ. እ. በአማርኛ የጻፉላት ደብዳቤ ነው (መግቢያው ብቻ ነው ግዕዝ)²⁶።

23. Conti Rossini, “La cronaca reale abissina,” p. 803.
 24. እዚያው ገ. 858።
 25. Sven Rubenson et al, *Correspondence and Treaties 1800-1854*, pp.178-187.
 26. እዚያው ገ. 194። ሳሙኤል ጎባት ኢትዮጵያ ውስጥ የፕሮቴስታንት ሚሺነሪ በነበረበት ጊዜ ከኢትዮጵያ ባለሥልጣናት ጋራ ይተዋወቅ ነበረ። በኋላም የኢዮሩሳሌም ጳጳስ ሆኖ ነበረ። ምዕራባውያን ወደ አፍሪካ ሲመጡ ስለሚጀኑ ሰውየው ለራስ ዓሊ የእንግሊዝ ንግሥት ባለሟል ቢመስላቸው አያስገርምም።

እምነብ ርእሰ መኳንንት አሊ ገብረ ንጉሠ ነገሥት እግዚአብሔር ዘይትወሐድ በመለኮት ወይሄለስ በገጸት።

ትብጻሕ ገብ ንግሥተ እንግሊዝ እንዴት ነሽ፤ በጎ ነሽ የሰማይ የምድሩን ያህል። እኔ ባንች ወዳጅነት ጠንቻለሁ። አንችም በኔ ወዳጅነት ጥኝ። ምነው አንች ሳለሽ ርስቴን መነቀሌ። ሁሉ በየርስቱ ተቀምጦ እኔ ተነቀልሁ። አሁንም ርስቴን እንዳልነቀል አድርገልኝ። የሐበሻን እጣ መሬቴን ተነቀልሁ። ርስት መነቀል ጥኑ ነገር ነው፤ ርስተ ምድር ርስተ ሰማይ ነውና። በአንች መንግሥት ዘመዴ አይነቀል። ሳሙኤል ጉባ አደራሽን ጠበቃ ሁኖቸው ርስቴን አልነቀል፤ ዘመዶችን አደራ።

የምትወጅውን ነገር ላኪብኝ እሰድልሻለሁ።

ትልቁ ራስ ዓሊም በትውልድ ሀገራቸው በየጁ ሰባት ደብር እንደተከሉ ይነገርላቸዋል። ከነዚህም ውስጥ ጉበርጃ ማርያም፣ ዛምል ጊዮርጊስ፣ ወልድያ ገብርኤል፣ ክቢ ቃሎ ሚካኤል ይገኙባቸዋል²⁷።

ኢትዮጵያውያንን “አቢሲኒያውያን” እና “አቢሲኒያውያን ያልሆኑ” ብሎ መከፋፈልና “አቢሲኒያውያን” እና “አሮሞዎች” ብሎ መከፋፈል በብሔራዊ ጉዳት ረገድ ተመሳሳይ ናቸው። የመጀመሪያው “አቢሲኒያውያን አይደሉም” የሚባሉትን፣ ሁለተኛው “አሮሞዎች” የሚባሉትን ለአቢሲኒያውያን ሥልጣኔ አስተዋጽኦ ያላደረጉ ያደርጓቸዋል።

ሕዝባችንን ከሁለት መደብ መክፈል በአንድነታችን ላይ ፈንጂ መጣል ብቻ ሳይሆን በግለ ሰብም ደረጃ ማንነታችንን እንድንጠራጠር ያደርገናል። ለምሳሌ የአቢሲኒያውያንና የሌሎችን ስሞች የተለያዩ በማድረግ፣ የሰለሙት አሮሞዎች በሌላ አገር ቋንቋ በኩራት “መሐመድ”፣ “ዓሊ”፣ “ሰዒድ” “ዐብደላ” እየተባሉ ክርስቲያን የሆኑት አሮሞዎች በሀገር ቋንቋ “ተመስገን” (= “መሐመድ”)፣ “በላይነህ” (= “ዓሊ”)፣ “ገብረ እግዚአብሔር” (= “ዐብደላ”) ሲባሉ ሊያሳፍሯቸው ይሞክራሉ -- የተገላቢጠሽ። ዘዴያቸው ረቂቅ ስለሆነም፣ የሚያፍርላቸው አልፎ አልፎ ሳያገኙ አልቀሩም።

ጾርጾ

ይኸ መጽሐፍ በመሠረቱ አብዛኞቹ ካሁን በፊት የታተሙ ሰነዶች ጥርቅም ነው፤ ብዙ አዲስ ነገር የለበትም። ግን ላላያቸው ሁሉም አዲስ ናቸው። (አዲስነታቸው ግዕዝ ለማያውቁ የታሪክ ተማሪዎችም ነው።) ከሰነዶቹ ውስጥ ለተነሣሁበት ዓላማ የሚሆኑትን እየመረጥሁ ስሰበስብ፣ ምንጮች

27. አለቃ ታያ፣ የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፣ JE692E ገ. 610።

የተደረሱት የእርሞዎቹን ወረራ ይቃወም የነበረውን መንግሥትና ተወራሪውን ነባሩን ሕዝብ በሚደግፉ ጸሐፊዎች መሆኑን ሳልረሳ ነው። ያም ሆኖ ጸሐፊዎቹ የእጄውን ጉብዝናና ደግነት፣ የጠላቾቻቸውን በሰይጣን ተመሪነት ይነግሩናል እንጂ የሆነን ድርጊት ዐውቀው ለውጠው ለመመዝገባቸው የሚያስጠረጥረኝ ነገር አላጋጠመኝም። ንጉሠ ሲያሸንፍ ጀግንነቱን፣ ሲሸነፍ ሁል ጊዜ አሸናፊ እግዚአብሔር ብቻ መሆኑን ይነግሩናል። ጠላት ሲሸነፍ ክርስቶስ ወገኖቹን ስለረዳ፣ ጠላት ሲያሸንፍ የክርስቲያኖች ኃጢአት ስለበዛ መሆኑ እምነታቸው ነበር። ከዚህ አልፎ ታሪክ ሲያዘቡ አላገኘኋቸውም። የሀገር ውስጥ ምንጮችን የሚያጥላሉ ዘመናዊ ታሪክ ጸሐፊዎች ካሉ ባይመዘገብ የሚወዱት ስለተመዘገበ ነው። እርግጥ፣ ሆን ብለውም ሆን ወይም አስፈላጊነቱ ሳይታያቸው ቀርቶ ብዙ ታሪካዊ ድርጊቶችን ሳይመዘገቡልን እንደቀሩ መገመት ይቻላል።

ከታሪክ ነገሥቱ ለማስረጃነት ያስፈልጋልና ይበቃል ያልኩትን ያህል በግዕዙ እየጠቀስኩ ሳቀርብ ጥቅሶቼን አንድም ሳላስቀር ወደ አማርኛ እየተረጎምኩ ነው። እነዚህ ጥቅሶች የማስረጃ ምንጭ እና ማብራሪያ ከመሆናቸውም በላይ የዘመኑን አስተሳሰብ ያሳዩናል። በዚያ ላይ የሀገራችንን የታሪክ ሰዎችና ጄኔራሎችን እንድንማር ያሳስቡናል ብዬ እገምታለሁ። (ግዕዝ የማያውቁ ኢትዮጵያውያን ታሪክ ጸሐፊዎችም ቢሆኑ በአማርኛ ሲጽፉ የቦታ፣ የሰው፣ የሠራዊት የተጸውረ ስሞችን ከፈረንጅ መጻሕፍት እየቀዱ ወደ አማርኛ ሲመልሷቸው የሚያበላሹትን እንዲያርሙ ይረዳቸዋል።)

በጥቅሶቹ ላይ ሌላም ተስፋ ጥየባቸዋለሁ፤ የነገሥታቱ ታሪክ የተጻፈው በቀላል ግዕዝ ስለሆነ ግዕዝ ለመማር የጠበቀ ምኞት ያለው ጥቅሶቹን አብሯቸው ካለው ትርጉማቸው ጋራ እያስተያየ ራሱን በራሱ ሊያስተምርባቸው ይችላል።

የዘመኑ ነገሥታት ከተለመደው ራሳቸውን የማስተዳደር ሌላ ዋና ኅላፊነት የአሮሞዎችን ወረራ መግታት ስለነበረ፣ የጥቅሶቹን እናቶች (ምንጮቹን) የሚያነብ ያንዱ ግጭት ታሪክ አልቆ የሌላው ግጭት ታሪክ የሚተካው ብዙ ገጸች ሳይገለበጡ መሆኑን ያያል። እንግዲህ ከነዚያ ውስጥ አለፍ አለፍ እያልኩ ለዚህ ድርሰት የመረጥኋቸው ጥቅሶች በዓይነት ረገድ ሲታዩ ምንጮቹን በትክክል የሚወክሉ ሲሆኑ በመጠን በኩል ግን የትልቅ ታሪክ ብርሃን መጠነኛ ብልጭታ መሆናቸውን እጭግረሳ አጥብቄ አሳስባለሁ፤ ታሪኩ እዚህ በማቀርባቸው ምሳሌዎች የተወሰነ አይደለም።

ስለ ዓሥራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት “የጋሎች ወረራ” ስትጽፍ በዓሥራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት “ነፍጠኛው በአሮሞዎች ላይ ስላደረሰው በደል” አልጻፍክም የሚል ወቀሳ እንደማይነሣብኝ አምናለሁ። እሱ የአባ ባሕርይ “ዜናሁ ለጋላ” የማያውቀው ታሪክ ስለሆነ እዚህ ድርሰት ውስጥ ምዕራፍ ሊያገኝ እንደማይችል ግልጽ ነው። ሆኖም እሱንም ቢሆን

የኩሶውን መራርነት ከሰጠው ሽረት ጋራ አመዛዝኖ የሚጸፈው ከጠፋ መጻፍ አያዳግትም።

ይህን ጽሑፍ ሳዘጋጅ የመጣልኝ ሐሳብ ሁሉ ግራና ቀኝ እየጎተተኝ ከተነግሁበት ዜናሁ ለጋጥን የመተርጉም ዓላማ ርቂ ሂጃለሁ። ለማንው የምጸፈው? ለምሁራኑ የምርምር ድርሰት ለማቅረብ ከሆነ ምርምሩ ይቀረዋል የምላቸውን ብዙዎቹን የጎዳግ ማብራሪያዎችን ማሟላት ነበረብኝ፤ ለሕዝብ ከሆነ ደግሞ ይኸም ይበዛል። ውጤቱ እነሆ ይህ ሁለት ጌቶችን እኩል የማያገለግልና የሚፈልጉትን ያህል የማያስደስት፣ ታሪካችንን ለመማር የሚፈልገውን ግን ለምንጮቹ “መስተፋቅር” የሚሆን መጽሐፍ ነው።

ምዕራፎቹ በመንፈስ እንድ በአካል ብዙ ስለሆኑ ማንኛቸውንም አስቀድሞ ወይም አቆይቶ ማንበብ ይቻላል፤ ከመጀመሪያው ጀምሮ እንዲነበብ ብፈልግም፣ ያዘጋጀሁት እንዲያ እንዲሆን አድርጌ አይደለም። እንዲያውም ስለ አባ ባሕርይ የጻፍኩትንና ራሱን የዜናሁ ለጋጥን ምዕራፍ አሁን ካሉበት ያሳረፍኳቸው በመቀምር (በኮምፒዩተር) እየጫንኩ ብዙ ካንከራተትኳቸው በኋላ ነው።

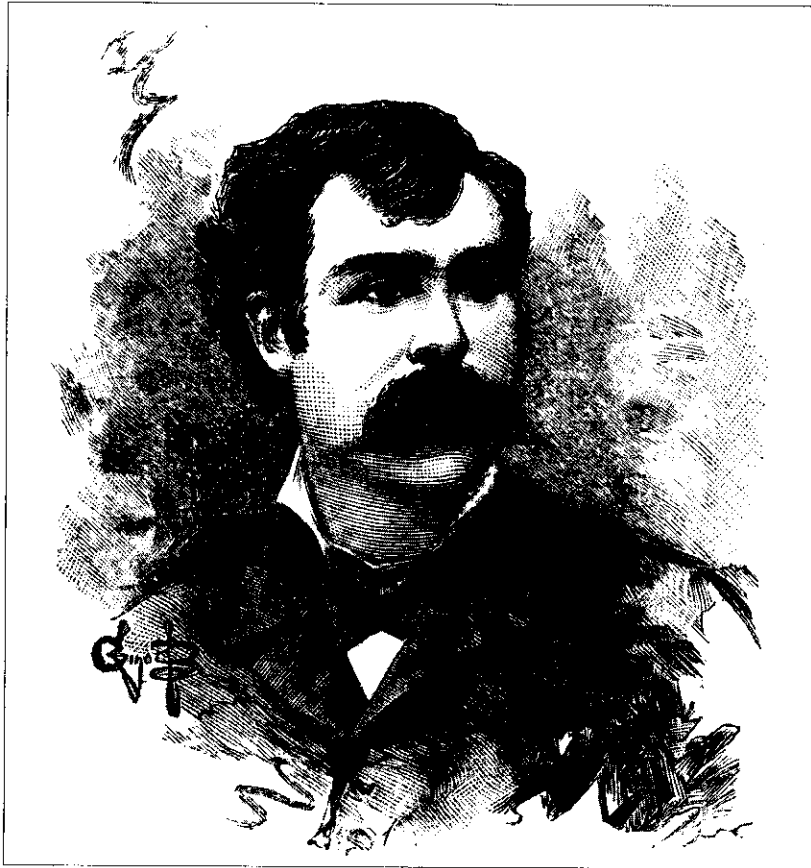
ምዕራፍ ፩

አባ ባሕርይና ድርሰቶቻቸው

ወለእመ ሞትኩ ካልኦን ይጽሕፉ ዜናየ ወይና ሉባ ዘይመጽእ። ወባሕቱ ብፁዕ ዘሞተ እስመ አዕረፈ።

ከሞትኩም ታሪኬንና የሚመጣውን ሉባ ታሪክ ሌሎች ይጽፉታል። ግን የሞተ ብፁዕ ነው፤ አርፏልና።

አሮሞዎችን ያጠና አንቶኒዮ ሴኪ።

(h Da Zeila alle Frontiere del Caffa, Viaggi di Antonio Cecchi, 1886)

ስለ ዜናሁ ለጋላ የጻፉ ሁሉ ስለ ደራሲው ስለ አባ ባሕርይ የሚነግሩን ደራሲው በዚች ባጭሯ ድርሰታቸው ውስጥ ስለራሳቸው ክንገሩን አያልፍም። የሚነግሩን፡ “አባ ባሕርይ የሚባሉ በጋሞ ውስጥ የአንድ ቤተ ክርስቲያን አገልጋይ መነኩሴ ነበሩ፤ ስለሳቸው ከዚህ በቀር ሌላ ምንም የሚታወቅ ነገር የለም” እያሉ ነው¹።

አሁን እንዳየሁት፡ “የሚታወቅ ነገር የሌለው” ምንጮቹን በሚገባ ሳንመረምራቸው በመቅረታችን ነው እንጂ ብንመረምራቸው፡ ስለ አባ ባሕርይ የሥነ ጽሑፍ አስተዋፅኦ ሌሎቹ የቀድሞ ደራሲዎቻችን ስለጻፉት ከሚታወቀው የማያንስ እናገኝባቸዋለን።

አባ ባሕርይ የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ ተመራማሪዎች ስማቸውን የዘለሉት² ታላቅ ሊቅ ነበሩ። እንደ ሌሎቹ የዘመኑ ጸሐፊዎች ከዜናሁ ለጋላ ብንጀምር፡ እኚህ ሰው ጋሞ ውስጥ ባንድ (ምናልባትም ብርብር ማርያም በምትባል) ቤተ ክርስቲያን በካህንነት ያገለገሉ እንደነበሩ እናውቃለን። (የዜናሁ ለጋላን ክፍል ፪ መደምደሚያ ተመልከት።) ስማቸው አባ ባሕርይ መሆኑ የታወቀውም ይኸው ድርሰት “ይሴ ባሕርይ” (“ባሕርይ ይላል”) ብሎ ስለደመደመ ነው (የድርሰቱን መጨረሻ ተመልከት)። መጽሐፍ ቀጂዎች ስም ስለሚለውጡ ወይም ስለሚሠርዙ ዜናሁ ለጋላን የቀዱልን ሰዎች የአባ ባሕርይን ስም ባለመሠረዛቸው ትልቅ አገልግሎት ሰጥተዋል።

የአባ ባሕርይ ድርሰቶች ብዙዎች ናቸው፤ አንደኛ፡ በዜናሁ ለጋላ ውስጥና በሌላም ቦታ የሚያደንቁትን የአፄ ሠርፀ ድንግልን ታሪክ³ ሁሉንም የጻፉት እሳቸው ባይሆኑም የሳቸው አስተዋጽኦ ሳይኖርበት አይቀርም። ሁለተኛ፡ በባይ ገጾቹ ላይ ዜናሁ ለጋላ ተጽፎበት በተገኘው የሌንዶን የብራና መጽሐፍ ውስጥ ያሉት ድርሰቶች (ምናልባት ካንዱ

1. Beckingham and Huntingford, *Some Records of Ethiopia*, p. xxxvi. ክቡር ብላታ መርስዔ ንዝንም በቦታው ከምተቸው መጽሐፋቸው ውስጥ ስለ አባ ባሕርይ የጻፉት ሌሎች ከጻፉት የተለየ ነገር ቢኖርበት የገሙ ነፋ ብርብር ማርያም ካህን ነበሩ ማለታቸው ብቻ ነው። EMLL, 3749, f. 3a, Getatchew Haile, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. IX (1987), p. 127.
2. ለምሳሌ Guidi, *Storia della Letteratura Etiopica*; Cerulli, *La Letteratura Etiopica*, Milan 1968.
3. Conti Rossini, *Historia Regis Sarsa Dengel (Malak Sagad)*, pp. 3-220.

በቀር) ሁሉም የሳቸው ናቸው። መጽሐፉ አሁን ያለው የ1860 ዓ. ም. የጄኔራል ናፒየር ጦር ሠራዊት ምርኮኛ ሆኖ እንግሊዝ አገር ሎንዶን በሚገኘው የእንግሊዝ ቤተ መጻሕፍት (British Library) ውስጥ ነው፤ እዚያ BL Or. 534 የሚል የመታወቂያ ቊጥር ተሰጥቶት ይገኛል⁴። በውስጡ ያሉት የአባ ባሕርይ ናቸው የምሳቸው ድርሰቶች ከዚህ በታች ያሉት ናቸው፡

- (1) መዝሙረ ክርስቶስ፤
- (2) “አጭሩ መዝሙረ ክርስቶስ”፤
- (3) መልክዐ ገብርኤል፤
- (4) ሰላመ ቅዱሳን፤
- (5) ዜናሁ ለጋላ፤

(1) መዝሙረ ክርስቶስ

መዝሙረ ክርስቶስ በግናቸውም ረገድ መጠኑ መዝሙረ ዳዊትን ያህላል፤ እንደ መዝሙረ ዳዊት 151 መዝሙሮች አሉት። ከዚያም አልፎ፤ መዝሙሮቹ እንደ ግጥም ቤት ይመታሉ። የዳዊት መዝሙሮች በተጻፉበት በጥንቱ በዕብራይስጥ እንጂ በትርጉማቸው ግጥሞች አይደሉም።

መዝሙሩ እንዲህ ሲል ይጀምራል፡ (በቅንፍ የሰጠሁት የፊደሎቹን ብዛት ነው)

መዝሙረ ክርስቶስ

- ብፁዕ ብእሲ ዘኢሐረ ነበ ፍኖተ ካሕድ፤ (18)
- ወዘቆመ በእምነተ አብ ወወልድ፤ (15)
- ወበሃይማኖተ መንፈስ ቅዱስ ሥላሴ ዋሕድ፤ (20)

4. Wright, *Catalogue of the Ethiopic Manuscripts*, p. 84. ቤተ መጻሕፍቱ አሁን British Library ይባል እንጂ በፊት British Museum ነበር የሚባለው። የመዝሙረ ክርስቶስ ቅጂ ባሁኑ ሰዓት ሌሎች ሶስት እንዳሉ ይታወቃል፤ (1) በርሊን፤ Ms. orient. quart. 996, Hammerschmidt und Six, *Äthiopische Handschriften* I, pp. 220-2፤ (2) ዋሽንግተን ከተማ፤ በኮንግራስ ቤተ መጻሕፍት (ገና በካታሎግ አልታተመም)፤ (3) EMMML 3473, Getatchew Haile and William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. VIII, pp. 286-9. መዝሙር 18 EMMML 2335, ff. 162b-163a ውስጥ ይገኛል፤ እዚያው Vol. VI, p. 384. የዋሽንግተን ቅጂ አላየሁትም፤ መጽሐፉን በአቶ ጥሩነህ ፋንታ ስም "Fanta 1" የሚል መታወቂያ የሰጠው አቶ ቡሩክ አብዲ እንደነገረኝ፤ በጥሩ ሁኔታ የተያዘ ነው። የቀሩት ግን ቀጂ እያወቀም ሳያውቅም አንዳንድ ቦታ አበላሽቷቸዋል።

- ወብፁዕ ካዕበ በእሳተ ፍቅራ ንዱድ፤ (17)
- ዘበልሳኑ ይገኝ ወብርኩ ይሰግድ። (16)

- ወደክደት መንገድ ያልሄደ ብፁዕ ነው፤
- በአብና በወልድ እምነት (ጸንቶ) የቆመም ፤
- በመንፈስ ቅዱስ ሥላሴ አንድ ሃይማኖትም፤
- በፍቅር፤ እሳት የንደደም ብፁዕ ነው፤
- በምላሱ የሚያመሰግን ጉልበቱም የሚሰግድ።

አምሳያው መዝሙረ ዳዊት ከዚህ በታች ያለው ነው (የፊደሎቹን ቊጥር አስተውል)።

መዝሙረ ዳዊት

- በፁዕ ብእሲ ዘኢሐረ በምክረ ረሲዓን፤ (18)
- ወዘኢቆመ ውስተ ፍኖተ ኃጥአን፤ (15)
- ወዘኢነበረ ውስተ መንበረ መስተሳልቃን፤ (20)
- ዘዳእሙ ሕገ እግዚአብሔር ሥምረተ፤ (17)
- ወዘሕጎ ያነብላ መዓልተ ወሌሊተ። (16)

- በክፉዎች ምክር ያልሄደ ብፁዕ ነው፤
- በኃጥአተኞች መንገድም ያልተገኘ፤
- በዋዘኞችም ሸንጎም ያልተቀመጠ፤
- ደስታው ግን በእግዚአብሔር ሕግ የሆነ፤
- ሕጉንም ቀን ከሌት የሚያነብ።

መዝሙረ ክርስቶስ እንደ ስሙ የሚመለከተው ክርስቶስንና የተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ክርስትናን ነው። እንደ ልማድ ሆኖ (ትሕትና) የሀገራችን ደራሲዎች የድርሰታቸው ባለቤት መሆናቸውን ስለማይናገሩ፤ መዝሙረ ክርስቶስ “ዘእገሌ” የሚል ባለቤቱን የሚናገር ቃል የለበትም። ግን የአባ ባሕርይ ድርሰት ለመሆኑ በቂ ውስጣዊ ማስረጃ አለበት።

አንደኛ: “ለምን እንዲህ አደረገ የሚለኝ ካለ “ኅሥሥ ውስተ መጻሕፍት” (ድርጊቴ የሚገባ ለመሆኑ “መጻሕፍትን መርምር” ታገኘዋለህ) የሚለው በዜናሁ ለጋላ መቅድም የሚገኘው የይቅርታ ፈላጊ (apologetic) አነጋገራቸው እዚህ መቅድም ውስጥም ተደጋግሞ ይገኛል። (ለምሳሌ፡ ቅጠል 10ሀን ብንመለከት “ኅሥሥ ውስተ መጻሕፍት” የሚል እናገኝበታለን)።

ሁለተኛ፡ እንደ ዜናሁ ለጋላ ስማቸው በውስጡ ይገኛል፤ ከመዝሙር 34 ይኸንን እንመልከት (ቅጠል 39ሀ)፡

ለይትፈሥሐ ወይትሐወዳ ዘይዜክሩ ስምየ በሠናይ፡
ወእለ የኅሥሥ ሊተ ሰላመ እንበለ እከይ፡፡
እግዚአ ለገብርክ ባሕርይ
ሰሚዓ ቃልየ ኢትትሐየይ፡፡
ወሕዋጺየ ኢትትሀከይ፡፡

ሰሜን በደግ የሚያስታውሱ ደስ ይበላቸው፡ ይደሰቱም፡
ክፋት የሌለበት ሰላም የሚፈልጉልኝም እንዲሁ፡፡
አቤቱ የአገልጋይህን የባሕርይን
ቃሌን መስማትን ቸል አትበል፡፡
እኔን መኅብኘት(ሀ)ንም አታቆይ፡፡

ሶስተኛ፡ አባ ባሕርይ ጋሞ በአንድ ቤተ ክርስቲያን ሲያገለግሉ ያከማቸትን ንብረት ዳዌ የሚባሉ እርምጃዎች እንደዘረፉባቸው በዜናሁ ለጋላ ውስጥ (በክፍል ፪) ሲነግሩን እናገኛለን፡ እዚህም ላይ ደግመውታል። ይህን ከመዝሙር 74 የተቀዳውን እንመልከት (ክቅጠል 71ለ እስከ 72ሀ)፡

እገኒ ለክ እግዚአ እገኒ ለክ፡
እገኒ ለክ ወእጼውዕ ሰመክ፡
ወእነግር ኩሉ ሰብሐቲክ፡
በይነ ዘወቀብከኒ፡
5 ወበይነ ዘኢገደፍከኒ፡፡
ወለዘ ይመጽእ እስኢል ገቤክ፡ ኢትገደገኒ፡፡
ወእስተበቀዳክ ታድገነኒ፡፡
እምነ እደ ፈያት እለ አቀሳቤ፡፡
ወሰለቡኒ ዘዘገብክም ለደጋሪትየ፡፡
10 ሚጥ ሊተ ኩሉ ዘነሥእ ጸላኢ እምኔየነ፡፡

አመሰግንሃለሁ፡ አቤቱ አመሰግንሃለሁ፡
አመሰግንሃለሁ፡ ስምህንም እጠራለሁ፡
ክብርህንም ሁሉ እናገራለሁ፡
ስለጠበክኝ፡
5 ስላልጣልከኝም፡፡
ስለወደፊቱም አለምንሃለሁ፡ አትጣለኝ፡፡
ታድነኝ ዘንድ አለምንሃለሁ፡
ካቆሰሉኝ ሌቦች እጅ፡
ለጓላዬ ያከማቸውትን ከወሰዱብኝ፡፡
10 ጠላት የወሰደብኝን ሁሉ መልሰልኝ፡፡

አባ ባሕርይ መዝሙር ክርስቶስን የደረሱት እንደ ዜናሁ ለጋላ በአፄ ሠርፀ ድንግል ዘመነ መንግሥት ነው። ይኸንን የሚያደንቁትን ንጉሥ ደጋግመው ከማንሣታቸው በላይ “እግዚአ ኩነኔክ ሀቦ ለንጉሥ” የሚለውን መዝሙር 71ን ለሱ ነው የሰጡት (ክቅጠል 68ሀ እስከ 69ሀ)፡

እግዚአ ኩነኔክ ምስለ ጥበብ
ለንጉሥ ሠርፀ ድንግል ሀብ፡
ከመ በአሠንዮ ይኩንኖሙ ለሕዝብ፡
ወይቅንዮሙ ለአሕዛብ፡፡
5 ረሲ በዘመኑ ያንጸፍጽፍ መፃር እምአድባር፡
ወሐሊ ብኒ የኃዝ እምነ አውግር፡፡
ወአንብሮ ለቀሰም ምስለ ማእረር፡፡
ረሲ ሰላመ ለብሔር፡
ወግሀለ ለኩሉ አህጉር፡፡
10 በረከተ ዘርእ ወበረከተ ቀምሕ ሥሙር
ይረድ አምሳለ ጠል ውስተ ፀምር፡
ወከመ ነጠብጣብ ያንጠብጥብ በዲቦ ምድር፡፡
ይዝነን ሞገደ ሀውክ ወፃዕር፡፡
ወይጓዳእ ማዕበለ ትንሣኤሁ ለፀር፡፡
15 ወይኩንን እምጽባሕ እስከ ባሕር፡፡
ይረሰዩ ሕዝቡ ኩናተ ማዕፀደ ግብር (ኢሳይያስ)⁵፡፡
ወይሚጡ ሰይፎሙ ገብ ምሳር፡፡
ይግነይ ሎቱ ኩሉ ወይግረር፡፡
ነገሥተ ተርሴስ ወደሰያት እምኃ ያብኡ፡
20 ወነገሥተ ሳባ ወዐረብ ጋዳ ያምጽኡ፡፡

5. ደራሲው ከብዙ መጻሕፍት በብዙው ይጠቅሳል፡ ዋና ዋና የሚሏቸውንም ምንጮች በግራ ኅዳግ ይጽፋሉ፡ ምዕራፍና ቀጥር ግን አይሰጡም፡፡ ስቀዳና ስተረጉም የሳቸውን የግራ ኅዳግ በቀኝ በኩል በቅንፍ፡ ምዕራፍቹንና ያልሰጡንን ምንጮች ከሚገኙበት እየፈለግሁ ከግርጌ ኅዳግ እየጠቆምኩ ነው፡፡

ወለአጽም ጥበቡ ከሌሎችም ይትጋብሉ።
 እንደ ይቀድም አሐዱ እምካልኩ።
 ዳጎን የዓል ወሠናየ ይቢት እንበለ ሕሰም።
 ወዘእንበለ ደዌ ወሕማም።
 25 ወይትግቀብ ዘልፈ በሰላም።
 አኮኑ በመትከፍቱ ሰዩም (ፍትሐ ነገሥት)፤
 ወስቆል ነፍስ ከሌላ አምሳለ አሰጥቆ በእም።
 እስመ ከመ ርእሰነ ውእቱ፤
 ወንሕነኒ አምሳለ መለያልይ ሎቱ።
 30 ንስአል ዘልፈ በእንተ ዝንቱ፤
 ከመ ትንሐይ መንግሥቱ።
 እመኒ ተሀውከት አኮ ለባሕቲቱ፤
 ወለእመ ሕድአት ኮነ ቦቱ።
 ኢንትፈለጥ እምነ ክልኤቱ፤
 35 እስመ በተዋልጠተ ነፋስ ወንጉሥ ፍጹመ (መጽሐፈ ፈላስፋ)፤
 ይትዌለጥ ከሌ ግብር ዘቀደመ።
 ወከመዝ ንበል ጊዜ ጸሎትነ፤
 ግህልከ ወምሕረትከ ይርከብዎ ፍጡነ።
 ዓጂ ናስተብቀሶ ንሕነ ከሌነ፤
 40 ንበ ዘከሎ ይእንዝ እግዚአብሔር አምላክነ፤
 ከመ ያስተእንዝ ዕፋያነ፤
 ክልኤ አብትረ፤ ንብለ ወሥነ (ዘካርያስ)።
 ወከመ ሕርቃኖስ ይኩንን (መጽሐፈ ፈላስፋ)፤
 በመጽሐፍ ወሰይፍ ንቡረ እስከ ለዓለም፤ ለይኩን።

አቤቱ ፍርድህን ከጥበብ ጋራ
 ለንጉሥ ሠርፀ ድንግል ስጥ።
 ሕዝቡን በመልካም ይጻኝ ዘንድ፤
 አሕዛብንም ይዝ ዘንድ።
 5 በዘመኑ ማር ከተራሮች እንዲንጠባጠብ አድርግ፤
 ወተትም ከኮረብቶች እንዲወርድ።
 ቅመምን ከአዝመራ ጋራ አዋሕደው።
 አገርን ሰላም አድርግ፤
 ዕርቅም በአውራጃዎች ሁሉ (አውርድ)።
 10 የዘር በረከትና የሠመረ የምርት በረከት
 ይውረድ፤ እንደዝናም በታጨደ መስክ ላይ፤
 እንደ ነጠብጣብ በምድር ላይ ያንጠባጥብ።
 የብጥብጥና የጭንቅ ሞገድ ይርጋ፤
 የጠላት ትንግኤ ማዕበልም ጸጥ ይበል።

15 ከምሥራቅ እስከ ምዕራብ ይገዛ።
 ሕዝቡ ጦርን የግብርና ማጭድ ያድርጉ (ኢሳይያስ) 6።
 ሰይፋቸውንም ወደ ምሳር ይለውጡ።
 ሁሉም ይታዘዙት፤ ይገብሩለትም።
 የተርሴስና የደሴቶቹ ንጉሦች እጅ መንሻ ያስገቡ።
 20 የሳባና የዐረብ ንጉሦችም ገጸ በረከት ያምጡ፤
 ጥበቡን ለማጻመጥም ሁሉም ይሰብሰቡ፤
 አንዱ ከሌላው እየተሸቀጸደመ።።
 ያለምንም ክፉ (ነገር) በደጎና ይዋል፤ በጥሩም ይደር፤
 ያለበሽታና ያለሕመም።።
 25 ሁልጊዜ በሰላም ይጠበቅ።
 በትከሻው ሹም አይደለምን፤ (ፍትሐ ነገሥት) 7፤
 የሁላችንም ነፍስ (በሱ ላይ) ተንጠልጥላለች፤ እንደ ቅርንጫፎች
 በዛፍ ላይ።
 ምክንያቱም እሱ ለኛ እንደ ራሳችን ነው፤
 እኛም ለሱ እንደ (ሰውነት) አባሎቹ ነን።
 30 ሁልጊዜ ስለዚህ (ጉዳይ) እንጸልይ፤
 መንግሥቱ እጪይ እንድትል።
 ስትታወክም ሆነ፤
 ጸጥታ ሲሰፍንባትም የብቻው አይሆንም ።
 በሁለቱም (ጊዜ) አንለይም።
 35 ምክንያቱም የነፋስና የንጉሥ ፈጽሞ መለወጥ ሲመጣ፤
 የቀድሞው ነገር ሁሉ (አብር) ይለወጣል (መጽሐፈ ፈላስፋ)።
 በጸሎታችን ጊዜ እንዲህ እንበል፤
 “ይቅርታህና ምሕረትህ ቶሎ ይድረሱለት።”
 ደግሞ ሁላችንም ልመና እናቅርብ።
 40 ሁሉን ወደሚይዝ ወደ እግዚአብሔር ወደ አምላካችን፤
 እኩሎች አድርጎ እንዲያሰዘው፤
 ሁለቱን በትሮች፤ ገመድንና ውበትን (ዘካርያስ) 8 ።
 እንደ ሕርቃኖስም እንዲፈርድ (መጽሐፈ ፈላስፋ)፤
 በመጽሐፍና በሰይፍ በአንድነት ለዘለዓለም፤ ይሁን።

6. ኢሳይያስ 2: 4።
 7. ምንጭ፡ ኢሳይያስ 9: 6፤ መጽሐፈ ቅዱስ በግዕዝና በአማርኛ፡ አዲስ አበባ ፲፱፻፶፩ ዓመተ ምሕረት፡ ፲. 53: 45፤ “ዘሥልጣኑ ዲበ መትከፍቱ” (“ሥልጣኑ በትከሻው ላይ ነው”) የሚለውን ሲያመለክት ነው። ራስ ሚካኤል የሰሜን ኢትዮጵያ (ከሞፈር ውሐ እስከ መረብ) ንጉሥ ሲሆኑ የማኅተማቸው “መፈክር” አድርገውት ነበር፤ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ፡ ሕይወቱና የኢትዮጵያ ልርምጃ፡ ፳፻ መጽሐፍ፡ አዲስ አበባ ፲፱፻፷፩ ዓ.ም.፡ ፲. 35።
 8. ዘካርያስ 11: 7። “ገመድና ውበት” “ቅጣትና ትክክለኛ ፍርድ” ናቸው።

መዝሙር 20ንም እንመልከት (ከቅጠል 26ለ እስከ 27ሀ)፡

- እግዚአብሔር በኃይልክ ፍጹም ይትፎሳሉ፡፡
- ሠርፀ ድንግል መሲሕ ወልደ መሲሕ፡፡
- ዘይዲቅም ቃሉ በፍትሕ፡፡
- ወይትኃሠይ በረድኤትክ ብዙ፡፡
- 5 እስመ በጸሕኮ በበረከት ጽዱቅ፡፡
- ወአንበርከ በርእሱ አክሊላ መዋእ ዘያንፀበርቅ፡፡
- ዘክቡር እምኔራ ወርቅ፡፡
- እስከ ፈርሀም ዘአዜብ ወሠርቅ፡፡
- ወእለሂ ውስተ ባሕር ርኑቅ፡፡
- 10 መካሕ ውእቱ ጊዜ ፀብእ፡፡
- ወአልቦ አመ ተመውአ፡፡ እስመ ልማዱ መዋእ፡፡
- ወልድ ጠቢብ ዘልቡ ዲቦ የማኑ፡፡
- ወወሬዛ ማእምር ዘውስተ ርእሱ ዓይኑ (መክብብ)፡፡
- ሶበኔ ይመውእ ኢይዜኃር በኃይሉ፡፡
- 15 ወኢይትናገር ትዕይርተ በቃሉ፡፡
- ወብዙኃን ነገሥተ አግብእ መትሕተ እዱ፡፡
- ወአስተጋብእሙ ለኮሎሙ ፀር ውስተ ማዕዱ (መሳፍንት)፡፡
- እክርስቶስ ዕቀባ ለዘመኑ፡፡ ወስምያ ሥህልተ (ሆሴዕ)፡፡
- ወአርጎቅ እምኔሂ መንሱተ፡፡
- 20 ወስምዮሙ ለሠራዊቱ ሕዝብየ ሊተ፡፡
- ወኢታንጥእ ዘሐለየ ተምኔተ፡፡
- እስመ ኪያክ እማዕምቀ ልቡ ይጸወን፡፡
- ወበእምክ ይትመሐፀን፡፡
- ትርከሶሙ እዲክ ለፀሩ ወጸላእቱ፡፡
- 25 ወትብልያሙ ለመዓትክ እሳቱ፡፡
- ለኮሎሙ እለ ይትቃወምሎቱ፡፡

- አቤቱ በኃይልህ በፍጹም ይደሰት፡፡
- መሲሕ ሠርፀ ድንግል የመሲሕ ልጅ፡፡
- ነገሩን በፍርድ የሚፈጽም፡፡
- በብዙው እርዳታህም የሚደሰት፡፡
- 5 በእውነተኛ በረከት ደርሰህለታልና፡፡
- በራሱም ላይ የሚያንፀባርቅ የድል አክሊል አስቀምጠሃል፡፡
- ከወርቅ አክሊል የከበረ፡፡
- የደቡብና የምሥራቅ (ሕዝቦች) እስኪፈሩት፡፡
- በሩቁ ምዕራብ ያሉትም፡፡
- 10 በጦርነት ጊዜ ጀግና ነው፡፡

- የተሸነፈበት ጊዜ የለም፡፡ ልማዱ ማሸነፍ ነውና፡፡
- ልቡ ከቀኝ (እጁ) ላይ የሆነ ጥበበኛ ልጅ ነው፡፡
- ዓይኑ በራሱ ውስጥ የሆነ ዐዋቂ ኅልማላም ነው (መክብብ) 9፡፡
- ሲያሸንፍም በኃይሉ አይታጀርም፡፡
- 15 በቃሉ ንቀትም አይናገርም፡፡
- ብዙ ንጉሦችን በእጁ ስር አስገባ፡፡
- ጠላቶችን ሁሉ ከማዕዱ ሰበሰባቸው (መሳፍንት) 10፡፡
- ክርስቶስ ሆይ፡፡ ዘመኑን ጠብቃት፡፡ “ይቅርታ የሰፈነባት” በላት
- (ሆሴዕ) 11፡፡
- ጥፋትን ከሷ አርቅ፡፡
- 20 ሠራዊቱን “የኔ ሕዝብ ናቸው” በላቸው፡፡
- ያሰበውን ምኞት አታሳጣው፡፡
- በጥልቅ ልቡ አንተን ተጠግቷልና፡፡
- በእናትህም ተማዕኗል፡፡
- ጠላቶቼንና የሚጠሉትን እጅህ ታግኛቸው፡፡
- 25 የቁጣህ እሳትም ትብላቸው፡፡
- እሱን የሚቃወሙትን ሁሉ፡፡

በመጨረሻም፡፡ አባ ባሕርይ “ንኡስ አነ” እያለ ዳዊት ስለራሱ የሚናገርበት የመዝሙር 151 አምሳያ መዝሙራቸው ውስጥ ስለራሳቸው ሲናገሩ እንዲህ ይላሉ (ቅጠል 137ሀ)፡፡

- ንኡስ አነ እምካህናት፡፡
- ረድእሙ ለመነኮሳት፡፡
- ዘደብረ ማርያም ምኔት፡፡
- ነብብኩ ድርሳን መዝሙር፡፡
- 5 ምስለ ኅልቄ ቃለ ዳዊት ዘየኅብር፡፡
- እዘታነብብ መጽሐፍየ፡፡
- በእንተ ኅሠሙ ኢትጌገሳላ ሐምዮትየ፡፡
- አስቸሰሪ ሊተ ባሕቱ፡፡
- ተዘኪረክ ስራሕየ በኲልቆቱ፡፡
- 10 እስመ ሶባ ይመልእ ቃል፡፡
- ኮነ የሐፀፀ ብዩ ኅልቄ ፊደል፡፡
- “ወቦ ጊዜ አመ ይበዝኅ እምቃል፡፡
- ወአስተዓረይኩ በብዙኅ ጸማ ወገድል፡፡
- በመዋዕለ ሠርፀ ድንግል፡፡
- 15 አመ ቀተሉ ለፀሩ መሐመድ ንጉሠ አደል፡፡

9. መክብብ 2: 14፡፡
 10. መሳፍንት 1: 7፡፡
 11. ሆሴዕ 2: 1-3፡፡

እንከሰኔ እበል፡
ሰብሐት ለእግዚአብሔር ዘለምኔሁ ክሂል።

- ከክህናት ትንሹ ነኝ፤
- የመነኮሳቱ ደቀ መዝሙር፤
- የደብረ ማርያም ገዳም።
- ድርሳነ መዝሙርን (እነሆ) ደረሰኩ፤
- 5 ከዳዊት ቃል ቊጥር ፶፭ የሚተባበር።
- መጽሐፌን የምታነብ ሆይ፤
- ስለ መጥፎንቱ ልትነቅፈኝ አትቸኩል።
- ይቅርታ አድርግልኝ እንጂ፤
- በቈጠራው ድካሜን አስታውሰህ፤
- 10 ምክንያቱም ቃሉ ሲሞላ፤
- የፊደሉ ቊጥር ይጉድልብኛል።
- ከቃሉ የሚበዛበትም ጊዜ ነበረ።
- በብዙ ድካምና ትግል አስተካክልኩት፤
- በሠርፀ ድንግል ዘመን፤
- 15 ጠላቱን የአደልን ንጉሥ መሐመድን የገደለ ጊዜ።
- እንግዲህስ (እንዲህ) ልበል፡
- “ቸሎታ ከሱ ለሆነ ለእግዚአብሔር ምስጋና ይገባው።”

አባ ባሕርይ ድርሰታቸውን በፈለጉት መልክ ለማቀናበር ሲጥሩ የደረሰባቸውን በዚህ በመዝሙር 151 የነገሩንን ችግር በከፊልም ቢሆን ለማስወገድ ምን እንዳደረጉ በመቅድማቸው እንዲህ ሲሉ ነግረውናል (ቅጠል 7ሀ)፡

ዘአስተሐመምኩሰ ሳዕል ዝንቱ ድርሳን እንዘ አስተፃሪ ቃላቲሁ ምስለ ቃሉ ለመዝሙረ ዳዊት። ወእንዘ ኢይዌስክ አሐደሂ ኅኅጊያተ ሳዕለ ኅኅጊያቲሁ ወኢየሐፀፀ ምንተኒ እምኔሆሙ አላ አስተዋሐድክምሙ በተላቀ ፍጹም። ወለእመ ተረፈ አሐዱ እው ክልኤቱ ኅኅጊያት እምነ አሐዱ መሥመር እዌስኩ ገበ ካልእ መሥመር።

በዚህ ድርሰት ላይ የደከምኩት ቃሎቹን ከመዝሙረ ዳዊት ቃሎች ጋራ ሳስተካክል ነው። በኅኅጊያቱ (በፊደሎቹ) ላይ አንድ ኅኅጊ ሳልጨምር፣ ከነሱ አንዳችም ሳላጉድል በፍጹም ቊጥር አመሳሰባቸዋለሁ፤ ግን ካንድ መሥመር ላይ አንድ ወይም ሁለት ኅኅጊዎች ሲተርፉ ከሁለተኛው (ከሚቀጥለው) መሥመር ላይ ጨምራቸዋለሁ።

የደራሲው ችግር መንሥኤው፡ ድርሰታቸውን መዝሙረ ክርስቶስን የመዝሙረ ዳዊት መመዘኛ (መለኪያ) እንዲሆን መወሰናቸው ነው። ሐሳባቸው አንድ ሰው አንድ የተቀዳ ዳዊት ሲያገኝ ወይም ሲያስቀዳ ጉድለት የሌለበት መሆኑን ለማወቅ ቢፈልግ በሳቸው መዝሙረ ክርስቶስ እያደጠረ እንዲያስተያየው ነው። በዚህም ምክንያት በድርሰት መንገዳቸው ሲጓዙ መዝሙረ ክርስቶስ እንደ መዝሙረ ዳዊት 151 መዝሙር እንዲኖረው፣ የእያንዳንዱ መዝሙር መሥመርና በየመሥመሩ ላይ ያሉት ፊደላት (ኅኅጊያት) በብዛት የአቻውን የመዝሙረ ዳዊት መዝሙርን እንዲያህሉ እያደረጉ መራመድ ነበረባቸው። ይህ አልበቃ ብሎ፣ ባላቸው ትልቅ የባሕረ ሐሳብ ዕውቀት በሞላ ድርሰታቸው ውስጥ ያሉትን ኅኅጊያት አንድ ጊዜ ለዓሥራ ሶስቱ ወሮችና ለዓሥራ ሁለቱ ከዋክብት፣ አንድ ጊዜ ለሰባቱ የሳምንቶቹ ዕለታትና ለሰባቱ ከዋክብት፣ አንድ ጊዜ ለዓመቱ ሰዓታት እያሉ እኩል አካፍለዋቸዋል። በዚህ ጊዜ ምን ነገር እንደተፈጠረ ይነገሯቸዋል።

ወተርፉ ጄ፣ ወኪያሆሙ ረሰይኩ ሊተ። ወጸሐፍክምሙ ቅድመ ገጽየ ከመ ኢይርስዕምሙ። ወስመ እሉ ሆህያት ሞት። ወእግዚአብሔር ዘርጉቅ እምኔሆሙ ያርጎቅ ሊተ ኪያሆሙ እስከ አሠምሮ።

(ኅኅጊያቱን ሳከፋፍል) ሁለት ተረፉ፣ እነሱን ለራሴ አደረግኳቸው። እንዳልረሳቸውም ከፊት ለፊት ጸፍኳቸው። የነዚያ (የሁለቱ) ኅኅጊያት ስም “ሞት” ነው። ከነሱ ሩቅ የሆነ እግዚአብሔር እስከ አስደስተው ድረስ ከኔ ያርቃቸው።

ለድርሰት የሚሆኑትን ጥልቅ የጸሐፊነት ሐሳቦቻቸውን ከማውጠንጠን አልፈው ለፊደሎቹ በቊጥር መመጣጠንና ለክፍያው እኩል መዳረስ ሲጨነቁ ጠቃሚ ጊዜያቸውን እንዴት እንዳጠፉ መገመት ይቻላል። የፊደሎቹን ብዛትን አንድ ባንድ ቈጥረው ይድረሱበት፣ ግን ያንን ቊጥር በዓመቱ ሰዓቶች ለማካፈል የቻሉት ምን ዘዴ ተጠቅመው ነበረ? ይህም ሆኖ የድርሰቱ ስተት ብሎ መሄድ ልብ ይማርካል።

ከዚህ ከመዝሙር 151 የምናገኛቸው ዋና ዋና የታሪክ መረጃዎች ግን ሁለቱ ናቸው -- (1) አባ ባሕርይ የደብረ ማርያም¹² ካህን (መነኮሴ)

12. ቸሩሊ የመዝሙረ ክርስቶስ እና የዜናሁ ሊጋላ ደራሲ አንድ ሰው መሆኑን ባለመገንዘብ ደብረ ማርያምን በትግራይና በጣና ደሴቶች ፊልሳ አጣት፣ Cerulli, “The ‘Kalila wa-Dimnah,’” n. 4, p. 77-8. ሃመርሸሚትም ያንን ይዞ በመሄድ ስለ ጣና ደብረ ማርያም ሲጽፍ “ምናልባት አንድ የዜቸኛዋ ደብረ ማርያም መነኮሴ ይሆናል መዝሙረ ክርስቶስን በአፄ ሠርፀ ድንግል የግዛት ዘመን (1563-97 ዓ. እ.) የደረሰ” ይላል። Hammerschmidt, *Äthiopische Handschriften vom Tānāseel*, p. 60.

እንደነበሩና (2) መዝሙረ ክርስቶስን የደረሱበት ዘመን በአፄ ሠርፀ ድንግል ጊዜ እንደሆነ።

ንጉሥ መሐመድ የሞተው 1569 ዓ. ም. ነው (ሙሉ ስሙ መሐመድ ኢብን ናሲር ኢብን ኡስማን ኢብን በድላይ መሆኑን ቸሩሊ ነግሮናል¹³። ድርሰቱን አርመው አስተካክለው የቀዱበትን ዘመን ደግሞ በመቅድሙ ውስጥ በዚያ ጊዜ በሚሠራባቸው የዘመን መቀጠሪያ ዘዴዎች ሁሉ አቀነባብረው ጽፈውታል (ቅጠል 12ለ)።

ተፈጸመ ጽሕፈተ ዝንቱ መጽሐፍ አመጸው፤ ዓመተ መንግሥቱ ለመፍቀሬ እግዚአብሔር ንጉሥን ....፤ በጅጅወጅወጅ እምዓመተ ዓለም፤ ወበገገወጅገወጅ ወገ እም ዓመተ እስክንድር መቄዶናዊ፤ ወእምዓመተ ሰማዕታት በገገወጅገወጅ ዓመት፤ ወበገገወጅ እምዓመተ አጋር። ወእሜሃ ሳጂ ዓመት እምልደቱ ለበዓለ መጽሐፍ፤ ይመሐሮ እግዚአብሔር፤ ወይሠህሎ፤ አሜን።

የዚህ መጽሐፍ ጽሕፈት በእግዚአብሔር ወዳጅ በንጉሣችን በ ...19ነኛ ዓመተ መንግሥቱ፣ በ7074 ዓመተ ዓለም፣ በ1893 ዓመተ እስክንድር መቄዶናዊ፣ በ1298 ዓመተ ሰማዕት፣ በ990 ዓመተ አጋር (ሒጅራ) ተፈጸመ። በዚያን ጊዜ የመጽሐፉ ባለቤት ዕድሜው 46 ዓመት ነበረ። እግዚአብሔር ይማረው፣ ይቅር ይበለው፣ አሜን¹⁴።

አባ ባሕርይ የተወለዱት በግራኝ ዘመን በ1528 ዓ. ም. መሆኑ ነው¹⁵።

አባ ባሕርይ ለሥራቸው በይቅርታ ፈላጊነት ጠባያቸው፣ “መዝሙረ ዳዊትን የጻፍኩት በራሴ ቃል ሳይሆን ከመጻሕፍት እያመጣሁ ነው” ይሉና የጠቀሱላቸውን ዘጠና አንድ ዋቢ መጻሕፍት እመቅድማቸው ውስጥ ይዘረዝራልናል። እያንዳንዱንም መጽሐፍ ስንት ጊዜ እንደጠቀሱት እዚያው እመቅድማቸው ውስጥ ከነገሩን በኋላ እድርሰታቸው ውስጥ በጠቀሱት ቊጥር ግራ ጎዳግ ላይ ይጠቁሙታል። ሌሎች ጸሐፊዎችም ምንጫቸውን ከጎዳግ ላይ ሲጠቁሙ ስላየሁ ሥርዓቱ በሀገራችን የተለመደ መሆን አለበት። የሚያስገርመው የግዕዝን ሥነ ጽሑፍ እንዳለ ማወቃቸው ብቻ ሳይሆን የቱን ሐሳብ ከየትኛው ምንጭ እንዳገኙት ማስታወሻቸው ነው። ከዘረዘሩልን መጻሕፍት ውስጥ ራእያ ኤልያስ እና ከሊላ ወድምና

13. Cerulli, “Documenti arabi per la Storia dell’Etiopia,” p. 60, nn. 8 and 9.
14. ፮ እና ፯ ስለሚያሳሱት የደራሲውን እድሜ ከ47 ይልቅ 46 ብዬ ያነበብኩት አጻጻፉን በመጽሐፉ ውስጥ ካሉት ከብዙ ሳጂ እና ሳጂ ጋራ ካስተያየሁት በኋላ ነው።
15. እነዚህ የተለያዩ የዘመን ቁጠራ ስልቶች እንዴት እንደሚተረጉሙ ለማወቅ ባሕር ሐሳብን ተመልከት።

በግዕዝ መኖራቸው እስካሁን አይታወቅም። እርግጥ የከሊላ ወድምና ፊሊግ ተገኝቷል።¹⁶

(2) “አጭሩ መዝሙረ ክርስቶስ”

የዚህ ድርሰት ግጥሞች እያንዳንዳቸው ባለአምስት መሥመር ብቻ ሆነው ብዙታቸው ድርሰቱ ተከትሎት እንደሚሄደው እንደመዝሙረ ዳዊት መዝሙሮች 151 ነው። ደራሲው ይህንንም መዝሙረ ክርስቶስ ይሉታል። (ቅጠል 149ለ)

በዝንቱ ተፈጸመ ክፍል ኃምስ፣
ዘምሳሌሁ ገሲስ፣
እንዘ እስምዖ ለስሙ መዝሙረ ክርስቶስ፣
ፍዳ አስተሐመምኩ በእንቲአከ ተርጉሞ መዝሙር ቅዱስ፣
ሀበኔ አስበ ዘሥጋ ወነፍስ።

አምስተኛው ክፍል በዚህ አለቀ፣
ምሳሌው መዳሰስ የሆነ¹⁷፣
ስሙን መዝሙረ ክርስቶስ እያልኩት፣
ስላንተ ቅዱስ መዝሙሩን በመተርጉም ስለደከምኩ፣
የሥጋና የነፍስ ዋጋ ስጠኝ።

ለድርሰቱ የሚሰማማው ለኛም የሚመቸው ስም “ውዳሴ ክርስቶስ” ነበር። ባይሆን ሁለቱ ድርሰቶች በስም እንዳይጋጩ “ረጂሙ” እና “አጭሩ” በሚሉ ቅጽሎች እየለዩን ሁለቱን መዝሙረ ክርስቶሶች በዚያው “ወላጃቸው” በሰጣቸው ስም መጥራት ይኖርብናል።

ይህ ድርሰት ደራሲው ሳይታወቅ ተደጋግሞ ተቀድቷል፤ ከመዝሙረ ዳዊት ጋራም ታትሟል¹⁸። እድርሰቱ ውስጥ አባ ባሕርይን

16. ቸሩሊ ከላይ በቊጥር 12 ስር የተጠቀሰውን “The ‘Kalila wa-Dimnah’” የሚለውን ምርምራዊ ጽሑፍ ያዘጋጀው የመዝሙረ ክርስቶስ ደራሲ ከሊላ ወድምናን በግዕዝ አላነበውም፣ እንዲያውም መጽሐፉ ጫዳ ግዕዝ መተርጉሙ ያጠራጥራል ለማለት ነው። ከሊላ ወድምናን እውነትም እስካሁን የግዕዝ ትርጉሙን አላገኘነውም፣ ግን አባ ባሕርይ አልዋሹም፣ ተተርጉሞ እንደነበረ አሁን ማስረጃ ተገኝቷል፣ Getatchew Haile, “The Kalilah wa-Dimnah,” pp. 373-386.
17. ምንጫቸውን የቅዱስ አትናቴዎስን ትርጓሜ ዳዊት አድርገው፣ በአምስቱ ሐዋሳት ቊጥር (“ርእይ”፣ “ማየት”፣ “ሰሚዕ”፣ “መስማት”፣ “አዲንም”፣ “ማስተት”፣ “ጣዕም”፣ በቁሙ፣ “ገሲስ”፣ “መዳሰስ”) ከአምስት ክፍለውታል።
18. ለምሳሌ EML 3996, Getatchew Haile, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. IX, p. 281; Cod. aeth. 46, Six, *Äthiopische Handschriften* 2,

የሚመለከት አጥጋቢ ማስረጃ ለማግኘት ባለመቻሌ የላቸው ለመሆኑ እርግጠኛ አይደለሁም። በዚያ ላይ፡ “ድርሰቱ እርግጥ የአባ ባሕርይ ከሆነ፡ የሚያደንቁትን የአጼ ሠርፀ ድንግልን ስም በውስጡ ለምን አንድ ቦታ እንኳን አላነሡትም?” የሚልም ጥያቄ ሊነሣ ይችላል፡ ከተነሣ መልሱ ምናልባት መዝሙር 151 (“በእንተ ርእሱ”) ውስጥ ይገኝ ይሆናል (ቅጠል 149A)።

አመ አስተዋደድኩ ዘንተ መዝሙረክ ዘይሄለስ በበሃምሳ፡
ንኡስ እነ ወልደ ዓመታት መንፈቀ ሃምሳ፡፡
እንዘ ትኩድነኒ ክርስቶስ ሞገስ ጳራቅሊጦስ በዓለ ሃምሳ፡፡
ነፍሱየ አዕቢ ከመ አብድዩ ሲቀ ሐራ አካዓብ ሃምሳ፡፡
በመዋዕለ ተድላ ሀበኒ ካዕበቶ ለሃምሳ፡፡

ይኸንን በሃምሳ የሚሠለስ (3 ጊዜ 50) መዝሙርህን ያገጣጠምኩ ጊዜ፡
የአምሳ ዓመት ግማሽ ትንሽ ልጅ ነበርኩ።
ክርስቶስ (ሆይ)፡ በበዓለ ሃምሳ ጳራቅሊጦስ ሞገስ አልብሰኸኝ፡፡
ነፍሴን ከፍ ከፍ አድርጋት፡ እንደአካዓብ የጦር አለቃ አብድዩ አምሳን እጠፍ።¹⁹
በተድላ ዘመን የሃምሳን እጥፍ (አድሜ) ሰጠኝ።

ከላይ እንደገመትነው፡ አባ ባሕርይ የተወለዱት በ1528 ዓ. ም. ከሆነና ይኸንን አጭሩ መዝሙረ ክርስቶስን ሲደርሱ እድሜያቸው “የሃምሳ ግማሽ” (25 ዓመት) ከሆነ የደረሱበት ዘመኑ (1553 ዓ. ም.) ገና የአጼ ሠርፀ ድንግል ዘመን አልነበረም።
ይኸን ድርሰት የአባ ባሕርይ ሊያደርገው የሚችለው ሌላው ማስረጃ ከቅጠል 7ሀ እስከ 12ለ ድረስ ያለው መቅደማቸው የሚመለከተው ሁለቱንም መዝሙሮች መስሎኝ ነበር። ግን ሁለቱ የተደረሱበት ዘመን ስለማይቀራረብ ለማስረጃነት ሊጠቀስ አይችልም።

pp. 79-80; መዝሙረ ዳዊት ምስለ መዝሙረ ክርስቶስ፡ ሚስቴር አሬን አለቃ ታዩ ደረሱት የሚለው መዝሙረ ክርስቶስ ይኸንን ቢመስልም ሌላ ድርሰት ነው።
19. ደራሲው የሞከሩት “አከዓብ”ን “አከዓበ” (አጥፍ አደረገ) ከሚል ግሥ አውጥተው በንብር ለመናገር ነው። ምንጫቸውም ነገሥት ቀዳማዊ 18፡ 3-4፡ “አከዓብም የቤቱን አዛዥ አብድዩን ጠራ፡ አብድዩ እግዚአብሔርን እጅግ ይፈራ ነበር። ኤልሳቤልም የእግዚአብሔርን ነቢያት ባሰገደለች ጊዜ እርሱ መቶውን ነቢያት ወስዶ አምሳ አምሳውን በዋሻ ውስጥ ሸሽሳ እንጀራና ውሐ ይመግባቸው ነበረ” የሚለው ነው። ግን ግሡ በዚህ መልኩ በግዕዝ ቢኖርም ወይም አላቸው ቢፈጥሩት “አከዐበ” (“አጠፈ”) ወይም “አክዕበ” (“እጠፍ”) መሆን ነበረበት፡ የቀጅ ስሕተት ሊኾን ይችላል።

(3) መልክዕ ገብርኤል

የዚህ ድርሰት ደራሲ አባ ባሕርይ መሆናቸውን ለማስረዳት ብዙ ርቆ መሄድ አያስፈልግም። ድርሰቱ ቅጠል 150ሀ ላይ የሚጀምረው፡ ድርሳን መልክዕ ለገብርኤል ዘባሕርይ (“የባሕርይ መልክዓ ገብርኤል ድርሰት”) በሚል ነው። የሰላምታ ግጥሞች በዚህ ይጀምራሉ፡

ሰላም ለዝክረ ስምክ በመጽሐፈ ዳንኤል ዘተጠየቀ፡
እስመ ወርኃ ብስራት ቀርቦ ወዘመነ ወንጌል አልጸቀ፡
ገብርኤል ዘኮንክ ለመገብተ ሐዲስ ሊቀ፡
ናሁ ጠጠንኩ እግዚአ ከመ እወድስክ ሕቀ፡
ሞገስ ጳራቅሊጦስ ጸግወኒ ዘይፈጽም ጸሕቀ፡፡

በመጽሐፈ ዳንኤል ለታወቀው ስምህ²⁰ መታሰቢያ ሰላም፡
“የብሥራት ወር ቀርቧል፡ የወንጌልም ዘመን ደርሷል”(ብለህ)፡
ለሐዲስ (ኪዳን) ባለሥልጣኖች ሊቅ የሆንክ ገብርኤል ነህ²¹።
ጌታ ሆይ፡ በጥቂቱ ላመሰግንህ እነሆ ጀመርኩ፡
ምኞትን ከመጨረሻ የሚያደርስ የጳራቅሊጦስን ሞገስ ስጠኝ።

ደራሲው ብዙ ላበሠረች ለመልአኩ መላስ ሰላምታ ከሰጡ ከኋላ ልመናቸው ያው ያችኑ ጥቅሚንና ምስጢሯን ተማሪ የሚያውቀውን ነው፡

ጸግወኒ ርእስ ሀብታት እንተ ይእቲ አእምሮ፡
ምስለ አግዓዚ እግዚእ ዘታዔሪ ገብሮ።

ዕውቀትን ስጠኝ የሀብቶች ራስ የሆነችውን፡
ከነፃ ጌታ ጋራ እኩል የምታደርግ ባሪያውን።

መንፈሳዊ ድርሰቶች በየቦታው እየተደጋገሙ ሲቀዱ ይህንን ድርሰት ብቻ ከሌላ ቦታ ተቀድቶ አላየሁትም።

(4) ሰላም ቅዱሳን

በዚህ መጽሐፍ (በOr. 534) ውስጥ አብረው ከተቀዱት ድርሰቶች የመጨረሻው “ሰላም ቅዱሳን ሕዝብ፡ ወእማኔ ኩሎሙ ሰማዕት ለባሲያን መስቀል ዘዓርብ” (“የቅዱሶች ሕዝብ ሰላምታና የዓርብ መስቀል ለባሾች

20. ምንጭ ዳንኤል 8፡ 16፣ 8፡ 21።
21. “ትዕንባሳሽ፡ ወንድ ልጅም ትወልጃለሽ፡ ስሙንም ኢየሱስ ትይዋለሽ” (ሉቃስ 1፡ 31) ብሎ ለቅድስት ማርያም ማብሠሩንና በዚህም ሐዲስ ኪዳን መጀመሩን ለማመልከት ነው።

ሰማዕታት ሁሉ እጅ አነሳሥ”) በሚል ርእስ የሚጀምረው ነው። ድርሰቱ የአርክ ሥሉስ ድርሰትን ስልት ይከተላል።

ስለ አርክ ሥሉስ ድርሰት የማያውቅ ካለ፣ አርክ ሥሉስ የሚባል ደራሲ ስንክሳሩን ይዞ ከመስከረም አንድ እስከ ጳጉሜን ስድስት ገድላቸው በወሩ ውስጥ በዕለተ ዕረፍታቸው ለተመዘገበው ቅዱሳንና ሰማዕታት ሁሉ ስማቸውን እየጠራ “ሰላም” ብሎ የሚጀምር የግጥም ሰላምታ ደርሶላቸዋል። እነዚህ ግጥሞች ተሰብስበው ለብቻቸው እንዳንድ መጽሐፍና በስንክሳሩም ውስጥ ለየገድሉ ዘገባ መደምደሚያ (ዘርፍ) እየሆኑ በየቦታቸው እየተሰገሰጉ ተጽፈው ይገኛሉ። ይህ ባለ አምስት መሥመር የሰላምታ ስብስብ ርእሱ “መዝሙረ ፍሠሐን ወጸሎተ ትኩዛን” (የደስተኞች መዝሙርና የሐዘንተኞች ጸሎት) ሆኖ ሳለ የግጥሙ ስልትና ግጥሞቹም በደራሲያቸው አጭር ስም “አርኬ” እየተባሉ ይጠራሉ²²።

አባ ባሕርይም ልክ አርክ ሥሉስ እንዳደረገው፣ ስንክሳሩን ይዘው በውስጡ ከመስከረም አንድ እስከ ጳጉሜን ስድስት ገድላቸው ለተመዘገበው ቅዱሳንና ሰማዕታት ለጥቂቶቹ ለብቻቸው፣ ለሌሎቹ ደግሞ የጋራ ባለአምስት መሥመር ሰላምታ ገጥመውላቸዋል። ድርሰቱ የሳቸው ለመሆኑና አርክ ሥሉስን ለመከተላቸው የድርሰታቸው አፍአዊ መልክ ብቻ ሳይሆን ውስጣዊ ማስረጃም አለበት። የየካቲቱን ወር ድርሰታቸውን እንዲህ ሲሉ ይደመድሙታል (ቅጠል168A)፤

ለዘብዙኃ አመገብም ይትኃሠሥም አምጣኝ ኮነ፤
እምነ ብዙኅ ብዕሉ ከመ አቅረበ አርክኝ፤
አምኃ ንዴት ንስቲተ ዘአቅረብከ ለነ፤
ጻድቃኝ የካቲት በሉኒ ተወከፍኝ፤ ተፈሣሕ፤ ባሕርይኝ፤
እስመ አንተ ኮንክ በውሐድ ምእመኝ።

ብዙ ካሠለጠኑት በዚያው ልክ ይፈለግበታል።
“ወዳጃችን ከብዙው ሀብቱ እንዳቀረበ፣
ያቀረብክልንን የደኻነት ትንሽ ገጸ በረከት።”
የየካቲት ጻድቃን፣ “ተቀብለናል፣ ደስ ይበልህ፣ ባሕርያችን ሆይ” በሉኝ፤
“በጥቂቱ የታመንክ ሆነሃልና።”²³

22. ምዕራባውያን *Encomium caelestium et terrestium* ይሉታል፤ ደራሲው እርግጥ አርክ ሥሉስ መሆኑ ነው፤ እኔ ግን እየተጠራጠርኩ ድርሰቱን ከሁለት ቦታ ተችቻል ነበር፤ Getatchew Haile, *The Different Collections of Nägś Hymns*, pp. 16 and 72 እና EMMML 2706, Getatchew Haile and William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. VII, pp. 100-7.
23. ምንጭ ማቴዎስ 25: 23: “መልካም አንተ በሳ ታማኝ አገልጋይ በጥቂቱ ታምነሃል።”

“ወዳጃችን” እና “ባሕርያችን” ብዬ የተረገሙኋቸው “አርክኝ” እና “ባሕርይኝ” በግዕዙ ጎብር ናቸው። ግዕዙ ለአማርኛው አይፈቅድለትም እንጂ። “የኛ አርክ (ሥሉስ)” እና “የኛ (አባ) ባሕርይ” ብዬ ብተረገማቸው ምስጢሩ የሚያመለክተው ሁለቱን ደራሲዎች መሆኑ በይበልጥ ግልጽ ይሆን ነበረ።

ይህ ጥቅስ ያስተማረን ሌላው ጠቃሚ ትምህርት አርክ ሥሉስ ከአባ ባሕርይ በፊት እንደኖረ እና፣ በችሎታ ይሁን ወይም በሀብት አይታወቅ እንጂ፣ ከእሳቸው ይልቅ እሱ እንደሚበልጥ ነው። ሆኖም አርክ ሥሉስን ከራሳቸው አብልጠው መናገራቸው የአባ ባሕርይ የትሕትና አነጋገር ሊሆንም ይችላል።

አባ ባሕርይ ይኸንን ድርሰት ደርሰው ሲጨርሱ መቸ እንደደረሱት በዚያው የግጥም ስልት እንዲህ ሲሉ ነግረውናል (ቅጠል 184U)፤

እምገድለ ቅዱሳን ብዙኃን አስተጋብኡ ጸሐፍተ ስንክሳር ትካት፤
ቢታስዕ የወጃኝ ፍመተ ቡሩካን ሰማዕት፤
ወእምድጎረ ዓሥር የወሠላሳ ምእት፤
እምአቅማሐ ዝኩ ስንክሳር ቀሰምኩ በበ ንስቲት፤
እስመ ለዘመንዩ ኢሥህልት ቀነያ ሀኪት።

ጥንት የስንክሳር ጸሐፊዎች (ስንክሳሩን) ከብዙ ቅዱሳን ገድል።
በ960 የተባረኩ ሰማዕታት ፍመት ሰበሰቡት።
ከ1300 ፍመት (ፍመተ ሰማዕታት) በኋላ ደግሞ።
ከዚህ የስንክሳር ምርት በጥቂት በጥቂቱ ቀሰምኩ።
ምክንያቱም ይቅርታ ያጣች ዘመኔን ብጥብጥ ገዝቷታልና።

ስንክሳሩ በ960 ዓ. ሰ. መደረሱ ልክ ሳይሆን አይቀርም፤ ቅጂዎቹ ግን ብዙ ባይራራቅም የተለያዩ ቀን ይሰጣሉ²⁴ አባ ባሕርይ ያንኑ አያይዘው የነገሩን እርሳቸው ይህንን ድርሰታቸውን የደረሱበት ዘመን (1300 ዓ. ሰ.) 1576 ዓ. ም. መሆኑን ነው።

አባ ባሕርይ በዜናሁ ለጋላ ድርሰታቸው ውስጥ አንዱን ሳያውቁት አንዱን ፀውቀውት ሁለት ትንቢት ተናግረው ነበረ። ፀውቀው የተናገሩት ትንቢት በሕይወት እያሉ እንደተፈጸመ ነግረውናል (ክፍል ፪ን ተመልከት)። ሁለተኛው ትንቢት ሳያውቁ የተናገሩትና በሕይወታቸው እያሉ የማይፈጸመው “ለእመ ሞትኩ ካልአን ይጽሕፉ ዜናዎ” (ከሞትኩ ሌሎች ታሪኬን ይጽፉታል) ያሉት ነው። ለዚያ ትንቢት መፈጸሚያ

24. Wallis Budge, *The Book of the Saints of the Ethiopian Church*, pp. xv-xvi.

የመጀመሪያው ስለሆነኩና እነዚህን መሥመሮች ስለጻፍኩላቸው ራሴን እንደ ዕድለኛ እየቁጠርኩ። አባ ባሕርይ ያረፈ ወጻጃቸውን ሲያነሡ “ላዕሌሁ ሰላም” እንደሚሉት “ሰላም ይረፍባቸው” እያልኩና ቡራኬያቸውን እየለመንኩ ለጊዜው እሰናበታቸዋለሁ።

ምዕራፍ ፪

ዜናሁ ለጋላ

ልሳኑ ለብእሲ መድሎተ ልቡና ውእቱ፤
ለእመ ምሉእ ወሕፀፀ ዘይትዐወቅ ቦቱ።

መላስ ነው ልቦና የሚመዘንበት፤
ሙሉ እንደሁ ጉደሎ የሚታወቅበት።

አባ ባሕርይ

የኢትዮጵያ ታሪክ በአሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን በሚባለው መጽሐፋቸው ውስጥ ስለአሮሞዎች በሰፊው የጻፉ ክቡር አቶ ይልማ ደሬሳ።

(© copyright 2002 by Shimbera Kure Archives)

ጌ

መግቢያ

ዜናው ለጋላ (“የጋላ ዜና”) የሚባለውን አባ ባሕርይ የጻፉትን የአሮሞ አሮሞ ዜና ሌሎች ካንዴም ሁለቱ አጥንተው አሳትመውታል። አሁን እኔ በጋላ መጥቼ እንደገና ለማጥናትና ለማሳተም ያሰብኩበት ዋናው ምክንያት ከሁን በፊት የተደረጉት ጥናቶች ለአማርኛ አንባቢዎች በቋንቋቸው ተተርጉመው በገንጠት በሰፊው እንዳልተሰራጩ፣ ድርሰቱ የታሪክ ምንጭ ከሆነም ጥሬ ትርጉም ብቻውን እንደማይበቃ በማየቴ ነው።

ዜናው ለጋላን ለመጀመሪያ ጊዜ ከአርባ ዓመት በፊት ካነበብኩት ጀምሮ እንደ ኢትዮጵያዊ የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ ክፍል እንጂ የአንድ ጎሳ ታሪክ አድርጌ ስላላየሁት ይኸንን ድርሰት መነሻ በማድረግ ወይም በሌላ ምክንያት በአሮሞ ታሪክ ላይ የተለየ ወይም ሌሎች ባደረጉት ላይ ተጨማሪ ጥናት አላደረግሁም። ጎሳዎችንና ነገሮችን ነጥሎ ማጥናት የኔ ሳይሆን ከፋም ለማም ጎብረተሰባዊ መዋቅሮችንና ባህሎችን የሚመረምሩ የአንትሮፖሎጂስቶች መስክ ነው። ለኔ የኢትዮጵያ ታሪክ ያንድ ሀገር፣ ያንድ ሕዝብ፣ ያንድ መንግሥት አንድ ታሪክ እንጂ የየጎሳው ወይም “የየክልሉ” ታሪክ ጥርቅም ሆኖ አይታዩኝም።

የአባ ባሕርይ ድርሰትም ቢሆን እኮ ከታሪክነቱ ላይ አተኮርን እንጂ ታሪክ ሊባል የሚገባው ከጠቅላላው ጥናታቸው ውስጥ አንድ ክፍል ብቻ ነው፣ ሌላው፣ ደራሲውም ስለአሮሞዎች ለመጻፍ ምን እንዳሰኛቸው ገና ድርሰታቸውን ሲጀምሩ፣ “የነገዱን ቍጥር፣ ሰውን ለመግደል የትጋቱን ነገር፣ የጠባዩን እንስሳነት ለማወቅ ነው” ብለው መሆኑን እንደነገሩን፣ አንትሮፖሎጂ ነው። “እንግዲህ እስከዚች ሰዓት ድረስ ወደተውነው ወደበረደቱማ ዜና እንመለስ” በማለት ክፍል ፪ን አቁመው ያስከተሉት ክፍል ፫ እና “እንግዲህ ወደ ጋላው ዜና እንመለስ” በማለት የጀመሩት ክፍል ፭ አንዳችም ታሪክ የለባቸውም። በዚህ ለጋላ ውስጥ ታሪክ ቢኖርበት ስለ አሮሞዎች ምርምራዊ ጥናት ሲጻፍ ሊታለፍ የማይገባ ሆኖ የተገኘው ነው።

የአሮሞ ታሪክም እንደ ኢትዮጵያ ሕዝብና መንግሥት ታሪክ በታሪክ ነገሥቱ ውስጥ በሰፊው ተጽፏል። ከሰፊው ባሕር አንድ ሁለት ምሳሌ ለመጨለፍ ያህል፣ አፄ ሠርፀ ድንግል በከፋዲው ባሕር ነጋሽ

ይሥሐቅና ስቦ ባመጣቸው ቱርኮች ላይ ዘምቶ ይሥሐቅን ለመቅጣት፡ ቱርኮችን ዛሬ ኤርትራ እተባለችው ክፍለ ሀገር ውስጥ የያዙትን ምድር ለማስለቀቅ በ1571 ዓ. ም. ወደ ሰሜን ሲዘምት ከወታደሮቹ ውስጥ “ብዙ ጋሎች” እንደነበሩ¹፡ እንደገና ደግሞ በ1583 ዓ. ም. ተመልሶ ሲዘምት የጦር አለቃውን አስቀድሞ የላከው “ከብዙ ጋላ ጋራ” እንደነበረ²፡ ፈላሻዎች በ1579 ዓ. ም. በገሻን መሪነት ሲያምጹ “በጦር የሰለጠኑ ጋሎች” እንደዘመተባቸው³፡ አዲሱ ሱስንዮስ ለመንገሥ የቻለው በሙሉ ለመላቸው የአሮሞ ወታደሮች ጎይል እንደሆነ⁴ የተጻፈው ከታሪክ ነገሥቱ ውስጥ እንጂ አንዱም ዜናሁ ለጋላ ውስጥ የለም። ዜናሁ ለጋላ ውስጥ ያሉ ታሪክነት ያላቸው መረጃዎች አብዛኞቹ ታሪክ ነገሥቱ ውስጥ ሲኖሩ፡ አባ ባሕርይ ዜናሁ ለጋላ ውስጥ ስለአሮሞ ጎብረተ ሰብ መዋቅርና አስተዳደር የሚገልጹልን ክፍሎችና አንቀጾች እዚያ ብናገኛቸው በቁንጽል ነው። ምክንያቱ ግልጽ ይመስለኛል፡ ይህ ሌላ ያ ሌላ⁵።

“ዜና” ማለት “ታሪክ” ማለት ብቻ አይደለም፤ ትልቁ ሊቅ አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ቃሉን ወደ አማርኛ ሲተረጎሙት⁶፡

በቁሙ፡ ዝና ጨዎታ ወሬ፡ የተባለ የተነገረ ቃል፤ የኾነ የተደረገ ሥራ፡ ሰው ከሰው አፍ ወይም ከመጽሐፍ የሚሰማው የሚቀበለው እንግዳ ነገር፤ ትንቢት ብሥራት ስብከት፤ ደኅንነት፤ መርዶ ወግ ታሪክ ገድል፤ ደብዳቤ መልክት የመሰለው ኹሉ

ይላሉ። “በቁሙ” ማለት በአማርኛም እንደ ግዕዙ ያው “ዜና” ይሆናል ማለት ነው። መዝገበ ቃላቱና የዜናሁ ለጋላ ይዘት እንደሚመስከሩት፡ የዜናሁ ለጋላ “ዜና” ትርጉሙ “ዜና”፡ “ስለ” ማለትም ይሆናል፡ ስለዚህ የድርሰታቸው ርእስ “የጋላ ዜና”፡ ወይም “ስለ ጋላ” ተብሎ በተረጎም ደራሲው ሊያስተምሩን የፈለጉት ምን እንደሆነ በትክክል ግልጽ ይሆንልናል።

ዜናሁ ለጋላ በግዕዝ ሥነ ጽሑፍ ተወዳዳሪ የሌለው የአንትሮፖሎጂ ምርምራዊ ድርሰት ነው። ድርሰቱን ያነበበ፡ “የዚህ ጥናት ጸሐፊ (የአባ ባሕርይ) ኢትዮጵያዊነታቸው የማያጠራጥር ከሆነ የሐተታ ዘዘርአ ያዕቆብ ደራሲ (የዘርአ ያዕቆብ) ኢትዮጵያዊነት የሚያጠራጥረው በሁለቱ ደራሲዎች መካከል ምን የጉላ ልዩነት ታይቶ ነው?” የሚል

1. Conti Rossini, *Historia Regis Sarsa Dengel (Malak Sagad)*, p. 67.
 2. እዚያው ገ. 129።
 3. እዚያው ገ. 104።
 4. Pereira, *Chronica de Susenyos*, p. 22ff.
 5. ክቡር አቶ ይልማ ዴሬሳ ስለአሮሞ ለመጻፍ አሰበው የዓሥራ አምስተኛውን ምእት ዓመት የኢትዮጵያ ታሪክ አብረው የጻፉት በዚህ ምክንያት ይመስላል፡ ይልማ ዴሬሳ፡ የኢትዮጵያ ታሪክ።
 6. ኪዳክ ገ. 419።

አስቸጋሪ ጥያቄ ያነሳል። የዘመኑ ምሁራን በዓሥራ ስድስተኛው ምእት ዓመት ከተደረሰ ከማንኛውም ሀገር የምርምር ጽሑፍ የሚጠብቁትን ሁሉ ዜናሁ ለጋላ ውስጥ አያውቅም። ዜናሁ ለጋላ “ጋላ” ስለሚለው ነገድ አስደናቂ መዋቅር እኚህ ሊቅ ባይጻፉት ኖሮ ሳይታወቅ ይቀር ነበር። የአባ ባሕርይን ሌሎች ድርሰቶች ያነበበ በዚህ አይገረምም። ስለዚህ ዜናሁ ለጋላን ትልቅ ጥናት፡ ትልቅ ምንጭ፡ ትልቅ ቅርስ ነው ብሎ ራሱን ድርሰቱን ማሳየቱ ይሻላል።

ዜናሁ ለጋላ እናቱ መኖር አለመኖሩ አይታወቅም፤ ግን ሳይጠፋ አይቀርም። ድርሰቱ አጭር ስለሆነ አባ ባሕርይ የጻፉት ከመጽሐፎቻቸው ዛንዱ በባዶ ቅጠሎቹ ላይ ይሆናል። ቢገኝ ያ መጽሐፍ ሲገኝ ነው። ድርሰቱ እስካሁን በሁለት ሙሉ ቅጅ ተገኝቷል-- እንዱ BL Or. 534 ውስጥ⁷ ከሌሎቹ ድርሰቶቻቸው ጋራ ተቀድቶ ሲሆን፡ ሁለተኛው ነምሳ ቪየና በሚገኘው የቪየና ቤተ መንግሥታዊ ቤተ መጻሕፍት ውስጥ ቍጥር Aeth. 4 በተሰጠው ገድላ ፊቅጦር ውስጥ⁸ በባዶ ገጾቹ ላይ ተቀድቶ ይገኛል። ከመጀመሪያው እስከ 119ኛው ክፍል የመጀመሪያዎቹ መሥመሮች ድረስ የጉደለው ቍንጽል ቅጂ በርሊን ቤተ መጻሕፍት ውስጥ የመታወቂያ ቍጥር MS. orient. quart. 996 በተሰጠው የመዝሙር ክርስቶስ ሌላ ቅጂ መጨረሻ ላይ ይገኛል⁹፤ ከBL Or. 534 ላይ የተቀዳ ይመስላል።

የሎንዶኑ እና የቪየናው ቅጂዎች (BL Or. 534 እና Aeth. 4) ከፍ ባለ ደረጃ ይመሳሰላሉ፤ ሆኖም አይተዋወቁም። የተመሳሰሉት አንዱ ከሌላው ቢቀዳ ሳይሆን ሁለቱም ካንድ ምንጭ ቢቀዱ ሊሆን ይችላል። ድርሰቱ በተቁጠሩ ክፍሎች ተከፋፍሎ ሳለ፡ ቍጥሮቹን የቪየናው ቅጂ ሲሰጥ የሎንዶኑ አይሰጥም። ቅጂዎች ብዙ ጊዜ እንደሚያደርጉት፡ የዚህም ቀጅ በኋላ በቀይ ቀለም ሊሞላው አስቦ ይሆናል ቦታውን ክፍት ትቶታል። አባ ባሕርይ በክፍል ቁጥር እንደከፋፈሉት አያጠራጥርም፤ ድርሰታቸውን መልሰው የሚጠቅሱት የክፍሉን ቁጥር እየሰጡ ነው (ክፍል 119ን እና 120ን ተመልከት)።

እነዚህን ቅጂዎች ለዚህ ጥናት ስጠቅሳቸው የመጀመሪያውን “ሎ” (ሎንዶን)፡ ሁለተኛውን “ቪ” (ቪየና)፡ ሶስተኛውን ካስፈለገ “በ” (በርሊን) ሊያልኩ ነው።

የሎንዶኑን ቅጂ ሽላይኸር የሚባል ጀርመናዊ አጥንቶ ግዕዙን ከጀርመንኛ ትርጉሙ ጋራ በ1893 ዓ. እ. አሳትሞታል¹⁰። ሽላይኸር

7. Or. 534, ff. 1a-3a, Wright, *Catalogue of the Ethiopic Manuscripts*, p. 84 (col. 2).
 8. Codex vindobonensis Palatinus, Aeth. 4, ff. 1b-2ab, 103a-104a, and 86b-88b, N. Rhodokanakis, “Die äthiopische Handschriften,” p. 69.
 9. Ms. orient. quart. 996, ff. 164a-165a, Ernst Hammerschmidt und Veronika Six, *Äthiopische Handschriften I*, p. 221.
 10. Schleicher, *Geschichte der Galla ዜናሁ ለጋላ* ።

ግዕዙን ያሳተመው ከብራናው መጽሐፍ ላይ እንዳገኘው ሳይሆን የሰዋሰውን ሕግ እየተከተለ ቀጂ ያሳሳተው የመሰለውን ቃል ለሱ ትክክል በመሰለው በቃሉ ሌላ መልክ እየለወጠ ነው። የለወጣቸው ቃላት የቶቹ እንደሆኑና ለምንስ እንደለወጣቸው ሁሉንም በዝርዝር ስለማያሳይ እንኳን እናቱ ራሱ የሉንዶኑ ቅጂ ምን እንደሚመስል ከሸላይኸር ኅትመት ለመረዳት አይቻልም። ራሱ ሸላይኸርም ቢሆን “(ሳሳትም) ከግዕዙ ድርሰት ፊደል እንኳን ሳልቀይር በመቅዳት ነው”¹¹ ማለቱ በማይገባ ነው። ሁለተኛም፡ የመጀመሪያ ጥናት ስለሆነ ዛሬ የማይደረጉ ብዙ ስሕተቶች አድርጓል።

ከቡር ብላታ መርሰዔ ንዘን ወልደ ቂርቆስ አንድ ጊዜ ለሥራ ጉዳይ ካይሮ ሂደው ሳለ ዶክተር ሙራድ ካሚል የሸላይኸርን መጽሐፍ ያሳያቸዋል። ያንን በእጃቸው ቀድተው በተቈጠሩ አንቀጾች ከፋፍለው ከአማርኛ ትርጉማቸው ጋራ ለማሳተም በ፲፱፻፶፱ ዓ. ም. ዜናሁ ለአባ ባሕርይ ዘጸሐፎ በልሳነ ግዕዝ በሚል ርእስ ያዘጋጁታል¹²። ለምን እንዳላሳተሙት የሚታወቅ ነገር የለም¹³። ቢታተም ኖሮ ግዕዝ ለማያውቁ የታሪክ ተማሪዎች በፈጥኖ ደራሽነት ከፍ ያለ ጥቅም ይሰጥ ነበረ። የሊቁ ብላታ ትርጉም ወደ እንግሊዝኛ ከተተረጎመው ሁሉ ልቀት አለው ቢባል ትርፍ አነጋገር ይሆናል። ጉዳቱ ከሸላይኸር ኅትመት ላይ መሆኑ ነው። የገዳግ ማብራሪያቸውም በጣም የተመጠነ ነው።

ኤኖ ሊትማን የሚባለው ጀርመናዊ ሊቅ በታወቀው የኢትዮጵያ ዕውቀት ችሎታው በመተማመንና ሸላይኸር ያላየውን የቪየናውን ቅጅ በመያዝ በሸላይኸር ጥናት ላይ ሊታረሙ የሚገባቸውን ስሕተቶች አርሞ፡ ሊታወቁ የሚገባቸውን በሁለቱ ቅጅዎች መካከል ያሉትን ልዩነቶች አሳይቶ፡ በ1938 ዓ. እ. አንድ መጣጥፍ አቀረበ¹⁴። ጥናቱ ጠቃሚ ሆኖ ሳለ አንባቢ የሸላይኸርን መጽሐፍና የኤኖ ሊትማንን መጣጥፍ ሁል ጊዜ አብረው ስለማያገኛቸው የእርማቱ ጥቅም ተቀንሶ ነበረ።

11. “Den äthiopischen Text habe ich bis auf die Orthographie unverändert wiedergegeben...” እዚያው ገ. iv.
 12. ብላታ መርሰዔ ንዘን ወልደ ቂርቆስ፡ ዜናሁ ለአባ ባሕርይ ዘጸሐፎ በልሳነ ግዕዝ፡ EMMML 3749.
 13. ከሰጡት ርእስ ለመጠርጠር ቢፈቀድ፡ የዘመኑ ሳንሱር አልፈቀደው ይሆናል። የሌላ ሰው እጅ በያዘው እርሳስ “ጋላ” የሚለው ስም ተቀንሷል፡ “ንጉሣችን” የሚለው ቃል እየተፈለገ “ንጉሥ” በሚል ቃል ተለውጧል፡ ሌሎችም አነጋገሮች ተሠምሮባቸዋል። ሳንሱሩን ያስቆሙት እንዲህ እንዲህ ያሉት ከሆኑ ማብረጃ የማይገኝለት ቁጣ ነበር። የብላታ መርሰዔ ንዘን፡ ፕሮፌሰር ዓለሜ እሸቴ የበተነው፡ የኔ፡ እነዚህ ሰስቱ ትርጉሞች ብዙ ቦታ ቢመሰሰሉ አያስደንቅም። ትርጉም፡ ከታወቀበት የሂሳብ ጥያቄ የመመለስን ያህል ባይመሰሰልም ሊቀራረብ ይችላል።
 14. Littmann, “Zu A. W. Schleicher’s ‘Geschichte der Galla,’” pp. 389-400.

በመጨረሻ ኢግኖዚዮ ጉይዲ የሚባለው ኢጣልያዊ ሊቅ ችግሩን በመገንዘብ ሁለቱን ቅጂዎች አስተያይቶና አስማምቶ ግዕዙን ከፈረንሳይኛ ትርጉሙ ጋራ በ1907 ዓ. እ. እንደ አዲስ አሳተመው¹⁵። የጉይዲ ሥራ የተጣራ ስለሆነ ከዚያ ወዲህ ግዕዙን የነካው የለም። በዚህ ምክንያት ዛሬ የሸላይኸርን ጥናት ከማስታወስ አልፎ ለጥናት የሚጠቅስ ተመራማሪ ቢኖር የሸላይኸርን ስሕተቶች ያላየና ከሸላይኸር በኋላ የሆነውን ያልተረዳ ብቻ ነው።

ዜናሁ ለጋላን ሌሎችም፡ በተለየ ማኑኤል አልሜዳ እና ዋሊስ ባጅ ለድርሰታቸው ተጠቅመውበታል። አልሜዳ የወሰደውን ቤኪንግሃምና ሃንቲንግፎርድ የአልሜዳን ጠቅላላ ድርሰት በእንግሊዝኛ ተርጉመው በ1954 ዓ. እ. ሲያሳትሙ አብረው አሳተመውታል¹⁶። ዋሊስ ባጅ ግዕዙን ወደ እንግሊዝኛ ተርጉሞ ከትልቁ ባለሁለት ቅጽ የኢትዮጵያ ታሪክ መጽሐፍ ውስጥ አስገብቶታል¹⁷።

ዛሬ የምዕራብ ጸሐፊዎችና በምዕራብ አገሮች የትምህርት ሥነ ሥርዓት የታነፁ ሌሎችም ስለአሮሞ ታሪክ ሲጽፉ ይኸንን የአባ ባሕርይን ድርሰት የሚጠቅሱት አብዛኛውን ጊዜ ቤኪንግሃምና ሃንቲንግፎርድ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉመው ከማኑኤል አልሜዳ ትርጉማቸው ጋራ በ1954 ዓ. እ. ገጽ 111-129 ላይ ያሳተሙትን ነው። ይኸንን የቤኪንግሃምን ትርጉም የፕሮፌሰር ዓለሜ ድርጅትም አባዝቶ አሰራጭቶታል¹⁸። ትርጉሙ ግን ስሕተት አልባ አይደለም።

ከሁለቱ ቅጂዎች (BL Or. 534 እና Aeth. 4) ሌላ ስላልተገኘና ሁለቱም ያሉት ከኢትዮጵያ ውጪ ስለሆነ የአባ ባሕርይን ድርሰት በሀገራችን ትምህርት ያደጉ ኢትዮጵያውያን ታሪክ ጸሐፊዎች፡ በተለየም አቶ ዐፅመ ጊዮርጊስና አለቃ ታየ ገብረ ማርያም፡ አይተውት እንደሆነ ሸላይኸር ወይም ጉይዲ ወይም ሁለቱም ያሳተሟቸውን መሆን አለበት። የነሸላይኸርን ኅትመትንም ቢሆን ማየታቸውን መጽሐፎቻቸው በማያጠራጥር ሁኔታ አያሳዩም።

ይህን የአባ ባሕርይ ድርሰት ለኅትመት ሳቀርብ፡ በግዕዙ አርትዖ ረገድ ጉይዲ ካሳተመው የተለየ ብዙ ቁም ነገር አላመጣሁም። ጉይዲ ግዕዙን ያሳተመው ሸላይኸር ያሳተመውን ለማስተካከል ስለሆነ ብዙዎቹን ስሕተቶች አስተካክሏቸዋል። ኢትዮጵያዊው/ኤርትራዊው ሊቅ ተፍላ ባይሩ የአቶ ዐፅመ ጊዮርጊስን የጋላንና የኢትዮጵያ ሙንግሥት ታሪክ

15. Guidi, *Historia Gentis Galla*, pp. 221-232.
 16. Beckingham and Huntingford, *Some Records of Ethiopia*, pp. 133-139.
 17. Wallis Budge, *A History of Ethiopia, Nubia & Abyssinia*, pp. 603-613.
 18. ዓለሜ እሸቴ/መተክ፡ “የጋላ ታሪክ ጸሐፊው - ባሕርይ History of the Galla (Oromo) of Ethiopia by Bahrey.”

“የጋላና የሸዋ መንግሥት ታሪክ” በሚል ስም ለውጦና ከእንግሊዝኛ ትርጉሙ ጋራ በ1987 ዓ. እ. ሲያሳትም፣ የጉይዲን ጥረት “(ጉይዲ የሸላይኸርን ኅትመት እንደገና ማሳተሙ) ለትምህርቱ ዓለም የተሻለ ኅትመት ለማቅረብ አስቦ መሆኑ ነው”¹⁹ ያለው የጉይዲን የጥረት ጉልህ ፍሬ ልብ ባይለው ነው። የሸላይኸር መጽሐፍ ዛሬ በምሁራን የማይጠቀሰው የጉይዲ ጥናት ስላበጠለው (ስለሻረው) ነው²⁰።

የጉይዲ የግዕዝ ኅትመት የተመሰገነ ቢሆንም፣ እኔ እዚህ ያቀረብኩት ሁለቱን ቅጂዎች አስተያይቼ ራሴ የደረሰኩበትን ግዕዝ ነው። ከአማርኛው ትርጉሜ ጋራ ያሳተምኩት የኔን የአማርኛ ትርጉም የሚያነብ ከፈለገ ግዕዙንም በቅርቡ እንዲያገኘው በማሰብ ነው። ለግዕዙ መሠረት ያደረግሁት የሎንዶንን ቅጂ ሲሆን ስሕተት ሳይበት ወይ ወደ ቪየናው ቅጂ እሄዳለሁ ወይም እኔው አርመዋለሁ። ሆኖም ያደረግሁትን ለውጥና ሊለወጥ ሲገባው በአንዳች ምክንያት ያልለወጥሁትን ሁሉ በሞላ በግርጌ ኅዳግ አሳይቻለሁ። ይህ የተለመደ ሥርዓት ከመሆኑም በላይ የሎንዶንና የቪየናው ቅጂዎች ምን እንደሚመስሉ እዚህ ለማየት የሚያስችል ዘዴ ነው።

ግን አንድ ሕግ ጥሻለሁ። በዜናሁ ለጋላ እና በምጠቅሳቸው ግዕዝ ውስጥ የሚታዩት ነጥቦች የራሴ እንጂ ቅጂዎቼ ላይ ያሉት አይደሉም። በዚያ ላይ በሁለት ነጥብ አልተጠቀምኩም።

ስለ እርሞች የሚነገረውን በመጠኑም ቢሆን ለማስፋት ስል ካልታተመው ከአለቃ ታየ ገብረ ማርያም ትልቁ መጽሐፍ ውስጥ በመጠኑ ቀድቼ አብሬ አሳትሜዋለሁ (አባሪ ፩ን ተመልከት)። ሁሉም ባይሆን፣ ብዙው አቶ ዐፀሜ ከጻፉት ጋራ ይመሳሰላል፤ የሁለቱም ምንጫቸው አንድ ቢሆን ነው። የአለቃ ታየ ትልቁ መጽሐፍቸው አሁን የሚገኘው ኢየሩሳሌም ባለው ዴር ስልጣን በሚባለው የኢትዮጵያ ገዳም ቤተ መጻሕፍት ውስጥ ነው። የማይክሮፊልም ቅጂው JE692E በሚል መታወቂያ ቀጥሮ እኔ በምሠራበት በቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርሲቲ (ኮሌጅቪል፣ ሚኒሶታ) ይገኛል፤ የተጠቀምኩት በሱ ነው²¹። የአቶ ዐፀሜ

19. Bairu Tafla, *Ajma Giyorgis and His Work*, p. 66: "... supposedly with the intension of availing the academic world of a better edition."
 20. ባይሩ ተፍላ ከላይ የጠቀስኩትን የኢኖ ሊትማንን እርማት በተጨማሪ አይቶና ተጠቅሞበት ቢሆን ኖሮ በጉይዲ ጥረት ላይ እንዲህ ያለ ቃል አይናገርም ነበረ።
 21. JE692E ውስጥ የአለቃ ታየን ስም መጽሐፉን በቀዳው ሰው እጅ ተጽፎ አላገኘሁበትም፤ የቀም ጽሕፈቱ ውበትም ከአለቃ ታየ ብዕር ጋራ ፈጽሞ አይመሳሰልም። ታሪኩን የጻፉት እሳቸው ለመሆናቸው ግን አንዳንድ ማስረጃዎች አሉ። አንደኛ፡ ጸሐፊው እኔ ብለው የተውትን ሌላ ሰው ታየ የሚል ስም አክሎበታል። ሁለተኛ፡ የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ የሚባለው መጽሐፍቸው እንደገና በ፲፱፻፷፬ ዓ. ም. ሲታተም ፕሮፌሰር ታደሰ ታምራት በጻፈው መቅደም ውስጥ ገጽ 20-33 ላይ የተቸው ይኸንን መጽሐፍ መሆኑ ግልጽ ነው። ሶስተኛ፡

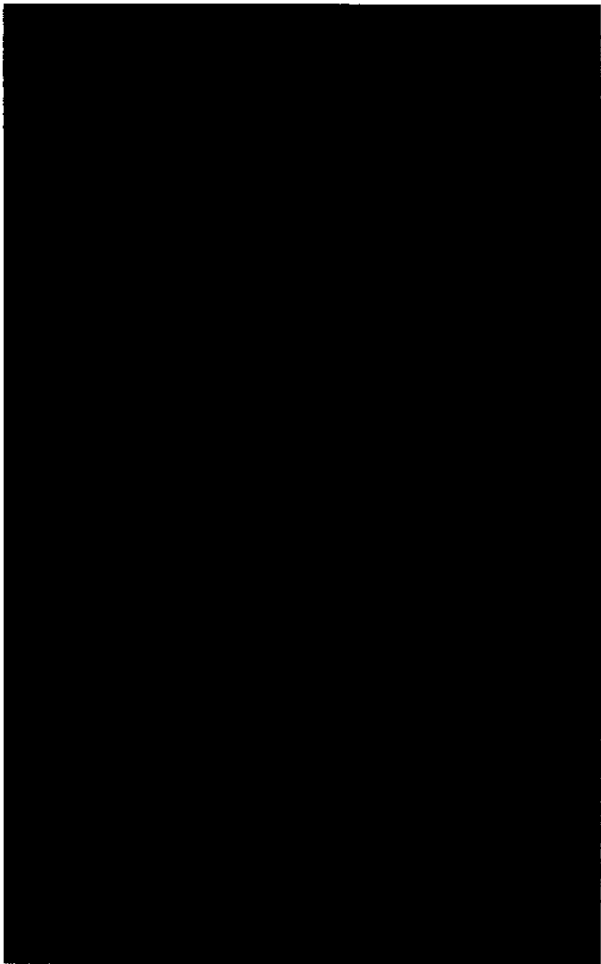
መጽሐፍ ቅጅ በመሥሪያ ቤቱ ቢኖርም የተጠቀምኩበት ዶክተር ባይሩ ተፍላ ባሳተመው በፓሪስ ቅጂ ነው²²።

ዜናሁ ለጋላን አማርኛ ለሚያነቡ ተርጉሜ አማርኛውን ከነግዕዙ ለማቅረብ ከተነሣሁ በኋላ እንግሊዝኛም የጨመርኩበት ምናልባት ይኸንንና የነቤኪንግሃምን የእንግሊዝኛ መጽሐፍ የሚያነቡ ሰዎች የተለያዩ እንደሚሆኑ በመገመት ነው። ሆኖም፣ ሁለቱም ወገኖች ሁለቱንም ትርጉሞች ቢያነቡ ጥቅም እንጂ ጉዳት የለውም፤ ምክንያቱም የነቤኪንግሃም እንግሊዝኛ ውበት የኔ እንግሊዝኛ ለግዕዙ ቅርበት ይታይባቸዋል²³።

በዚህ ተደጋግሞ በታተመው አጭሩ መጽሐፍቸው ውስጥ ስለ ነገደ ጋላ እና ስለ ነገደ እናሪያ የተጻፈው መጠኑ መለስተኛ ቢሆንም፣ ያለው ከJE692E ውስጥ ከቀዳሙት ጋራ ቃል በቃል ይመሳሰላል፤ አራተኛ፡ አንድ ሎሬንዝ የንቦን የሚባል ጀርመናዊ ዲፕሎማት አለቃ ታየ በርሊን በነበሩበት ጊዜ አብረውት ለሠሩት ለፕሮፌሰር ሚትሾኸ በጁላይ 11 ቀን 1910 ዓ. እ. በጀርመንኛ ከአዲስ አበባ በጻፈው ደብዳቤ ውስጥ፡ “አለቃ ታየ ይፋግ ናቸው፤ በጣም የታመሙ ይመስላል። ትልቁን የታሪክ መጽሐፍቸውን ጽፈው ለመጨረስ ክረምት ሲወጣ ወደዚህ ተመልሰው ይመጣሉ ይባላል” ይላል፤ Edward Ullendorff, *Studia Aethiopica et Semitica*, p. 155-6.

22. የፓሪስ የአቶ ዐፀሜ የጋላ ታሪክ ቅጂ በማይክሮፊልም ተነሥቶ እኔ በምሠራበት ዩኒቨርሲቲ ቤተ መጻሕፍትም በመታወቂያ ቀጥሮ EMMML 1517 ተመዝግቦ ይገኛል። ሌሎቹ EMMML 2393 እና ከፕሮፌሰር መስፍን ወልደ ማርያም የግል ቅጅ የተነሣው ናቸው። የፓሪስን ቅጂ በካታሎግ የገለጸው ስቴፋን ስትሬልሲን ሲሆን እዚህ ያለውን የገለጸው ዶ/ር ዊልያም ማክምበር ነው። ባይሩ ተፍላ ስለዚህ ቅጂ ሲጻፍ፡ “የሚያስገርመው ስቴፋን ስትሬልሲንና ጌታቸው ኃይሌ መጽሐፉን ካታሎግ ሲያደርጉ ይህንን (በውስጡ ያለውን) መዛኛ ልብ ሳይሉት መቅረታቸው ነው” ሲል የኔን ስም ማጥፋቱ በማይገባ ነው፤ Bairu Tafla, *Ajma Giyorgis*, p. 59. EMMML 1517ን ማን ካታሎግ እንዳደረገው በካታሎግ ውስጥ ተገልጿል፤ Getatchew Haile and William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. V, pp. xi and 19.

23. የቤኪንግሃምና ሃንቲንግሮርድ እንግሊዝኛ ሙሉ በሙሉ ግዕዙን የተመረከብ አይደለም። ወደ ግዕዙ የሚሄዱት ከጉይዲ ፈረንሳይኛና ከሸላይኸር ጀርመንኛ ውስጥ ግልጽ ያልሆነ ነገር ሲያጋጥማቸው ይመስላል። በዚያ ላይ የቪየናው ቅጂ መኖሩን ልብ አላሉትም።

የአባ ባሕርይን ዜናሁ ለጋላ አስተካክሎ ያሳተመ ኢግኖሪዮ ጉይዲ።

(ከ Ignazio Guidi, *Il "Fetha Nagast" o "Legislazione dei Re"*, 1936)

ግዕዙ

(* የሚያመለክተው የጳጳማ ማስታወሻውን መነሻ ነው። “ሎ” የሎንዶን፣ “ቪ” የቪየናውን ቅጂ፣ “ሎቪ” ሁለቱም ቅጂዎች የተሰማሙበትን ያመለክታሉ።)

ወጠንኩ እጽሐፍ¹ ዜናሁ ለጋላ ከመ አእምር ኅልቄ² ነገዱ ወግብረ ትጋሁ ለተተለ ነፍሳት ወተአንስሶተ ግዕዙ። ወለእመቦ ዘይብለኒ ለምንት ጸሐፊ ዜናሁ ለእኩይ ከመ ዜና ወናያን፣ አገብእ ሎቱ ተሠጥዎ ወእብሎ፣ ኅሥሥ ውስተ መጻሕፍት ወትርአይ ከመ ተጽሕፈ ዜናሁ ለመሐመድ ወዚና ነገሥቶሙ ለተንበላት እንዘ ፀር ለነ እሙንቱ በሃይማኖት። ወጊዮርጊስኒ ወልደ አሚድ ጸሐፊ ዜናሁም ለነገሥተ አጀም ዝንጉዓን ዘውእቶሙ እለ አፍሪዶን ወካልአኒሆሙ ነገሥተ ፋርስ ወይሰምይዎሙ በዝንቱ ዘመን ሶፊ።

ክፍል ፩³

ይሴ በዓለ መጽሐፍ ጋላሰ⁴ ወዕአ እምዕራብ ወአደወ እምፈለገ ብሔሩ ዘይብልዎ ገለና⁵ ኅበ ጽንፈ ባሊ በመዋዕለ ሐዜ ወናግ ሰገድ። ወክልኤቱ ነገድ ውእቱ ዘይሰመዩ በረይቱማ ወቦረን።

ወወለደ በረይቱማ ስድስተ ውሉደ። በኩሩ ይሰመይ ከረዩ፣ ወዳግም መረዋ፣⁶ ወሣልሰ ኢቱ፣ ወራብዕ አከቹ፣ ወኃምስ ወረንጢሻ፣ ወሳድስ ሁምበና።

ወለቦረን ይሰመይ⁷ አቡሆሙ ሰጲራ። ወሰጲራ ወለደ ለዳጩ፣ ወዳጩ ወለደ ሸመጫ። ወመጫ ወለደሙ ለዳአሌ ወለጂዳ።

ወክልኤሆሙ አኃው ወለዱ ብዙኃነ አንጋደ፣ ዘውእቶሙ ውሉደ ደአሌ ሆኑ፣ ወዳግም ጭሌ፣ ወሣልሰ አቦ⁸፣ ወራብዕ ሱባ። ወጂዳ ወለደሙ ለሐካክ በኩሩ፣ ወለጉድሩ⁹ ካልኡ፣ ወለሊበን¹⁰ ሣልሱ።

1. ሎ እጽሐፍ።	5. ቪ ገላና።
2. ቪ ኅ።	6. ቪ መረዋ።
3. ሎ ባዶ ቦታ ይተዋል እንጂ እንደ ቪ ክፍሎቹንና ቀጥራቸውን አይጽፍም።	7. ቪ ይሰ።
4. ቪ ስ።	8. ቪ አቦ።
	9. ቪ ወለጉ።
	10. ቪ ምን።

ወካዕበ ወለደሙ ዳጩ ለዳጭ ወሰመዮሙ¹¹ በስመ ዚአሁ፡ ወለኮኖ ወለበኛ ወለጅሌ፡፡

ወእሉኒ ወለዱ አንጋደ ብዙኃነ፡፡ ወዝውእቱ¹² አስማቲሆሙ፡፡ ደቂቀ በኛ፡ ሁሩ ወአሉ፡፡ ወደቂቀ ዳጭ፡ ሶዶ አቦ ጋላን፡፡ ወውሉደ ኮኖ፡ ሰቅሰቅ¹³ ሊበን¹⁰፡፡ ወውሉደ ጅሌ፡ ኤላ አቦ ወልኢስ፡፡

እሉ ኩሎሙ ይሰመዩ ቱለማ እስመ ብዙኃን እሙንቱ፡፡ ወኮኑ ይፀብኡ ኅቡረ፡፡ ወእምድኅረ ጉንዱይ¹⁴ መዋዕል ተጋአዙ ወተፈልጡ በበይናቲሆሙ በከመ ተፈልጡ አብርሃም ወሎጥ ሶበ በዝኃ እንስሳሆሙ እስከ ተበሀሉ¹⁵ ንትፈለጥ እመ አኮ አንተ የማን ወአነ ፀጋመ፡፡ ወእመ አኮ አነ የማን ወአንተ¹⁶ ፀጋመ፡፡ ወኮነ በከመ ኮነ፡፡

ወካዕበ¹⁷ ነገደ ዳኦሌ¹⁸ ክልኤቱ፡ ዘውእቶሙ ጭሌ ወሆኑ፡ ወዳዲ ክልኤሆሙ ነገደ ጅዳ፡ ሊበን ወጉድሩ¹⁹፡ ተፈልጡ እምአጋዊሆሙ ወተሰነአዉ ወተሰምዩ አፍሬ በዘመነ ሉባ ዘይሰምዮ²⁰ ቦረን አምቢሳ፡ ወበርቱማ ይሰምዮ²¹ ሮባሌ፡፡

ወካዕበ ተሰነአዉ ሐካኮ ወልደ ጅዳ ወደቂቀ ደኦሌ አቦ ወሱባ፡ ወተሰምዩ ሰደቻ በዘመነ ሉባ ዘይሰመይ ቢርመጄ፡፡ ወእሉሂ ወለዱ ብዙኃን አንጋደ ወዝአስማቲሆሙ፡፡

- ውሉደ ጭሌ፡ ገላም ወጦ²²፡
- ውሉደ ሆኑ፡ ኪረሞ እሙሩ ጂዳ፡
- ውሉደ ሊበን፡ ዋሊሶ ኩታዌ አምዬ፡
- ውሉደ ጉድሩ²³፡ ሲርባ መሎል ጨረቃ፡
- ወነገደ ሐካኮ፡ አቦ ሐርሱ ሊሙ፡
- ወነገደ ሱባ፡ ሐገለባቦ ጩራ፡
- ወነገደ አቦ፡ ሰዮ አቦኖ ቱምኤ ሌቃ፡፡

ወእሉ ኩሎሙ ሶበ ተፋቀሩ ይሰመዩ መጫ፡፡ ወሶበ ተዓልኡ ይትበሀሉ አፍሬ ወሰደቻ፡፡ ወለእመ ኩሎሙ ኃብሩ ምስለ ቱለማ ይሰመዩ ሰጲራ²⁴፡፡

ወቦረንሂ²⁵ ወለደ ዓሠርተ ወክልኤተ ደቂቀ፡፡ በኩሩ ዳጩ፡ ወዳግም ጅሌ፡ ወሣልስ ኮኖ፡ ወራብዕ በኛ፡ እሉ ይሰመዩ ቱለማ²⁶፡፡

- 11. ቪ ወሰመዮ ፡፡
- 12. ቪ ወዝ ውእቱ፡፡
- 13. ቪ ሳቅሰቅ፡፡
- 14. ቪ ጉ፡፡
- 15. ተባ" ለማለት፡፡
- 16. ሉ ወአነ፡፡
- 17. ቪ ወኮ፡፡
- 18. ሉ ደ፡፡
- 19. ቪ ወጉ፡፡
- 20. ቪ "ስ"፡፡
- 21. ቪ ይላ፡፡
- 22. ቪ አቦ፡፡
- 23. ቪ ጉ፡፡
- 24. ቪ ሳኤራ፡፡
- 25. ቪ ወቦረን ሂ፡፡
- 26. ቪ ትሉማ፡፡

ኃምስ ሆካኮ፡ ሳድስ አቦ፡ ወሳብዕ ሱባ፡ እሉ ይሰመዩ²⁷ ሰደቻ፡ ሳምን ጭሌ፡ ታስዕ²⁸ ሊበን፡ ወዓሥር ጉድሩ²⁹፡ አሠርቱ ወአሐዱ ሆኑ፡ እሉ ይሰመዩ²⁷ አፍሬ፡፡

ክፍል ፪

ወዳዌ ዘአጥፍኦ³⁰ *ለበጥረ አሞራ³¹ እምሰብአ ቦረን ውእቱ፡፡ ወቦ ዘይቤ እምካልእ ረከበ³² ምክንያተ በእንተ ተዓብኦቱ ምስለ ቦረን፡፡ ዝንቱስ³³ ዜና የሞህ¹⁴፡ ወኢኮነ ጽድቀ፡፡ ወመጠይቅስ ይብል አመ ወዕኡ እምሀገሮሙ አኮ ኩሎሙ ዘወዕኡ፡ አላ ተርፈ ዘፈቀደ፡ ወወዕኦ ዘፈቀደ፡ እስመ አልቦ እግዚአ ዘይኤዝዞ፡ አላ ዘአደሞ ልቡ ይገብር፡፡

ወእሉ ዘተርፉ እምቦረን ወዕኡ እምሀገሮሙ በፍኖተ ኪራ³⁵፡፡ ወመረደ ቦሙ ፋሲል፡ ወቀተልዎ³⁶፡፡ ወአሜሃ ወጠነ ዳዌ ፀቢአ ክርስቲያን፡፡

ወአሜሃ ተነበዩ ጸሐፊ³⁷ ዝንቱ ታሪክ እንዝ ይብል፡ እፈርሆ ለቀታሌ ፋሲል፡ እስመ ጥዕመ ደመ ክርስቲያን፡ ወውእቱ አጥፍኦሙ ለበጥራ አሞራ³⁸ ወወጅ፡፡ ወኮነ በከመ ቃሉ፡ እስመ መንፈስ ትንቢት³⁹ ኢይርሕቅ እምካህናት፡፡ ወለዝንቱ ነቢይ ሰደዶ ዳዌ ወአጥፍኦ ሀገሮ ዘገሞ ወማህረክ ኩሎ ዘአጥረዩ፡፡

ንግባእኬ ኅበ ዜና በረይቱማ ዘኃደግኖሁ እስከዛ ጊዜ፡፡

ክፍል ፫

ወወለደ ከረዩ ስድስተ ውሉደ፡፡ ወኮኑ አንጋደ ብዙኃን ወኃያላን፡፡ ቀዳሚሆሙ ሊበን፡ ወዳግም ወሎ፡ ወሣልስ⁴⁰ ጅሌ⁴¹፡ ወራብዕ አቦ፡ ወሐምስ ሱባ፡ ወሳድስ በላእ፡፡

ወወለደ ወሎ ስድስተ ውሉደ፡ ዘውእቶሙ ወረ ቡኩ፡ ወረ ጉራእ⁴²፡ ወረ ኃሌኤሌ፡ እሉ ሀለዉ በስመ ወሎ፡ ወረ ከረዩ፡ ወረ ኢሉ፡ ወረ ኖሌኤሊ፡ እሉሂ ፫ ይሰመዩ ሰደቻ፡፡ ወተፈልጡቶሙስ እምአመ ቀተልዎ ለአቦሊ፡፡ ወይእኬ ገብሩ ዕርቀ በሳዕሌነ፡ ተሰካተዩ፡ ወተካዩዱ፡፡

- 27. ቪ ይሳ፡፡
- 28. ቪ ታስዕ፡፡
- 29. ቪ ጉ፡፡
- 30. "ፍኦ ለማለት ፡፡
- 31. ቪ ለበጥራምራ፡፡
- 32. "ረከበ"፡ ወይም "ወውእቱ ረከበ"፡ ወይም "ወዘይቤ እምካልእ ረከበ" ለማለት፡፡
- 33. ቪ ዝንቱ ስ፡፡
- 34. ቪ ውእቱን ይጨምራል፡፡
- 35. ቪ ኬራ፡ EMMML 7109 ኳራ፡፡
- 36. ቪ ወቀተዎ፡፡
- 37. ቪ ጸሐፊ፡፡
- 38. ቪ ምራ፡፡
- 39. ሉ ትዕቢት፡፡
- 40. ሉ ወሳድስ፡፡
- 41. ቪ ጅሌ፡፡
- 42. ቪ ጉራዕ፡፡

ክፍል ፬

ወመረዋ አያ ወለዶሙ ለእና ወለዑሩ ወለአበጢ። ወከማሁ በዝኑ ደቂቆሙ ወደቂቆ⁴³ ደቂቆሙ⁴⁴፤ ወኮኑ አንጋደ ብዙኃን፤ ወይሰመዩ አስማቲሆሙ በበነገደሙ።

ወአልበሙ ንጉሠ⁴⁵ ወኢእግዚአ ከመ ካልእ⁴⁶ ሕዝብ እለ⁴⁷ ይትኤዘዙ ለሉባ እስከ ፰ ዓመት። ወድኅረ ፰ ዓመት ይሠዩም⁴⁸ ካልእ ሉባ ወይሰዓር ቀዳማዊ። ከመዝ ይገብሩ በበዘመኑ።

ወብሂለ ሉባስ ዘተገዝሩ በ፩ ዘመን። ወሥርዐተ ግዝረቶሙስ ከመዝ ውእቱ፤ እስመ ሶባ ይሠዕር ሉባ ያወፅኦ ስመ ለርእሶሙ ከሉሙ በርቱማ ወቦረን፤ በከመ ይሰመዩ²⁷ ሐራ ንጉሥ ሥሉስ ኃይሌ በድል ፀሐይ ወጊዮርጊስ ኃይሌ።

ክፍል ፭

ወከማሁ ዘተገዝረ⁴⁹ አመ ወጠነ ፀቢአታ ለባሊ ይሰመዩ²⁷ ሚልባሕ። ወስመ አቡሁ⁵⁰ ኢየአምር እስመ አልቦ ዘይነግረኒ።

ክፍል ፮

ወዳግማይ ሉባ ተሰምዮ⁵¹ ሙደና። ወለዝንቱኒ ጅቦና ስመ አቡሁ። ወውእቱ ዘዓደወ ፈለገ ወቢ።

ክፍል ፯

ወሣልስ ሉባ ተሰምዮ ኪሉሌ። ወውእቱ ፀብአሙ ለቁላተ ደዋሮ ዘከመ አደል ሙብረቅ ወዘቁላቲሃ።

ክፍል ፰

ወራብዕ ሉባ ተሰምዮ ቢፎሌ። ወውእቱ ዘአጥፍእ³⁰ ለደዋሮ በምልዓ። ወወጠነ ተግብአተ ፈጠጋር።

ወወጠነ ዪውዎተ ሰብእ፤ ወረሰዮሙ አግብርተ፤ ወሰመዮሙ ገበር። ወወጠነ ሰትዮ ኮሃ። ቀዳማውያንስ ሉባ ዘዘከርናሆሙ ይቀትሉ ሰብአ

43. ቪ "ቁቀ። 44. ቪ ደቁ"። 45. ቪ "ሥ"። 46. ቪ ካልአን። 47. "አላ" ወይም "እለ ይትኤዘዙ አላ" ለማለት። 48. ሎ ይሰመዩ። 49. ቪ "ዘረ"። 50. ቪ "ሁሰ"። 51. ቪ ተሰ"።

ተባዕተ ወአንስተ። ወይቀትሉ አፍራስ⁵² ወአብቅልተ። ወኢያትረፉ⁵³ ዘእንበለ አባግዐ⁵⁴ ወአጣሌ ወአልሀምተ⁵⁵። ወኢይቀትሉ በመድኃኒት እርዌ ከርሃሙ። አላ ይውሕዝ በአቀሥደሆሙ ከመ እንስሳ።

ክፍል ፱

ወኃምስ ሉባ ተሰምዮ ምስሌ። ውእቱ ዘቀተሎ ለገናን አሞራ። ወተግብእ ለሐመልማል በደጎ⁵⁶። ወአጥፍአሙ ለኮሎሙ አህጉራት፤ ወተሠልጠ ላዕሌሆን፤ ወቦአ ምስለ እንስሳሁ። ወቀደምትሰ ጋላ ኮነ ይፃባእ ወፂእ እምወቢ ወይትመዩጥ ህዩ።

ወኪያሁ ፀብኡ ንጉሥን አጽናፍ ሰገድ ተንሢአሙ እምዓሣ⁵⁷ ዘነብ። ወአመ ይወርድ ኑር ሀገሮ እምድኅረ *ዘገብረ ገብረ⁵⁸ ውእቱ ተራከቦ በቅሩበ⁵⁹ ንዘሎ ወቀተለ ሙብዝነተ ሠራዊቱ ዘአልቦ ንጎልቁ። ወእምአመ ወፅእ ጋላ ሀገርን አልቦ ዘሞቱ ዘከመ ሞቱ አሜሃ። ወእምሠራዊተ አውሣ ዘሀለወን ንዝክሮሙ⁶⁰ በጊዜሁ ይበዝኑ ሠራዊተ ኑር ዘተቀትሉ አሜሃ። እስመ ፈደዮሙ እግዚአብሔር በቀለ ደሞሙ ለአግብርቲሁ ዘከዓዉ በመጅ⁶¹።

ወዝንቱ ምስሌ ወጠነ ተፅዕኖ ፈረስ ወበቅል ዘኢኮነ እምቅድሚሁ። እስከ ይቤሎሙ ለሉባ ዘቀደምዎ፤ ለእለ ኮኑ የሐውሩ በ፪ ወ፫ አግር ረሰይክዎሙ ይሐሩ በ፬ እግር። ወብሂሎቱስ በ፫ እግር በእንተ ዘይትመረጉዙ ኩናቶሙ ሶባ ደክሙ በፍኖት።

ክፍል ፲

ወኃምስቲስ ሉባ እለ ዘከርናሆሙ ኩነኑ ፵ ዓመተ፤ ወኢተገዝሩ ውሉደሙ። ወነበሩ እንዝ ይወግሩ ቁላፍን ውሉደ ወአዋልደ፤ እስመ ከመዝ ሕጎሙ። ወሶባ ተገዝሩ የሐፅኑ ውልደ። ወለአዋልድሰ⁶² ዓዲ ይወግርዎን እስከ ፪ ወ፫ ዓመት እምድኅረ ተገዝሩ።

ክፍል ፲፩

ወእምድኅረ ፭ ሉባ⁶³ ተገዝሩ ውሉዱ ለሚልባሕ። ወተሰምዮ ሐርሙፋ። ወውእቱ ቀተሎሙ ለጊዮርጊስ ኃይሌ በቀጭኖ። ወቦረንሂ ይሰምዮ ዱሉ። ውእቱ ዘአጥፍአሙ⁶⁴ ለገኘ⁶⁵ ወለአንጉት⁶⁶ ወለአምሐራ።

52. ቪ "ሰ"። 53. ቪ ወኢያተርፋ። 54. ሎ ቪ "ዕ"። 55. ቪ "ምት"። 56. ቪ ግልጽ አይደለም። 57. ሎ ሞገ። 58. ቪ ገብረ ዘገብረ። 59. ቪ በቅሩቡ። 60. ቪ ንዝክሮሙ። 61. EMMML 7109 በመዥ። 62. ቪ ወአዋልድ ሰ። 63. ቪ ግልጽ አይደለም። 64. ሎ "አሙ"። 65. ቪ "ኘ"። 66. ቪ "ጎት"።

ውእቱ ዘወጠነ ፀቢአተ⁶⁷ በጌምድር⁶⁸። ወሐርሙፋ ዘበርቱማ ፀብእ ለበጌምድር⁶⁹፣ ወቀተሎ ለዋካ እኑሁ ለሐርቦ። ወአሜሃ ነበበ ሐርሙፋ ቃለ ትዕይርት⁷⁰፣ ወይቤ። ለሲዳማ እለ ይለብሱ ባሕረ አጽደፍክምሙ ባሕረ።

ክፍል ፲፪

ወእምድጎረ⁷¹ ፰ ዓመት ተሥዕረ ሐርሙፋ ወተሰይመ ሮባሌ ወልደ ሙደና፣ ዘተጽሕፈ⁷² ስሙ በክፍል ስድስቱ⁷³። ውእቱ ዘአጥፋአ⁷⁴ ለሸዋ። ወወጠነ ፀቢአታ ለጌሃም⁷⁵።

ወሎቱ ፀብእዎ ሐዌጌ በዝዋይ። ወቀተሎ⁷⁶ ብዙኃን እምኔሁ⁷⁷፣ ወማጎረኩ አልሀምቲሁ⁷⁸ ወኮኑ⁷⁹ ብዙኃን አብዕልተ እምነ ውእቱ ምሀርካ። ወውእቱ ቀተሎ ለአዝማቺ⁸⁰ ዘርአ ዮሐንስ ርእስ መኳንንት ላዕሌሁ ሰላም።

ወበውእቱ መዋዕል ኮነ ሶሊ ወቢዳሮ ኢላላ በነገደ ሱባ ዘቦረን። ወእምድጎረዝ⁸¹ በ፩ ዓመት ፀብእዎ ሐዌጌ ለሮባሌ ዘአበጢ በወይና ደግዓ ወቀተልዎ እንበለ አትርፎ። ቦዘይቤ ተርፋ ዘይበዝኑ⁸² እም፤ ወበጽሑ ሀገሮሙ ለዜና።

ክፍል ፲፫

ወእምድጎረ ፰ ዓመት ተሠይመ ቢርመጂ ወልደ ኪሎሌ ዘአጥፍአ⁷⁴ ለደዋሮ። ወዝንቱ ቢርመጂ ዘቦረን ገብረ ወልታ ዘአነዳ ላህም መጠነ ቆሙ፣ ወፀብእሙ ለማያ ሰብእ ቀስት፣ ወሞእሙ ሶበ ኃጥኡ ዘይነድፍዎ፣ እስመ ተወልተወ⁸³ አነዳ ላህም ይቡሰ።

ወዓጽአቆ ለአዝማቺ ደጎረጎት መልአከ ጎይሉ ለንጉሥ⁸⁴፣ ወቀተሎሙ ለእለ ዜናይ ወወዓልደኒሁ⁸⁵። ቅድመሰ⁸⁶ ኮነ ይመውአ ብዙኃ ጊዜ። ባሕቱ በፈቃደ እግዚአብሔር ኮነ በእንተ ዘኢተፈጸመ ዕዳሆሙ⁸⁷

- 67. ሎ "ቱ።
- 68. ቪ በጌ ምድር።
- 69. ቪ ለቤጌ ምድር።
- 70. ቪ "ይንት።
- 71. ቪ ወእምጎረ።
- 72. ሎ ወተ"።
- 73. ቪ ፯።
- 74. "አ ለማለት።
- 75. ቪ ለጎ"።
- 76. ቪ "ትሉ።
- 77. ቪ "ኒሁ።
- 78. ቪ "ተ።
- 79. ሎ "ነ።
- 80. ሎ "ቸ።
- 81. ሎ "ረ።
- 82. ዘኢይ"?
- 83. ቪ "ው።
- 84. ቪ ላን"።
- 85. ሎ ሁለተኛው ወ ግልጽ አይደለም፣ ቪ ወዓል"።
- 86. ቪ "ስ።
- 87. ቪ ዕዳዳ"።

ለክርስቲያን፣ ተሞአ መዋኢ፣ ወአጥፍአ ለአርእኘ⁸⁸ ሀገረ ሢመቱ። ወቀተሎሙ ለእለ ጋቶ ወበትሮ ወበድሎ ወዓምዶ ወካልአኒሆሙ። ወኮኑ በድወ እሉ⁸⁹ ፪ አህጉር ዘኮሎሙ ነዳያን ይብዕሉ በጎቢሆሙ።

ወቢርመጂ ዘበርቱማ ፀብእ ለደምብያ ወቀተሎ ለአቦሊ እምዘመደ መንግሥት፣ ወለሠምረ አብ ባሕር⁹⁰ ነጋሽ ወካልአኒሁ።

ወዝንቱ ኮነ ነበ አሀለዉ ንጉሥን ዘኃያል በምግባሮሙ ወጠቢብ በምክሮሙ። ሶበሰ ነበሩ በደምብያ እምበጽሐ ለቢርመጂ ዘበጽሐ ለሮባሌ። ባሕቱ ከመ ይኩን መዋእ በተባርዮ አርትዓ እግዚአብሔር ፍኖቶሙ ለንጉሥን ነበ ዳሞት። ወረከቡ መዋእ ነበ ሐሩ፣ ወተመውኡ መኳንንት ነበ አሀለዉ።

ክፍል ፲፬

ወቢርመጂ ዘቦረን ዓገታ ለምድረ ዳሞት። ወዲወወ ሰብእ ወእንሰላ⁹¹ ሶበ ረከባ ለሀገር እንዝ አልቦ ዘያድጎን ወዘይባልሕ።

ወአሜሃ ኮነ ደጅ አዝማቺ ዓስቦ። ወተማከረ ምስለ አጎዊሁ። ወአስተጋብአ ሠራዊተ፣ ወዴገኖ። ወበጽሐ ነበ ሀለወ⁹² ይትካፈል ምሀርካሁ። ወዓገትዎ ጎሩያን ወመስተዕለናን በመስለስት⁹³፣ ዝብሂል ዓገቶሙ በ፫ አውራሪ። ወጌዮ ጋላ፣ ወተቀትለ።

ወመብዝንቱ ተኃብኡ ውስተ በዓት ስፋሕ። ወአስተጋብአ ዕዕወ፣ ወአንደደ ውስተ አፈ በዓት። ወብዙኃን ወፅኡ እምፍርሃተ⁹⁴ እሳት፣ ወተአስሩ፣ እስከ⁹⁵ አምጽኡ ሎቱ ወወሀብዎ ለወልደ መንግሥት ዘተዲወወ ምስለ ብዙኃን ጊወዋን። ወለእለ ሞቱ መተሩ⁹⁶ አርእስቲሆሙ⁹⁷፣ ወበዝኃ እምኑልቀ⁹⁸፣ ወዓቀበ ሀገሮ።

ወእምድጎረዝ እስከ አመ የኃልፍ መዋዕል ዕብሬቱ ለቢርመጂ ወእደ እግዚአብሔር ዓዲሃ ልዕልት ወእስከ ዓዲ ኢተፈጸመ ዕዳዎሙ ለክርስቲያን። እመኒ ተዓቀቡ በመዋዕል ቢርመጂ ሀለወ ያጠፍአሙ⁹⁹ ደኃራይ¹⁰⁰ ሉቧ ዘንዜክሮ ድጎረ በገጸ መካኑ።

ክፍል ፲፭

ወእምዝ ተሥዕረ ቢርመጂ ወተሠይመ ሙልአታ ወልደ ቢፎሌ። ወገብረ ዱላጉቶ በጌሃም። ወፍካሬሁ ለዱላጉቶ ጸብእ ገጐቶ ውእቱ። እስመ ጋላ

- 88. ቪ "ጥ ይመስላል።
- 89. ሎ የለውም።
- 90. ቪ "ረ።
- 91. ቪ "ሳሳ።
- 92. ቪ ሀላወ።
- 93. ቪ "ልስት።
- 94. ቪ "ት።
- 95. ቪ "ኮ።
- 96. ቪ "ረ።
- 97. ቪ እር"።
- 98. ቪ "ኑ"።
- 99. ያጥ"?
- 100. ቪ ዳጎራይ።

ሶበ ተገዝሩ በጅ ዘመን ያወፀአ ስመ ለርእሱ በከመ ንቤ በርእሰ ክፍል ፬ ። ወይፀብእ አሐደ ሀገረ ዘኢፀብእም¹⁰¹ ቀደምቱ። ለእመ ቀተለ ሰብእ ወአራዊተ ዓቢያን ይትላጻይ ኩሎ ርእሶ፤ ወየኃድግ ንስቲተ ሥዕርተ በማእከለ¹⁰² ድማሁ። ወዘኢ ቀተለሰ ኢይትላጻይ እስከ ይትመንደብ በትማል። ወበእንተዝ ይተግህ¹⁰³ ለቀቲሎትን።

ወበውእቱ መዋዕል መከሩ ሐዲጌ ከመ ይሐሩ ምድረ ዳሞት። ወእንዘ ሀለዉ በፍኖት ሰምዑ ከመ ፀብእ ኃላ ምድረ ጌጎጎም፤ ወከመ ዐርጉ እሞሙ ንግሥት ደብረ አብርሃም ይፀወኑ ህዩ።

ወዌዘሮ ተውዳዳ እንተ አበዊሆሙ ነገሥታት አጽናፍ ሰገድ ወአድማስ ሰገድ ላዕሌሆሙ ሰላም። ወሶበ በጽሐ ኅቤሆሙ ኃላ ግብተ በጊዜ ኢትኃዘብዎ ደንገፀ ኩሎሙ ሰብእ ሀገር፤ ወተዘርዉ ሠራዊቶሙ። ወወልደሙስ¹⁰⁴ ዘይልህቅ ተኃየለ ላዕለ ኃላ እለ ቀርቡ ኅበ ዕሙ፤ ሰደደሙ¹⁰⁵፤ እስመ ወሬዛ ውእቱ ወይትዌደስ በኃይሉ። ወተመይጠ ወአኅዘ እደ እሙ ወአዕረጎሙ ኅበ ደብር ነዋኅ ዘስሙ ጅቦላ።

ወሐዲጌስ ኅደጉ ፍኖቶሙ ወተመይጡ በጉጉግ¹⁰⁶ ኅበ ሀሎ ኃላ፤ ወቦኡ ምስለ ሠራዊት። ወኃደጉ ሥርዐተ አበዊሆሙ ነገሥታት፤ እስመ ኮነ ልማደሙ ሶበ ይበጽሑ ኅበ ፀብእ ይፌንዉ መስተቃትላን ወይቀውሙ ምስለ ኅሩያን ሰብእ አፍራስ ወእግር፤ ይዌድስዎ ለዘበደረ ወይኳንንዎ ለዘተድኅረ¹⁰⁷።

አሜሃስ ቀደሙ ንጉሥን እምኃያላን ወተኃየሉ። ወሶበ ርእዩ ዘንተ ሠራዊት ሮጹ፤ ወተአርወዩ ላዕለ ኃላ። ወቀተሉ ኩሎ¹⁰⁸ እንበለ አትርፎ። ወመብዝኅቱ ተነጽሐ ውስተ ጸድፍ እስከ ኮነ¹⁰⁹ ሰብእ ሀገር ወመስተገብራን ይቀትልዎሙ በኅበ ረከቡ።

ወአዘዙ ከመ ይምትሩ አርእስተሆሙ ለኃሎቸ¹¹⁰። ወመልአ ውስተ አድራ፤ ዘውእቱ መካን ስፉሕ።

ወአውረድዎሙ ለኢቴጌ ወለዌዘሮ ቴዎዳዳ¹¹¹ እምን አድባራት ዘኮኑ ውስቴቱ። ወተቀበልዎሙ በክብር።

ወሶበ ርእዩ ብዝኖሙ ለአርእስተ ፀር እለ ተመትሩ ተፈሥሑ ዓቢዮ ፍሥሐ። ወአእኩትዎ ለእግዚአብሔር ዘሜመ መንፈስ መዊእ ላዕለ መሲሑ።

ወአልህምትሰ ዘአንገፉ እምእደ¹¹² ኃላ ሜቡ ሎሙ ለእለ ተማኅረኩ።

101. ቪ ዘይፀ”።
 102. ቪ ”ላ።
 103. ሎ ይት”።
 104. ቪ ወው”።
 105. ሎ ሰደደደሙ።
 106. ቪ በጌጉአ።
 107. ቪ ለዘ ተድ”።
 108. ሎ ኃሎ ።
 109. ቪ ኮኑ።
 110. ”ች ለማለት።
 111. ቪ ቴው”።
 112. ሎ ላዕለ።

ክፍል ፲፯

ወእምድኅረዝ መከሩ ንጉሥን ያርትዑ ፍኖቶሙ፤ እስመ ይገብሩ በከመ ሐለዩ፤ ወይፈጽሙ በከመ ነበቡ። ወሐሩ ወጅ ለፀቢአ ኃላ *ዘስሙ ዳዌ። ወኃላሰ ይሰምዮ ኃላ¹¹³ ዘድኅር። ወሰብእስ ይሰምይዎ ዳዌ በእንተ ዘአድወዮሙ።

ወምክንያተ ሐዊሮቶሙስ¹¹⁴ ህዩ እስመ መሰሎሙ ዘይሁቦሙ ሰልፈ። ወኢይጌይይ። ወሶበ በጽሐ ኅበ ይቤልዎሙ ሀሎ ዝዩ ኃጥእዎ፤ ኅሠሠ ወኢረከቡ መካኖ።

ወሶበ ኃጥኡ ምሀርካ እንሰሳዌ ወፀብእ ሥጋዌ መከሩ ከመ ይግብኡ ምስለ ሰይጣን ወይማህርኩ እምኔሁ ነፍሳተ አሕዛብ። ጸውዕዎሙ ለእናርያ ወለቦሻ ወለጎመር። ወይቤልዎሙ ኩኑ ክርስቲያን። ወኮኑ፤ ወተጠምቁ ጥምቀተ ክርስትና።

ክፍል ፲፰

ወሙልአታ ዘወርድአያ ሶበ ፀብእ ሀገሮ ለራስ ወልደ ክርስቶስ¹¹⁵። ሞአ¹¹⁶ ወአንገፈ ምሀርካሁ፤ ወቀተለ ብዙኃ እምኔሁ። ወለመንፈቁ ዴገኖሙ እስከ ተነጽሑ በጸድፍ። ወዓቀብ ሀገረ እስከ ይትመዩጡ ሐዲጌ። ወሶበ ተመይጡ ሐዲጌ¹¹⁷ ረከብዋ ለሀገር ዕቅብተ¹¹⁸ በትኃሁ ለወልደ ክርስቶስ ወበተግብአቱ። ወበእንተዝ ረሰዮ እግዚአ ለቤቱ ወአኩነኖ¹¹⁹ ላዕለ ኩሎ¹²⁰ መንግሥቱ።

ክፍል ፲፱

ወሙልአታ ዘቦረን አጽሐቦሙ ለክርስቲያን ዘዳሞት፤ ወዘረዎሙ ወአጥፍአ ሀገሮሙ። ወኮኑ በድወ በዘመኑ ምድረ ሸዋ ወዳሞት።

ወዘጸሐፍኩስ ምዕረ መዊአተ ኃላ ወምዕረ መዊአ ክርስቲያን ልማደ መጽሐፍ ውእቱ ዘይቤ ዮም ለከ ወጌሠም ለካልእከ። ወመዊእኒ ትኅወን ጊዜ¹²¹ ለዝንቱ ወጊዜ¹²² ለዝክቱ። ወዘይመውእስ ኩሎ ጊዜ ፩ እግዚአብሔር ዘላዕለ ኩሎ። ወሀገርሰ¹²³ ገብአት ውስተ እዴሁ፤ ወአልቦ ዘተርፈ።

ወእምአመ¹²⁴ ተጽሕፈ ዝንቱ መጽሐፍ ኮነ ፯ ዓመተ ሢመቱ ለሙልአታ ወልደ ቢፎሌ። ዓዲሆሙ ድልዋን ለተገዝሮ¹²⁵ ወለሢመት

113. ቪ ያለውም።
 114. ቪ ”ሙ ሰ።
 115. ቪ ክሶስ።
 116. ቪ ሞአ።
 117. ቪ ያለውም።
 118. ሎ ”ባተ።
 119. ቪ ወአኩ”።
 120. ቪ ኩሎ።
 121. ቪ ጊዜ
 122. ቪ ወጌዜ።
 123. ቪ ”ስ።
 124. ቪ ወአመ።
 125. ሎ ለተግ”።

ዘደቁቀ ምስሌ። ወዘይከውን በዘመናው እምነ አጽባዕት ወቀትል ለእመ ሐዮኩ እጽሕፎ ድኅረ። ወለእመ ሞትኩ ካልአን ይጽሕፉ ዜናየ ወዜና ለባ ዘይመጽእ። ወባሕቱ ብፁዕ ዘሞተ እስመ አዕረፈ።

ክፍል ፲፱

ወይትኃሠሁ ማእምራን ተኃሥተ ብዙኃ ወይብሉ በእፎ ይመውእነ ኃላ እንዘ ንሕነ ብዙኃን ወብዙኅ ንዋየ ፀብእነ። ቦእለ ይቤሉ አብሐ¹²⁶ እግዚአብሔር በእንተ ኃላኦትነ። ወቦ ዘይቤ በእንተ ተከፍሎተ¹²⁷ ሰብእነ ኅበ ፲ ጾታ፣ እምኔሆሙ ህ ጾታ ኢይቀርቡ¹²⁸ ኅበ ፀብእ¹²⁹ ወኢየኃፍሩ በፍርሃቶሙ። ወባሕቱ ዓሥራይ ጾታ ይፃባእ ወይትቃተል መጠነ ተክህሎ።

ወለእመ ብዙኅ ኅልቀኅን ውኑዳን እሙንቱ እለ ይክሉ ተፃብእ። ወብዙኃን እለ ኢይቀርቡ ኅበ ፀብእ።

፩ እምኔሆሙ ነገደ መነኮሳት እለ አልቦሙ ኅልቁ። በዘይመነኮሳ¹³⁰ በፍእሱ ሶበ ኔጥዎ መነኮሳት በጊዜ ትምህርቱ ክመ ጸሐፊ¹³¹ ዝንቱ ታሪክ ወእለ ከማሁ፣ ወቦ ዘይመነኮሳ¹³⁰ እምፍርሃተ¹³² ፀብእ።

ካልእ ነገድ ይሰመዩ ደብተራ፣ ይትመህሩ መጻሕፍተ ወክሎ¹³³ ግብረ ክህነት፣ ይጠፍሑ በእደዊሆሙ ወያጽሕሱ በእገሪሆሙ። ወኢየኃፍሩ በእንተ ፍርሃቶሙ። ወይነሥኡ አርአያ እምሌዋውያን ወእምካህናት፣ ዘውእቶሙ ደቂቀ አርን።

ካልስ ነገድ ይሰመዩ ዣን ሐጸና ወዣን መዓሥሬ፣ የዓቅቡ ፍትሐ¹³⁴ ወይትዓቀቡ እምተፃብእ።

ራብዕ ነገደ ደጋፎቹ¹³⁵ ዘእንስትያ መኳንንት¹³⁶ ወዌዛዝር፣ እደው ኃያላን ወወራዙት ጽኑዓን ኢይቀርቡ ኅበ ፀብእ፣ ወይብሉ ወዓልያን አንስት ንሕነ።

ኃምስ ነገድ ይሰመዩ ሽማግሌ ወዝ¹³⁷ ወበዓለ ርስት፣ ይክፍሉ ምድሮሙ ለመስተገብር ወይኢዝዝዎ፣ ወኢየኃፍሩ በእንተ ፍርሃቶሙ።

ሳድስ ነገድ መስተገብራን፣ ይውዕሉ ኅበ ገራህት ወአልቦሙ ሐልዮ ለተፃብእ።

ሳብዕ ነገድ እለ ይትበቀው በነጊድ ወይረብሑ ለርእሶሙ።

ሳምን ነገድ ጠቢባን ዘክመ ነህብት ወጸሐፍት ወሰፋይያን ወፀራብያን ወእለ ይመስልዎሙ¹³⁸፣ ኢየአምሩ ተፃብእ።

126. ቪ አብሐ። 127. ቪ "ሎትነ። 128. ቪ "ቅረቡ። 129. ቪ ሰብእ። 130. ቪ "ኩስ። 131. ቪ "ፈ። 132. ቪ "ተ። 133. ቪ ወኩሎ። 134. ሎ ፈታሐ። 135. ሎ "ቸ። 136. ቪ መኳ። 137. ሎ ወጊዜ። 138. ቪ ይም።

ታስዕ ጾታ አዝማርቹ ወበዓለ ቀንደ ከበሮ ወበዓለ በገና እለ ይራስይዎ ተግባረ ለስኢል። ይባርክዎ ለዘመሀራ። ወይሁብዎ ስብሐተ ብጡላ ወውጻሴ ጽሩዓ። ወለእመኒ ረገምዎ ለዘክልእሙ ኢይከውኑ¹³⁹ ዕጻ እስመ ይብሉ ሕገ ብነ። ወነዋኃ ይርኅቱ እምፀብእ።

ዓሥራይ ጾታ እለ ይእኅዙ ኩናተ ወወልታ ወእለ ይክሉ ተፃብእ። ወይተልዉ አሠረ ንጉሥ ለረዊጽ። ወበእንተ ውኅደቶሙ ለእሉ¹⁴⁰ ጠፍኦት ሀገርነ።

ለጋላሰ አልቦ በኅቤሁ እምእሉ ህ ጾታ እለ ዘከርናሆሙ። ወክሎሙ ምሁራነ ፀብእ፣ እምንኡሱ¹⁴¹ እስከ ዓቢዩ። በእንተዝ ያጠፍኦነ ወይቀትለነ።

ወእለሰ ይብሉ ይቀትለነ በትእዛዘ እግዚአብሔር ነሥኡ ምክንያተ እምተመውኦተ ደቂቀ እስራኤል ወጥፍአቶሙ በእደ ነገሥተ ፋርስ ወባቢሎን። ወይብሉ እመሰ መስተፃብእ ይመውእ¹⁴² መኑ እምሰአለ¹⁴³ ረድኤተ¹⁴⁴ እምእግዚአብሔር ክቡር ወልዑል። ወእመኒ ብዙኅ ይመውኦ ለውኑድ እምኮነ ብጡላ ቃለ መጽሐፍ ዘይቤ ፩ ያነትዎሙ ለ፲፪ ወክልኤቱ ይሰድድዎሙ ለእልፍ።

ወለእመ እሙን ቃሎሙ ለመስተጋዕዛን ቀዳማውያን አው ለደኃራውያን አንትሙ ተአምሩ ለማእምራን።

ክፍል ፳

ንግባእኬ ኅበ ዜናሁ ለጋላ።

ለንኡስ ሕፃናት ይሰምዮሙ ሙጫዕ። ወለእለ ይልህቁ ይሰምዮሙ ኤልማን። ወእምነ እሉሂ እለ ይልህቁ ይሰምዮሙ ጉርባእ፣ ዘይወጥኑ ተፃብእ።

ወለወራዙት እለ ኢተገዝሩ ይሰምዮሙ ቈንደላ፣ እለ ይገብሩ ሥዕርተ ርእሶሙ ከመ ኅራ ወይሰምይዎ ከለላ። ወለእመ ቀተሉ¹⁴⁵ ሰብእ ወነጌ ወአንበሳ ወአርጭ ሐሪስ ወጉሽ ይትላጸዩ ንስቲተ ሥዕርተ ማእከለ ድማሆሙ። ወዘኢቀተለሰ ኢይትላጸይ። *ወለእለ ነሥኡ አንስቲያ ኢይትላጸዩ¹⁴⁶ እመ ኢቀተሉ።

ወበመዋዕለ ሙልኦታ በልዑ ጉሽ¹⁴⁷። ወይቤሉ እመሰ በላዕናሁ ላህም ውጽቱ ኢንትላጸይ ርእሰነ *እመ ቀተልናቂ። ወመንፈቆሙ ይቤሉ በቃለ ትዕይርት ኢንትላጸይ ርእሰነ¹⁴⁸ እመ ቀተልናሆሙ ለሰብእ ሸዋ ወእምሐራ እስመ አልህምት ነባብያን እሙንቱ፣ ወኢይክሉ ተፃብእ።

139. "ኖሙ ለማለት። 140. ሎ በ። 141. ሎ "እሱ። 142. ቪ ይውእ። 143. ቪ "ላ። 144. ቪ "ት። 145. ቪ ቀተሉ። 146. ቪ የለውም። 147. ሎ "ሽ። 148. ቪ የለውም።

ወክሉ ጋላ እመኒ ሌባ ወእመኒ ቀንዶላ¹⁴⁹ ዘኢነሥኡ ብእሲተ ይሰመዩ ቁር። ወየኃድሩ በ፩ ቤት፥ ቁር ዘሉባ ምስለ ሉባ፥ ወዘቁንዶላ ምስለ ቁንዶላ፥ ወቁር ዘገበር ምስለ ገበር።

ወይሠይሙ¹⁵⁰ መጠነ ጽ ሰብእ እምኔሆሙ ለሰሪሐ ሰቁላ፥ ወይሰምይዎሙ አጀርቱ።

ዓዲ ይሠይምዎሙ ለጠቢሐ አልህምት ወይሠመዩ ቀልታ።

ወካዕበ ይሰመዩ¹⁵¹ ጄ ሰብእ እለ ይጠብሱ ሥጋ ወይመትሩ ወይሁቡ ለክሉ ዕሩዩ በበምታር፥ ወይብልምሙ¹⁵² ዋጆ።

ወካዕበ ይሠይሙ ጁ ዕደወ ለሐሊበ ወትወት እምአልህምተ¹⁵³ ክሉ፥ ወስሞሙ ሐለብዶ።

ዓዲ ይሠይሙ ጄ ለቀዲሐ ወትወት፥ ወይሁቡ ለለ፩ ፩ በመስፈርት፥ ወስሞሙ ጥኂቶ።

ወካዕበ ይሠይሙ¹⁵⁴ ጂ ሰብእ ለአእትዎ አልህምት፥ ወየኃሥሠ ዘጠፍአ፥ ወስሞሙ በርባዶ።

ወዓዲ የኃርዩ ጄ እምኔሆሙ ወይሠይምዎሙ¹⁵⁵ ከመ ይገሥጹ ወይቅሥፉ ለዘየሐውር¹⁵⁶ ንበ ብእሲት፥ ወይሰመዩ ኅርሳ። ወዝንቱ ተዓቅቦቶሙ አኮ ለጽድቅ¹⁵⁷ አላ¹⁵⁸ ከመ ይኩኑ ንቁሃነ ወትጉሃነ ለተቃትሎ። ወዘስ አውሰበ ይሔሊ በዘያሠምራ ለብእሲቱ።

ወካዕበ ይሠይሙ መጠነ ፲ ሰብእ ለነዲአ አልህምት ወስሞሙ ጠውቱ¹⁵⁹። ወዘፈቀደ እምኔሆሙ ነሢአ ብእሲት ይትፈለጥ ወይነብር በቤቱ፥ ወይሰምይዎ ጅልሂካ።

ወለአረጋዊ¹⁶⁰ ይሰምይዎ ምልጉዶ። ውእቱኒ ኢየአርፍ እምተዓብአ¹⁶¹ ለእመ ኢደከመ በሕቁ ከመ አኅዊነ ዘጸ¹⁶² ወአባ ሐራ።

ወአልቦ ከማነ ዘረከበ ፀረ ዘይተግህ ለገቢረ እከይ። ወአልቦ ከማነ ዘረከበ እግዚአ ወንጉሠ ዘይተግህ ለገቢረ ሠናይ። እግዚአብሔር ይዕቀቦ¹⁶³ እስከ ዘመን ነዋኅ ወመዋዕል ጉንዱይ፥ ይቤ ባሕርይ። ። ።

149. ሎ ቪ።	157. ሎ ለጸ።።
150. ሎ ምሙ።	158. ቪ የለውም።
151. ይሠየሙ ለማለት።	159. ሎ ጣ።።
152. ቪ ምዎሙ።	160. ቪ ወላአረጋዊ።
153. ቪ ፡ት።	161. ሎ ለተ።።
154. ቪ ምሙ።	162. ዘጸራቅሊጠስ።
155. ቪ ወሠምይዎሙ።	163. ቪ ለገብሩን፥ ሎ ክፍት ቦታ ይጨምራሉ።
156. ቪ ለዘ የ።።	

በአማርኛ

(በቅንፍ ውስጥ ያሉት ቃላት ግዕዙ ውስጥ እኩያ ሳይኖራቸው ትርጉሙን አማርኛ ለማስመሰል የገቡ ናቸው።)

የነገዱን ቍጥር፥ ሰውን ለመግደል የትጋቱን ነገር፥ የጠባዩን እንስሳነት ለማወቅ የጋላን ዜና ልጽፍ (እነሆ) ጀመርኩ። “የክፉውን ዜና እንደ ደጎች ዜና ለምን ጻፈ?” የሚለኝ ካለ፡ “በሃይማኖት ጠላቶቻችን ሆነው ሳለ የመሐመድ ታሪክና የእስላሞች ነገሥታት ታሪክ እንደተጻፈ ታይ ዘንድ መጻሕፍትን መርምር” ስል መልስ እሰጠዋለሁ። ጊዮርጊስ ወልደ ዓሚድም¹ የዝንጉዓን² የኢራን³ ነገሥታትን፥ ማለት የእነ አፍሪዶንገና⁴ የሌሎቹን የፋርስ⁵ ነገሥታት ታሪክ ጽፏል። በዚህ (ባለንበት) ዘመን ሶፊ⁵ ይሏቸዋል።

1. ጊዮርጊስ ወልደ ዓሚድ በ1205-1273 ዓ. እ. የኖረ የዓለምን ታሪክ እስከ 1260 ዓ. እ. በዓረብኛ የጻፈ ቅብጢ/ግብፃዊ ነው። (“ቅብጢ” የግብፅ ክርስቲያኖች መጠሪያ ስም ነው።) መጽሐፉን አባቶቻችን ወደግዕዝ የተረጉሙት በ1290 ዓ. ም. ይመስላል። የዓለምን ታሪክ የሚያውቁት ከ25 በማያንሱ የታሪክ መጻሕፍት ሲሆን፥ ከነዚህ ውስጥ ዋና ዋናዎቹ ጊዮርጊስ ወልደ ዓሚድ፥ ዲያቆን አቡሻክር፥ ዮሴፍ ወልደ ኮርዮን፥ ዮሐንስ መደብር፥ ዮሐንስ ጳጳስ ዘኒቂዩ፥ ሰዓድ ወልደ በጥሪቅ፥ ማርቆስ ወልደ ቀምበር፥ ዮሐንስ ዘደማስቆ፥ ወልደ መነኮሳት የጻፏቸው ናቸው። የጳጳስ ዮሐንስ መጽሐፍ በግዕዝ መገኘት የግዕዝ ምንጮችን በዓለም አቀፍ ደረጃ ዋጋ ካሰጧቸው ምክንያቶች አንዱ ሆኗል። ጳጳሱ የጻፈው ፀረቦች ግብፅን እንደያዙ የሆነውን በቅርብ ሆኖ የተመለከተውን ታሪክ ሲሆን፥ ድርሰቱ ወደግዕዝ ከተተረጎመ በኋላ ዋናው ጠፍቷል። ሌላ ቅጂም አልተገኘም። የኛ ሰዎች ወደግዕዝ ባይተረጎሙት ኖሮ ያ ሁሉ የታሪክ ዕውቀት ይጠፋ ነበር።
2. ደራሲው ዝንጉዓን የሚሉት የባቢሎንን ሕዝብ ነው። ምንጫቸውም ጊዮርጊስ ወልደ ዓሚድ ነው። ለምሳሌ፡ EMMML 21, f. 40b, Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. I, p. 23.
3. ደራሲው የዓረቦችን አነጋገር ተክትለው ፋርሶችን ዐጀም ይሏቸዋል። ዓረቦች በነገድ ዓረብ ያልሆነ፥ አረመኔ የሆነ እና ኢራኖችን ዐጀም ይሏቸዋል። ፋርስ የኢራኖች የቀድሞ ስም ነው።
4. አፍሪዶን ስለሚባለው የኢራን መንግሥት፡ H. Masse, “Faridun,” *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, Leiden 1991, p. 798, ላይ ተመልከት።
5. ሶፊ በእስላም ሃይማኖት ውስጥ ያለ ልዩ እምነት ነው።

ክፍል ፩

(የዚህ) መጽሐፍ ባለቤት⁶ (እንዲህ) ይላል፡ ጋላው በአጼ ወናግ ሰገድ⁷ ዘመን ከምዕራብ⁸ ወጥቶ ገለና⁹ የሚሉትን የሀገሩን ወንዝ ወደባሊ¹⁰ ዳርቻ ተሻገረ። እሱም በረይቱማ እና በረን የሚባሉ ሁለት ነገድ ነው።

በረይቱማ ስድስት ልጆች ይወልዳል፡ በዙፍ ከረዩ ይባላል፡ ሁለተኛው መረዋ፡ ሶስተኛው ኢቱ፡ አራተኛው አከቹ፡ አምስተኛው ወረንጢሻ፡ ስድስተኛው ሁምበና (ይባላሉ)።

በረኖች አባታቸው ሰጲራ ይባላል። ሰጲራ ዳጩን ይወልዳል፡ ዳጩ መጫን ይወልዳል። መጫ ደአሌን እና ጂዳን ይወልዳል።

(እነዚህ) ሁለቱ ወንድማማቾች ብዙዎች ነገዶች ወለዱ። እነሱም፡ የደአሌ ልጆች (እነ) ሆኩ፡ ሁለተኛ ጭሌ፡ ሶስተኛ አቦ፡ አራተኛ ሱባ ናቸው። ጂዳ በዙፍን ሐካኮን፡ ሁለተኛውን ጉድሩን፡ ሶስተኛውን ሊበንን ይወልዳል።

- 6. “ደራሲው” ማለታቸው ነው -- “እኔ” ወይም “የዚህ ታሪክ ጸሐፊ” በማለት ፈንታ። የተለመደ አጻጻፍ ነው።
- 7. ወናግ ሰገድ በ1500-1533 ዓ. ም. የነገሠው የልብነ ድንግል የንግሥ (የዙፋን) ስም ነው። (ግራኝ መንግሥቱን እንዳናወጠበት ይታወሳል።) በግዕዝ “ልብን”፡ “ሰጊን” ማለት “ዕጣን” ማለት ስለሆነ “ዕጣነ ድንግል”ም፡ “ሰጊነ ድንግል”ም ይሉታል። “ወናግ” ማለት “አንበሳ” ማለት ስለሆነ “ወናግ ሰገድ” ማለት “አንበሳ ሰገድ”፡ አንበሳ ሳይቀር የሚሰግድለት ማለት ነው።
- 8. አሮሞዎች ወደማህል ኢትዮጵያ የገቡት ከኢትዮጵያ ደቡባዊ ምሥራቅ ተነሥተው ወደሰሜን እየተጓዙ ነው። “ከምዕራብ” የሚለው ቃል ወይ የደራሲው ነው ወይም የቀጂው ስሕተት ሊሆን ይችላል። የደራሲው ከሆነ አዲስ ነገር አይደለም፡ ጸሐፊዎቹ አንዳንድ ጊዜ ማእከንን (የጂኦግራፊን አቅጣጫ) የሚያመለክቱ ቃላትን እንደሚሉት ዲላማን ቀደም ብለው ከተቀዱ መጻሕፍት ውስጥ ለምሳሌ ኢሳይያስ 11፡ 11፡ 45፡ 6ን አግኝቷል፡ Dillmann, *Lexicon linguae aethiopicae*, col. 964. ሁለተኛው፡ “ከምዕራብ ወጥቶ” ሲሉ “ወደ ምዕራብ ወጥቶ” ማለታቸው ሊሆን ይችላል። አባ ባሕርይን ያባረጁቸው ከጋሞ ከሆነ ማህል ኢትዮጵያ የመጡት ከደቡብ በኩል ነው።
- 9. “ገላና” የሚባሉ ሁለት ወይም ሶስት ወንዞች እንዳሉና ወንዞቹ እነዚያ እንደሆኑ አንዳንድ ጸሐፊዎች ያመለክታሉ -- “ገላና ሰገን” እና “ገላና ዱሌ”። አቶ ብርሃኑ ለሚሰና አቶ ታቦር ዋሚም እነዚያ መሆናቸውን ተቀብለዋል፡ የአሮሞ ሕዝብ ታሪክ ፡ ፯. 36። በሲያናው ቅጂ ውስጥም ቃሉ “ገላና” ነው። ግን “ገላና/ገላና” በአሮሞኛ “ወንዝ” ማለት ስለሆነ፡ የደራሲው አነጋገር “ገላና የሚለውን የሀገሩን ወንዝ” ማለት ሳይሆን አይቀርም። “ገላና ሰገን”፡ “ገላና ዱሌ” ማለትም “የሰገን ወንዝ”፡ “የዱሌ ወንዝ” ማለት ሊሆን ይችላል።
- 10. ይህ ጠቅላይ ግዛት (ወይም አውራጃ) ዛሬ “ባሌ” ይባላል እንጂ ቀደም ያለው ዘመን የታሪክ ምንጮች እንደሚያሳዩት፡ “ባሊ” ነበር የሚባለው።

ደግሞ ዳጩ (እነ) ዳዎን -- (እነዚህን) በራሱ ስም ጠራቸው -- (እነ) ኮኖን፡ በሾን፡ ጅሌን ይወልዳል።

እነዚህም ብዙዎች ነገዶች ወለዱ፡ ስማቸውም ይህ ነው፡ የበቾ ልጆች ዑሩ እና ኢሉ፡ የዳጭ ልጆች ሶዶ፡ አቦ፡ ጋላን፡ የኮኖ ልጆች፡ ሰቅሰቅ፡ ሊበን፡ የጅሌ ልጆች ኤላ፡ አቦ እና ልኢስ¹¹ ናቸው።

እነዚህ ሁሉም ብዙዎች ስለሆኑ ቱላማ¹² ይባላሉ። አብረው ይወጉ ነበረ። ከብዙ ዘመን በኋላ ተጣሉና አብርሃምና ሎጥ ከብታቸው በበዛ ጊዜ፡ “ወይ አንተ በቀኝ እኔ በግራ፡ ወይም እኔ በቀኝ አንተ በግራ እንለያይ” እንደተባባሉና እንደተለያዩ እርስ በርሳቸው ተለያዩ፡ (በዚያን ጊዜ) እንደሆነ (አሁንም) ሆነ።¹³

ደግሞ የዳአሌ ሁለቱ ነገድ፡ ማለት ጭሌና ሆኩ፡ እንደዚሁም ሁለቱ የጅዳ ነገድ፡ ሊበንና ጉድሩ¹⁴፡ ከወንድሞቻቸው ተለዩና በረን “አምቢሳ”¹⁵ በሚለው -- በርቱማ “ሮባሌ”¹⁵ በሚለው -- ሉባ¹⁶ ዘመን ኅብረት ፈጥረው “አፍራ”¹⁷ ተባሉ ።

- 11. በግዕዝ “ው” ዋዌ አያያዥ (መስተጻምር) ስለሆነ በአግርኛ “ና” ወይም “እና” ተብሎ ይተረጎማል፡ ወይም ሳይተረጎም ይቀራል። በግዕዝም በአግርኛም አንዳንዶቹ መስተዋድዶች እንደ “ው” ነጠላ ጥንዎች ሲሆኑ፡ ከሚያዋድዱትና ከሚያጻምሩት ቃል ጋራ አብረው እንደሚጻፉ ይታወሳል። ያ የሚጻመረው/የሚዋደደው ቃል የታወቀ ሲሆን መስተዋድድ ወይም መስተጻምር እንዳረፈበት ወይም እንዳላረፈበት ማወቅ አያስቸግርም። ያልታወቀ ከሆነ ግን ችግር ይፈጠራል። ለምሳሌ እዚህ ቦታ “አቦ እና ልኢስ” ያልኩት ግዕዙ “አቦ ወልኢስ” ያለውን ነው፡ ግን “ወልኢስ” የጀመረበት “ው” የቃሉ ክፍል ከሆነ የጅሌ ልጆች “ኤላ፡ አቦ፡ ወልኢስ” ሊሆኑ ነው። ይኸ ችግር በተለይ የሚፈጠረው ደራሲዎች ስም ሲዘረዝሩ አንዳንድ ጊዜ በ “ው” አንዳንድ ጊዜ ያለ “ው” እያጻመሩ በመዘርዘራቸው ነው። ይኸንን አንቀጽ ተመልከት።
- 12. አነጋገሩ የሚያመለክተው “ቱላማ” ማለት ብዙዎች ማለት መሆኑን ነው።
- 13. ዘፍጥረት 13፡ 9፡ በከብት ብዛት (በሚጥጫ/ቻ) ተለያዩ ማለታቸው ነው።
- 14. “ጉድሩ” ጌና “ጉድሩ” አንድ ናቸው። የተለያዩ ያስመስላቸው የ “ገ” ጣባ ነው። “ትርጉም/ትርጉም”፡ ጉራጌ/ጉራጌ፡ “ጉጃም/ጎጃም” የሚለውን ተመልከት።
- 15. “አምቢሳ”፡ “ሮባሌ” የሠራዊት የሰልጣን (ሹሞች ለራሳቸው የሚያወጧቸው አዲስ) ስሞች ናቸው። ከሚቀጥሉት ክፍሎች እንደምናየው፡ ሌሎች ስሞችም አሉ። ሐሳቡ “ወናግ ሰገድ” ከሚለው ጋራ ይስማማል። አሮሞዎች ወደኢትዮጵያ ግዛት-ሲመጡ የኢትዮጵያ ንጉሥ የልብነ ድንግል የዙፋን ስም “ወናግ ሰገድ” እንደነበረ ክፍል ፩ ላይ ተነግሮናል፡ “ወናግ ሰገድ” ማለት “አንበሳ ሰገድ” ማለት ስለሆነ “አምቢሳ”ን ከአንበሳ/አምባ ጋራ ለማያያዝ ያጓጓል፡ ግን አይያያዝም።
- 16. ኅብረተ ሰቡን ስምንት ዓመት እንዲመራ አብሮ በመገዘር የሚሾመው ትውልድ “ሉባ” ይባላል። ክርስቲያኖቹ ንጉሡን “መሲሕ”፡ “ሥዩም”፡ “ቅቡዕ” እንደሚሉት፡ “ሉባ” ማለት “ግዙር” (“የተዘረዘረ”) ትውልድ ማለት ነው።
- 17. “አፍራ” የሚለው ቃል “አፋር” (“አራት”) ከሚለው የተወለደ ስለሆነ “አራትዮ” ወይም እነ አራት (ወይም እንደነ እለ አሚዳ “እለ አርባዕቱ”) ተብሎ ሊተረጎም ይቻላል። እነሱም፡ (1) ጭሌ፡ (2) ሆኩ፡ (3) ሊበን፡ (4) ጉድሩ ናቸው።

ደግሞ የጅዳ ልጅ ሐካካና የደአሌ ልጆች አቦ እና ሱባ “ቢርመጂ” በሚባለው ሱባ ዘመን ኅብረት ፈጥረው “ሰደቻ”¹⁸ ተባሉ። እነዚህም ብዙዎች ነገዶች ወለዱ። ስማቸው ይህ ነው።

- የጭሌ ልጆች ገላም፣ ወቦ/አቦ¹⁹፣
- የሆኮ ልጆች ኪረሞ፣ እሙሩ፣ ጂዳ፣
- የሊበን ልጆች ዋሊሶ፣ ኩታዌ፣ አምዬ፣
- የጉድሩ ልጆች ሲርባ፣ መሎል፣ ጨረቃ፣
- የሐካካ ነገድ አቦ፣ ሐርሱ፣ ሊሙ፣
- የሱባ ነገድ ሐገለባቦ፣ ጨራ፣
- የአቦ ነገድ ሶዮ፣ አቦኖ፣ ቱምኤ፣ ሌቃ (ይባላሉ)።

እነዚህ ሁሉም ሲፋቀሩ “መጫ”²⁰ ይባላሉ፤ ሲጣሉ “አፍሬ” እና “ሰደቻ” ይባላሉ። ሁሉም ከቱለማ ጋራ ሲያብሩ “ሰጺራ”²¹ ይባላሉ።

በረን ደግሞ ዓሥራ ሁለት²² ልጆች ይወልዳል። በኩሩ ዳጩ ነው፤ ሁለተኛው ጅሌ፣ ሶስተኛው ኮኖ፣ አራተኛው በቾ፣ እነዚህ (አራቱ) “ቱለማ” ይባላሉ፤ አምስተኛው ሀካካ፣ ስድስተኛው አቦ፣ ሰባተኛው ሱባ፣ እነዚህ (ሶስቱ) “ሰደቻ” ይባላሉ፤ ስምንተኛው ጭሌ፣ ዘጠነኛው ሊበን፣ ዓሥረኛው ጉድሩ፣ ዓሥራ አንደኛው ሆኮ ናቸው፤ እነዚህ (አራቱ) “አፍሬ” ይባላሉ።

- 18. “ሰደቻ” የወጣው “ሰጺ” (“ሶስት”) ከሚለው ቃል ስለሆነ “ሶስትዮ” (እነ ሶስት፣ እለ ስለስቱ) ተብሎ ሊተረጎም ይቻላል።
- 19. የሎንዶኑ (ሎ) ቅጅ “ወቦ”፣ የቪየናው ቅጂ “አቦ” ነው የሚለው፤ በምርጫ ጊዜ ስላለው ችግር ከላይ ቍጥር 11ን ተመልከት። ሌላው አጻጻፍ የሚያመጣው ችግር “ም” እና “ን” ከ“ቦ” ዘር ሲቀድሙ ዘሩ ይውጣቸዋል። ለምሳሌ “አቦ” በመሠረቱ “አምቦ” ሊሆን ይችላል።
- 20. “ሲፋቀሩ” ማለት “ሲተባበሩ” ማለት ነው። ስያሜው እንደሌሎቹ ቍጥርን የሚከተል ስላይደለ፣ እነዚህ ኅሳዎች “መጫ” የተባሉት ሃያ ስለሆኑ ነው ብሎ “መጫ”ን “ሃያዮ” (“እነ ሃያ”) ብሎ መተርጎም አይቻልም። “መጫ” ከ“ጂግደማ” (“ሃያ”) ጋራ ግንኙነት የለውም።
- 21. “ሰጺራ” ኦሮሞኛ መሆኑ ይገርማል። ቃሉ ግዕዝ ከግሪክ የወሰደው ሲሆን ትርጉሙ “ጭፍራ” ማለት ነው። የኦሮሞ ሽማግሌዎችም ስሙን የሚያውቁት አይመስሉም። ብላታ መርሰዔ ንዝን እንዲህ ይላሉ። “አባ ባሕርይ ሰጺራን የነገድ ራስ አድርጎ ሲጽፍ ስለራያ ምንም የጠቀሰው ነገር የለም። አንዳንድ (የኦሮሞ) ባላባቶች እንደሚተርኩትም የነገድ ራስ የሚሉት ራያን ሲሆን፣ ሰጺራ የተባለውን ስም ግን እንደማያውቁት ይገልጻሉ።” (EMML 3749, p. 57)። ይኸ “ኦሮሞዎች ከገጥሞቻቸው ጋራ ግንኙነት አላቸው” የሚባለው ትረካ ትንሽ እውነትነት ሳይኖረው አይቀርም።
- 22. የተዘረዘሩት ዓሥራ አንድ ብቻ ስለሆኑ ዓሥራ አንድ ለማለት ይሆናል፤ ወይም የዓሥራ ሁለተኛው ልጅ ስም ሳይጻፍ ቀርቷል።

ከፍል ዩ

በጥረ አሞራን²³ ያጠፋ ዳዌ ከቦረን ሰዎች ነው፤ ከሌላ ነው የሚልም አለ፤ (ከሌላ ነው የሚል) ከቦረን ጋራ መዋጋቱን ምክንያት ይሰጣል። ይኸ ግን ሞኝ ነገር ነው፤ እውነት አይደለም። አስረጂ ግን (እንዲህ) ይላል። “(ጋሎች) ከሀገራቸው የወጡ ጊዜ የፈለገ (እዚያው) ቀረ፣ የፈለገ ወጣ እንጂ ሁሉም አልወጡም።” ምክንያቱም (ሁሉም) በልቡ ያሰኘውን ያደርጋል እንጂ የሚያዛቸው ጌታ የለም።

እነዚያ ከቦረን (ተቈርጠው) የቀሩት (በጋላ) ከሀገራቸው በኳራ²⁴ መንገድ ወጡ። ፋሲል ዘምቶባቸው ነበረ፤ ገደሉት። በዚያን ጊዜ ዳዌ ከርስቲያኖችን መውጋት ጀመረ።

በዚያን ጊዜ የዚህ ታሪክ ጸሐፊ²⁵ “የፋሲልን ገዳይ እፈራዋለሁ”²⁶ ሲል ተነባቦ፤ ምክንያቱም የክርስቲያን ደም ቀምሷልና፤ በጥራ አሞራንና

- 23. በጥረ አሞራ (በጸር አሞራ) የሠራዊት ስም ነበረ። በጋላም ሠራዊቱ የሠፈረበት ሀገር በስሙ ተጠርቷል። ሰውና ሕዝብ ስሙን ለሀገር፣ ሀገር ለሕዝብና ለሰው መስጠት በኛ አካባቢና በመጽሐፍ ቅዱስ የተለመደ ነው። በጥራ አሞራ (በጥራሞራ) ጉራጌ ውስጥ ወይም አጠገብ ነው።
- 24. ለጥንት ነገሥታት ለነአዲ ይሥሐቅ በተገጠመላቸው ዘፈን ውስጥ “ኳራ ይንገር፣ ፈረሱን የሚገብር” የሚል ስላለበት “ኳራ”ን እንደ ሀገር/ነገድ አድርጎ መውሰድ ይቻላል። Guidi, “Le canzoni geez-amarina”, p. 56። የቪየናው ቅጂ “ኳራ” እንደሚል አይተናል። ሌሎች አንዳንድ ምንጮች ጌራ ይላሉ። “ኳራ” የሚባለው ቦታ ሻሸመኔ አጠገብ ያለው ከየራ ነው የሚባለውን ብርሃኑ ለሚሰናቅ ታቦር ዋሚ (የኦሮሞ ሕዝብ ታሪክ፣ ገ. 55) ተቀብለውታል። አቶ አምቦሉ ከበደ በገሙ ጉፋ ጠቅላይ ግዛት በዳኝነት ያገለግሉ በነበረበት ጊዜ ስለጨንቻ መድኃኔ ዓለም ቤተ ክርስቲያን በግንቦት ፲፮ ቀን ፲፱፻፵፬ ዓ. ም. በጻፉት ማስታወሻ ላይ ጨንቻ ጥንት “ነራ” ይባል እንደነበረ ከሀገሩ ሽማግሌዎች የሰሙትን መዝግበዋል። EMML 5731, f. 114a. ዳዌ አባ ባሕርይን ጋሞ በነበሩበት ጊዜ የዘረፋቸው ዛሬ ጨንቻ በፊት ጎራ/ኳራ በሚባል ቦታ አቅጣጫ መጥቶ ሊሆን ይችላል። ከአርባ ምንጭ በደቡብ ምሥራቅ አምሳ ኪሎሜትር ያህል ርቆ ኮይራ የሚባል ቦታ/ጎሳ አለ። ከዚያ ደቡብ “የረና ኦሮሞ” ስለሆነ፣ ለኳራ ከሁሉም የበለጠ ተሰማሚው እሱ ነው፤ ዳዌ ከቦረን ሰዎች እንደሆነ አባ ባሕርይ ነግረውናል። Bender, *The Non-Semitic Languages of Ethiopia*, p. 298። ለማንኛውም ስለዚህ ቦታ አንዳች አስተያየት ስንሰጥ፣ አባ ባሕርይ የሰጡን ስም “ኳራ” መሆኑን ሳንዘነጋ መሆን አለበት። “ከየራ” ወይም “ኮይራ” ስላላሉ፣ “ኳራ” እንዴት “ከየራ” ወይም “ኮይራ” ሊሆን እንደሚችል ሳናስረዳ “ከየራ” ወይም “ኮይራ” ነው ማለት አይፈቀድልንም።
- 25. እንደ በፊቱ (“የዚህ) መጽሐፍ ባለቤት” አላለም፤ ከላይ ቍጥር 6ን ተመልከት። “ይቤ ጸሐፊ ዝንቱ ታሪክ” የጊዮርጊስ ወልደ ዓሚድም ቋንቋ ነው።
- 26. አዜ ሠርፀ ድንግል በነገሠ በሶስተኛው ዓመት ፋሲልን የጻፉት ገዢነት ሾሞት ነበረ፤ ባመቱ ተጣልተው ተዋጉ፣ ተሸነፈ፤ ዜና መዋዕል EMML 7109, f. 58b። ሱስንዮስ ለመንገሥ ሲያምፅ የመንግሥቱ ሠራዊት ወራሲ ልጁን ያዕቆብን

ወጅን²⁷ አጠፋቸው። እንደ ቃሉም ተፈጸመ፡ ምክንያቱም የትንቢት መንፈስ ከካህናት ዘንድ አይርቅም። ይኸንንም ነቢይ ዳዌ አባረረው፡ የገሞ አገሩንም አጠፋው፡ የአካባቢውንም ሁሉ ማረከ(በት)።

እንግዲህ እስከዚች ሰዓት ድረስ ወደተውነው ወደበረይቱማ ዜና እንመለስ።

ክፍል ፫

ከረዩ ስድስት ልጆች ይወልዳል። ብዙዎችና ኃይለኞች ነገዶች ሆኑ። ከነሱ የመጀመሪያው ሊባን ነው፤ ሁለተኛው ወሎ፤ ሶስተኛው ጅሌ፤ አራተኛው አቦ፤ አምስተኛው ሱባ፤ ስድስተኛው በላእ ናቸው።

ወሎ ስድስት ልጆች ይወልዳል፤ እነዚህም ወረ ቡኮ፤ ወረ ጉራእ፤ ወረ ኖሌኤሌ -- እነዚህ በወሎ ስም አሉ -- ወረ ከረዩ፤ ወረ ኢሉ፤ ወረ ኖሌአሊ ሲሆኑ፤ እነዚህ ሶስቱ ደግሞ “ሰደቻ” ይባላሉ። የተለዩት አቦሊን የገደሉ ጊዜ ነው²⁸። አሁን በኛ ላይ እርቅ አድርገው አሜሩ፤ ቃል ኪዳን ተጋቡ።

ክፍል ፬

መረዋ አያ አናን፤ ዑሩን፤ አበጢን ይወልዳል። (የነሱም) ልጆቻቸውና የልጆቻቸው ልጆች እንደዚህ በዘተው ብዙዎች ነገዶች ሆኑ። ስማቸው በየነገዳቸው (ስም) ይጠራል።

ለስምንት ዓመት ለአንድ ሉባ ይታዘዛሉ እንጂ እንደ ሌላ ሕዝብ (የሚታዘዙት) ንጉሥም ጌታም የላቸውም። ከስምንት ዓመት በኋላ ሌላ ሉባ ይኾማል፤ የፊተኛው (ሉባ) ይሻራል። በየዘመኑ እንደዚህ ያደርጋሉ።

ሉባ ማለት በአንድ ዘመን የተገዘሩ ማለት ነው።²⁹ የአገዛዘራቸው ሥርዓትም እንደዚህ ነው፤ አንድ ሉባ ሲሻር በርቱማና ቦረን ሁሉም ለ(የ)ራሳቸው ስም ያወጣሉ፤ (ልክ) የንጉሥ ሠራዊት “ሥሉስ ኃይሌ”፤ “በድል ፀሐይ”፤ “ጊዮርጊስ ኃይሌ” እንደሚባሉት።³⁰

አጅቦው፡ “ፋሲልን ያሸነፍነውና ያዋረድነው እኛ አይደለንምን” ብለው ፎክረውበት ነበረ፤ የሱስንዮስ ታሪክ ፲. 86። ጉጃምና ዳሞት የተያያዙ ናቸው።

- 27. ጉራጌ ውስጥ ወይም አጠገብ።
- 28. አቦሊ የሞተው ሠርፀ ድንግል በነገሠ በ22ተኛው ዓመት (በ1576 ዓ. ም.) ነው፤ ጌታቸው ኃይሌ፤ ባሕር ሐሳብ፤ ፲. 248። ገዳዩም “ጋላ ወሎ” ነው፤ ዜና መዋዕል፤ EMMML 7109, f. 59ab.
- 29. “በአንድ ዘመን የተገዘሩ” ሲሉ ሉባ ማለት “አንድ የግዝር ትውልድ” ማለት መሆኑን በግልጽ ያስረዳል።
- 30. ለጦር ሠራዊት ክፍሎች እንደዚህ ስም መስጠት እስከቅርብ ጊዜ የተለመደ ነበረ። ታሪክ ነገሥቱና ሌሎችም ምንጮች እንደሚያመለክቱት በተጨማሪ እነዚህ ትዝ ይሉኛል፡ “አፍሮ አይገብ”፤ “አቄትዠር”፤ “ፋርባን”፤ “ስናን”፤ “ዳማ”፤ “ሣሩኛ

ክፍል ፭

እንደዚሁ ባሊን መውጋት በጀመረበት ጊዜ የተገዘረው “ሚልባሕ” ይባላል። የአባቱን ስም አላውቅም፤ ምክንያቱም የሚነግረኝ (አስረጂ) የለም።

ክፍል ፮

ሁለተኛው ሉባ “ሙደና” ተባለ። የዚህ (ሉባ) የአባቱ ስም ጅቦና ነው። የወቢን ወንዝ የተሻገረ እሱ ነው።³¹

ክፍል ፯

ሶስተኛው ሉባ “ኪሎሌ” ተባለ። እንደ አደል መብረቅና³² እንደቄላዎቿ (ያሉትን) የደዋርን³³ ቆላዎች ወጋቸው።

ክፍል ፰

አራተኛው ሉባ “ቢፎሌ” ተባለ። ደዋርን በመላዋ ያጠፋ እሱ ነው። ፈጠጋርንም³⁴ መዋጋት ጀመረ።

ሰው (ማርኮ) ማጋዝ ጀመረ፤ አገልጋዮች አደረጋቸው፤ “ገበር” አላቸው። ኮሶ መጠጣት ጀመረ። (ከላይ) የጠቀስናቸው የፊተኞቹ

- ዘገር”፤ “ግንደበል”፤ “ሃንደር”፤ “በፀር ዋጀት”፤ በፀር ሾተል፤ “ቀስተ ንሀብ”፤ “አደል መብረቅ”፤ “ቢላማ”፤ “ቤርሳ”፤ “ጨፈንታ”። በዚያ ላይ “ኅይላት”፤ “አርባብ” እያሉ በነገደ መላእክት ስምም የሚጠሯቸው ነበሩ።
- 31. ከኢትዮጵያ ግዛት የገቡት ግን የወቢን ወንዝ ከመሻገራቸው በፊት ነው።
- 32. “አደል መብረቅ” በመሠረቱ የጦር ሠራዊት ስም ነው። እዚህ ግን “እንደ አደል መብረቅና ጌንደ ቄላዎቹ” ሲል የሚያመለክተው ሠራዊቱ የሰፈረበትንና ቄላዎቹን ነው።
- 33. ደዋሮ ከጨርጨር እስከ አሩሲ (አርሲ) ያለው አገር ይመስላል። አቶ ዕዕሜ አሁን ሰዶ የተባለው ነው ይላሉ። ግን ግራኝ ሲያምፅ መጀመሪያ የመታው ደዋርን ስለሆነ ለአዳል ቅርብ መሆን አለበት። ገዳማቸውን ደብረ አስቦትን ጨርጨር ውስጥ የቆረቆሩት የአቡነ ሳሙኤል ዘወገግ ገድልም የሚያመለክተው ይህንኑ ነው። Kur, Actes de Samuel de Wagag, p. 84 ። ከድርሳን ዑራኤል አንዱን አንቀጽ ብንተረገራቸው እንዲህ ይላል፡ “ከዚህ በኋላ (ዑራኤል) ወደፀሐይ መውጫ ሂደ፤ ከደብረ ጸባሕ ላይም ወጣና የደብረ ያግሙንና የደብረ ኅዝሎን ገዳሞች ሁሉ ቀደሳቸው። ደብረ አስቦት ላይ ሲወጣ ቅዱስ ሚካኤል ቅዱስ ዑራኤልን እንዲህ ሲል ነገረው፡ ይኼን ደብረ ቶሎ ባርካት፤...። በዚህ ጊዜ ቶሎ ቀደሳት ደብሯንም ደብረ ወገግ አሏት።”
- 34. ፈጠጋር በቡልጋና በጉራጌ ማህል ያለው አገር ይመስላል። ምንጃርን ይጨምራል።

ሉባዎች ግን ሰውን፣ ወንድም ሴቱንም፣ ይገድሉ ነበረ። ፈረስም በቅሎም ይገድሉ ነበረ። ከበግ፣ ከፍየል ከከብት (ከላምና ከበሬ) በቀር (ምንም) አይተውም ነበረ። የሆዳቸው አውራ³⁵ እንደእንስሳ በቋንቋቸው ላይ ይወርዳል እንጂ በመዳኒት አይገድሉትም ነበር።

ክፍል ፱

አምስተኛው ሉባ “ምስሌ” ተባለ። ጥን አሞራን³⁶ የፈጀ እሱ ነው። ሐመልማልን³⁷ ደጎ ላይ ወጋው፣ አገሮቹን ሁሉ አጥፍቶ ሠለጠነባቸው። ከነከብቱም ገባ(ባቸው)። በፊት ግን ጋላው ከወቢ እየወጣ ይዋጋና ወደዚያ ይመለስ ነበረ።

ንጉሣችን አጽናፍ ሰገድ³⁸ ከዓሣ ዘንብ ተነሥተው ወግተውት ነበር። ኑር የሠራውን ከሠራ በኋላ³⁹ ወደ ሀገሩ ሲወርድ ንዝሎ አጠገብ ገጠመው። ቀጥር የሌለውን አብዛኛውን ሠራዊቱን ፈጃቸው። ጋሎች ወደሀገራችን ከመጡ ጀምሮ በዚያን ጊዜ እንዳለቁት አላለቁም። ያን ጊዜ የተገደሉት የኑር ሠራዊትም በጊዜው ከምናነሣቸው ከአውሣ ሠራዊት ይበዛሉ። ምክንያቱም እግዚአብሔር በመጅ ያፈሰሱትን የአገልጋዮቹን የደም በቀል (አስ)ከፈላቸው።⁴⁰

- 35. በመዳኒቱ ስም በኮሶ የሚጠራው እርጥብ ሥጋ ሲበሉ የሚይዘው ትል።
- 36. “ጥን አሞራ” እንደ “በጥራ አሞራ”፣ በመሠረቱ የሠራዊት ስም ነበረ።
- 37. ሐመልማል የአጼ ናላድ (1488-1500) የልጅ ልጅ ነው። ሐመልማል ያዘመተው ሠራዊት ጥን አሞራ ሊሆን ይችላል።
- 38. አጽናፍ (አጥናፍ) ሰገድ የአጼ ገላውዴዎስ (1533-1551) ስመ መንግሥት ነው።
- 39. ኑር ሙሐመድ አልሙጃሂድ የግራኝን አልጋ ከነሚስቱ የወረሰ የአጻል ኢማም ነበረ። (የአጻል ኢማሞች የመሾም የመሻር ሙሉ የውስጥ ሥልጣን ስለነበራቸው የግዕዙ ምንጮች “ንጉሥ” ይሏቸዋል።) ገላውዴዎስን ወግቶ አሸንፎታል። ደራሲው “የሠራውን ከሠራ በኋላ” የሚሉት አጼ ገላውዴዎስን ካሸነፈና ብዙ ሕዝብ ከፈጀ በኋላ የንጉሡን አንገት ቆርጦ ቸብቸቦውን በዘንግ ጫፍ ይዞ መሄዱን በቁጭት ለማስታወስ ነው። (የንጉሡን ራስ አልባ ሰውነት አምጋራ ሳይንት ውስጥ ባሠራት በተደባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ቀበሩት፣ ራሱን በኋላ አምጥተው ሸዋ ውስጥ ገሜ ከሚባል አገር ከወንድሙ ከአቤቶ ያዕቆብ መቃብር አጠገብ ቀበሩት።)
- 40. ደራሲው “በጊዜው ከምናነሣቸው” ያሉትን አንሥተውት ቢሆን ብዙ ታሪክ ይነግሩን ነበረ። የገላውዴዎስን ታሪክ የጻፉት እሳቸው ከሆኑ ያንን ማለታቸው ሊሆንም ይችላል። ሆኖም አጻሎች (እስላሞች) እና እርሞዎች በኢትዮጵያ ምድር ላይ አያልቁ እልቂት እንደተላለቁ ይህ አንቀጽና ሌሎችም ብዙ ምንጮች ይጠቁማሉ። አንዳንድ ታሪክ ጸሐፊዎች “በመጅ ያፈሰሱት ደም” የሚለው አጻሎች አጼ ገላውዴዎስን የገደሉ ጊዜ የፈሰሰውን ነው ይላሉ። ልክ አይመስለኝም። ሌሎቹ ምንጮች፣ የራሱ የገላውዴዎስ ታሪክ ሳይቀር፣ ንጉሡ የተገደለበትን ቦታ “ንጭ ማር” ይሉታል። ደራሲው፣ “እግዚአብሔር በመጅ ያፈሰሱትን የአገልጋዮቹን የደም በቀል አስከፍሏቸዋል” የሚለውን ዐረፍተ ነገር ሊጽፉ ከሚገባው ቦታ ትንሽ ስላራቁት ያሳስታል እንጂ ይኸኛው የሚነግረን

ይህ ምስሌ (በጋሎች ዘንድ) ከሱ በፊት ያልተደረገውን በፈረስና በበቅሎ መቀመጥ ጀመረ⁴¹ -- የፊተኞቹን ሉባዎች “በሁለትና በሶስት እግር የሚሄዱትን በአራት እግር እንዲሄዱ አደረግኋቸው” እስኪላቸው ድረስ። በሶስት እግር ማለቱ በመንገድ ሲደክሙ ጦራቸውን ስለሚመረኩ ነው።

ክፍል ፲

ያነሣናቸው አምስቱ ሉባዎች አርባ ዓመት ገዙ። ልጆቻቸው አልተገዙሩም ነበረ። ወሽላዎቹ (አባቶች) ወንዶችንም ሴቶችንም ልጆች ይጥሉ ነበረ። ምክንያቱም ሕጋቸው እንደዚህ ነው። (አባቶች) ሲገዙሩ ወንዶች ልጆችን ያሳድጋሉ። ሴቶቹን ልጆች ግን ከተገዙሩ በኋላም ሁለትና ሶስት ዓመት እስኪሆናቸው ድረስ (የሚወልዷቸውን) ይጥሏቸዋል።⁴²

ክፍል ፲፩

ከአምስቱ ሉባዎች (አመራር) በኋላ የሚልባሕ ልጆች ተገዙ። “ሐርሙፋ” ተባለ። ይህ (ሐርሙፋ) ጊዮርጊስ ኃይሌን ቀጭኖ ላይ ፈጃቸው። በረን “ዱሉ” ይለዋል። ገኝን፣ አንጉትን፣ አምሐራን ያጠፋቸው እሱ ነው።⁴³

በጌምድርን መውጋት የጀመረ እሱ ነው። የበርቱማ ሐርሙፋ በጌምድርን ወጋ፣ የሐርቦን ወንድም ዋካንም⁴⁴ ገደለው። በዚያን ጊዜ ሐርሙፋ በስድብ ቃል (እንዲህ) ሲል ተናገረ፣ “ባሕር የሚለብሱትን ሲዳማዎች ከባሕር ገፈተርኳቸው።”⁴⁵

- በ1570 በወይናደጋ መጅ/መሻር ወንዝ ላይ ከአበጢ ጋራ ያደረጉትን መተላለቅ ይመስለኛል። የክፍል ፲፪ን መጨረሻ ተመልከት። የመንግሥቱ ሰዎችም፣ “የአበጢን ጋላ ያሸነፍን እኛ ነን አኮ” እያሉ ሱስንዮስን አስፈራርተውበታል። የሱስንዮስ ታሪክ ፲. 86.
- 41. ዛሬ በፈረስኝነት የሚታወቁ እርሞዎች ለነ ፈረስ ግልቢያ የተማሩት ማህል ኢትዮጵያ ከመጡ በኋላ ነው።
- 42. ግዝረትን የምናያይዘው ከሕፃናት/ከልጆች ጋራ ስለሆነ፣ ድርሰቱም “ልጆቻቸው አልተገዙሩም” በማለቱም፣ መልእክቱ ሊያሳስተን ይችላል። ድርሰቱ የሚናገረው ስላልተገዙሩ አባቶች እንጂ ስለልጆች አይደለም። ወንዶቹ ልጆች ሳይገዙሩ ያድጉና ወሽሎ እንደሆኑ ልጅ ይወልዳሉ። ወሽላ አባት የወለደው ልጅ የትም ይጣላል። ሕጋቸው ነው። ከተገዙሩ በኋላ የተወለደ ልጅ ወንድ ከሆነ ያሳድጋታል። ሴት ከሆነች የተወለደችው የአባቷ ግዝራት ሁለት ወይም ሶስት ዓመት ሳይሆነው ከሆነ ትጣላለች። ይኸንን ባህል አዛዥ ጢናም በሱስንዮስ ታሪክ ውስጥ መዝገበውታል። ፲. 215፣ እዚህም ገጽ 150-151 ላይ ተጠቅሷል።
- 43. በአቀማመጥ እነዚህ ሶስት አገሮች (ገኝ፣ አንጉት፣ አምጋራ) የተያያዙ ነበሩ ማለት ነው።
- 44. የቤገምድር ገዥ ይመስላል።
- 45. ለክርስትና የሚጠመቁትን ማለቱ ነው። አነጋገሩ በግዕዝ ምንጮች የተለመደ ነው።

ክፍል ፲፪

ከሰምንት ዓመት በኋላ፡ ሐርሙፋ ተሻረና ስሙ (እላይ) በክፍል ስድስት የተጻፈው የሙደና ልጅ ሮባሌ ተሾመ። ሸዋን ያጠፋት እሱ ነው። ኅዝብን መውጋት ጀመረ።

ሐዲጌ ዝዋይ ላይ ወጉት⁴⁶። ብዙ (ሰው) ፈጁበት፣ ከብቱንም ማረኩበት። በምርኮው ብዙዎች በለጸጉ(በት)።

ሰላም ይረፍበትና የመኳንንቱን ራስ፣ አዝማች ዘርአ ዮሐንስን፣ የገደለው እሱ ነው⁴⁶።

በዚያን ዘመን በቦረኑ ነገድ በሱባ (ዘንድ) ሶሊ እና ቢዳሮ ኢላላ ሆነ።⁴⁷

“ሲዳማ” የሚሉት ክርስቲያኖችን ከሆነ በዚያን ጊዜ ሲዳማዎችም እንደ ሌላው የኢትዮጵያ ሕዝብ (ለምሳሌ እንደ ጉራጌ፣ ትግሬ) ክርስቲያኖች እንደነበሩና ክርስትና በደቡብ ተስፋፍቶ እንደነበረ ያሳያል። ሃበርላንድ ያዘጋጀውን ቤተ ክርስቲያኖች የነበሩበትን ቦታዎች የሚያሳይ ካርታ ተመልከት፣ Haberland, Untersuchungen, p. 246. ሃበርላንድ ኢትዮጵያውያን የክርስትና አስተማሪዎች ክርስትናን በደቡብ አስፋፍተው እንደነበረ ለማሳየት ያደረገው ረጂም ንግግር እዚህ ላይ ሊታወስ ይገባል። “Altes Christentum in Süd-Äthiopien.” አባ ባሕርይም አገራቸው ጋሞ እንደነበረ ነግረውናል። የደራሲውን ነገድ ከአነጋገራቸው ለማወቅ ባይቻልም የሌላቸው እዚያ መገኘት አገሩ ትልቅ ማንበረ ክርስቲያን እንደነበረበት ያመለክታል። አባ ባሕርይን ያህል ሊቅ ባለበት ቦታ ትልቅ ተማሪ ቤትም ይኖራል። አቶ ዐፅሜ እንደነገሩን፣ ከፋ ውስጥ ደኑ አሮሞዎችን ከነከብታቸው አላስገባ በማለቱ ከአሮሞ ዱላ የተረፉ አንፈሎች እስከ አፄ ምኒልክ ዘመን ድረስ ክርስቲያኖች ነበሩ፣ ዐፅሜ/ባይሩ ተፍላ፣ የጋላ ታሪክ፣ ገ. 164፣ Bender, *The Non-Semitic Languages of Ethiopia*, p. 298. “ማያ” የሚባሉትም ነገድነታቸው በምን እንደሆነ አይታወቅም፣ በሃይማኖት ከሆነ እንደ ክስታኒ ጉራጌዎች ክርስቲያኖች ነበሩ፣ “አጃጃምን ማያ ዘሰሙ ምክህ ጊዮርጊስ ወልደ ዓሰቦ” (“ከማያዎች ውስጥ አንድ ስሙ ምክህ ጊዮርጊስ የሆነ የዓሰቦ ልጅ”) የሚለውን ከዮሐንስ/አለላፍ ሰገድ ታሪክ ውስጥ ገ. 39 ላይ ተመልከት።

- 46. “ሐዲጌ” (ንጉሡ አፄ ሠርፀ ድንግል) ሮባሌን (አምቢላን?) የወጋው በነገሠ በ10ኛው ዓመት (በ1565 ዓ.ም.) ነው፣ ዜና መዋዕል EMMML 7109, f. 59a ። “ሐዲጌ” ማለት “ጃንሆይ” ማለት ነው። የሠርፀ ድንግል ታሪክ ጸሐፊ የነገረን አዝማች ዘርአ ዮሐንስ መሞቱንና ሎሌዎቹ እንዳይበተኑ ንጉሡ አጽናንቶ ከሎሌነት አውጥቶ በባለርስ ወታደርነት (በጨዋነት) እንደከተባቸው አንጂ እንዴት እንደሞተ በግልጽ አይናገርም፣ የሠርፀ ድንግል ታሪክ ገ. 45።
- 47. የዚህ ዐረፍተ ነገር ትርጉም በሰዋሰዉ መሠረት ልክ በሆነም፣ መልክቱ ግልጽ አይደለም። በዚህ አነጋገር “ሱባ” የሚባሉ “ብዙ” (ከአንድ በላይ) ነገዶች አሉ፣ አንዱ የቦረኑ ነው። (“ነገድ ሱባ ዘበረን” ማለት “የቦረኑ ነገድ ሱባ” ማለት ነው።) ሌሎቹ ጥያቄዎች አንደኛ፣ “ኢላላ” ማነው ወይም ምንድን ነው? ሁለተኛ፣ “ሶሊ እና ቢዳሮ” መሆን ወይም መደረግ ምን መሆን/መደረግ ነው? ያም ሆነ ይህ፣ እንደ ግዕዙ ከሆነ፣ በቦረኑ ነገድ ሱባ ዘንድ ኢላላ ሆኗል/ተደርጓል። ትርጓሜውን ሰዋሰዉ አይፈቅድም እንጂ፣ ሲፈቅድ “ሶሊ” እና “ቢዳሮ” የቦታ ስሞች (ተራሮች?) ሆነው

ከዚህ በኋላ በአምስት ዓመቱ ሐዲጌ የአበጢን ሮባሌ ወይና ደግሳ ላይ ወጉትና (ምንም) ሳያስተርፉ ፈጁት።⁴⁸ “ከዓሥር የሚበልጡ ተርፈው ለዜና ሀገራቸው ደርሰዋል” የሚሉም አሉ።

ክፍል ፲፫

ከሰምንት ዓመት በኋላ፣ ደዋሮን ያጠፋው የኪሎሌ ልጅ “ቢርመጄ” ተሾመ። ይኸ የቦረኑ ቢርመጄ በቀመቱ ልክ የሚሆን የበሬ ቆዳ ጋሻ አበጆና ወስፈንጥረኞች የሆኑትን ማያን ወጋቸው።⁴⁹ የሚነድፉት (አካል) ሰላጡ(በት) አሸነፋቸው፣ ምክንያቱም ሰውነቱን በደረቅ የበሬ ቆዳ ጋርዶ ነበረ።

የንጉሡን የጦር አለቃ አዝማቺ ደጎረጎትንም⁵⁰ አስጨነቀው። እነ ዜናይንና ሎሌዎቹን ገደላቸው። ቀድሞ ብዙ ጊዜ ያሸንፈው ነበረ። ግን የክርስቲያኖች ፍዳ ሰላላለቀ በእግዚአብሔር ፈቃድ (እንዲህ) ሆነ። አሸናፊው ተሸነፈ፣ የሹመት ሀገሩን አርእኝን አጠፋት። እነ ጋቶን፣ በትሮን፣ በድሎን፣ ዓምዶን እና ሌሎችን ገደላቸው። ደኸች ሁሉ የሚበለጽጉባቸው እነዚህ ሁለቱ አገሮች ምድረ በዳ ሆኑ።⁵¹

ለኢላላ (ለጠላት ጥበቃ) መጠቀሚያ ሆነዋል። “ኢላላ” በአግርኛ “ይላላ” (“ስለላ”) ሆኗል። ግን “ሶሊ እና ቢዳሮ የሚባሉ ሁለት ዓይነት (የ)ኢላላ (ለቅሶ ወይም ማዕጠንቀቂያ) ሆነ/ተደረገ” ማለት ሳይሆን አይቀርም። አንዱን ትርጉም ያሳሰበኝ ታሪኩና አቶ አምሀ አሰፋው ከነገረን የ“ይላላ ደነቦ” ለቅሶ ናቸው። ታሪኩ በዚሁ ክፍል “ሐዲጌ ዝዋይ ላይ ወጉት። ብዙ ፈጁበት፣ ከብቱንም ማረኩበት” የሚለው ነው። ስለሌላውም አምሀ አሰፋው ይላላ ደነቦ በሚል ርእስ በ1995 ዓ. እ. ያሳተመውን መጽሐፍ ተመልከት። ስለ ማዕጠንቀቂያው የሞረሹ ደወል “በደሩ” ይባል እንደነበረ ሴኪ ነግሮናል፣ Cecchi, *Da Zeila alle frontiere del Caffa*, Vol. II, pp. 327-8, n. 1. and Vol III, p. 123.

- 48. አፄ ሠርፀ ድንግል አበጢን ደግሳ ላይ የመታው በ1570 ዓ. ም. ነው፣ ባሕረ ሐሳብ ገጽ 248። የሱስንዮስ ታሪክ ጸሐፊ እንደሚነግረን መኳንንቱ ድሉን እንደ ታላቅ ድል ይመዘኑታል። “የአበጢን ጋላ ያሸነፍንና ምንም ሳናስተርፍ የፈጀነው እኛ ነን እኮ” ይላሉ ገ. 86። ይህ የሆነው አዝማች ዘርአ ዮሐንስን ጋላ በገደለው በአምስት ዓመት ከሆነ፣ አዝማች ዘርአ ዮሐንስ የሞተው በ1565 ዓ. ም. (ከ1570 ላይ 5 ቀንስ) መሆኑ ነው።
- 49. “ማያ” የሚባሉ ኢትዮጵያውያን በቀስት መንደፍ የታወቁ ነበሩ። በቁላውም በደጋውም የሚኖሩ ነገዶች ነበሩ፣ ዛሬ የሉም። ከላይ ቍጥር 45ን ተመልከት።
- 50. ደጎረጎት የታወቀ ጀግና አዝማች (ጄኔራል) ኸረ። በፈላሻ ላይ ዘምቷል፣ የሠርፀ ድንግል ታሪክ ገ. 91። ትግሬ መኮንን (የትግሬ ገዥ) እና ባሕር ነጋሽ (ዛሬ ኤርትራ የተባለው አገር ገዢ) ሆኖ ደኸኖ (ምጽዋ አጠገብ) ሁለት ጊዜ ዘምቷል፣ እዚያው ገ. 128-133። ሱስንዮስ ሲያደንቀው፣ በፋሲል፣ በአዜ፣ በመሐመድ፣ በይስሐቅ ዘመን ከነበሩት (ጀግኖች) ውስጥ ከደጋረጎትና ከበርናባስ በቀር እስከ ዛሬ ማን አለ? ይላል፣ የሱስንዮስ ታሪክ ገ. 88።
- 51. አንዱ ሀገር አርእኝ ሲሆን ሁለተኛው ሀገር የቱ እንደሆነ አልተገለጸም፣ ሰርማት ሊሆን ይችላል። ወይም አርእኝ የሁለት ወረዳዎች (ሀገሮች) ስም ነበረ።

የቦርቱማው ቢርመጄ ደምብያን ወጋትና ልዑል አቦሊን፡ ባሕር ነጋሽ ሠምረ አብን፡ ሌሎችንም ገደላቸው።

ይህ (ሁሉ) የሆነው በሥራቸው ኃይለኛ፣ በምክራቸው ጥበበኛ የሆኑት ንጉሣችን በሌሉበት ነው። በደምቢያ ኖረው ቢሆን ኖሮማ በሮባሌ ላይ የደረሰው በቢርመጄ ላይ ይደርስበት ነበረ። ነገር ግን ድል ተራ በተራ እንዲሆን እግዚአብሔር የንጉሣችንን መንገድ ወደ ዳሞት አቀናው። በሄዱበት ድል አገኙ⁵²፤ በሌሉበት ደግሞ መኳንንቱ ተሸነፉ።

ክፍል ፲፬

የቦረኑ ቢርመጄ ዳሞትን ከበባት። ሀገሪቷን የሚያድንና የሚያስጥል የሌላ ሆኖ ሲያገኛት ጊዜ ሰውና ከብት አጋዘ።

በዚያን ጊዜ ደጅ አዝማቹ ዓለቦ ነበረ። ከወንድሞቹ ጋራ ተማክረና ሠራዊት ሰብሰቦ ተከታተለው፤ ምርኮውን ሲካፈል ደረሰበት። ምርጫች (እግረኞች) እና ፈረሰኞች በመሰለስት፣ ከበቡት፤ ይህ ማለት በሶስት የወራሪ ሰልፍ ከበባቸው ማለት ነው። ጋላው ሸሽ፣ ተፈጀ።

አብዛኞቹ ከአንድ ሰፊ ዋሻ ውስጥ ተደበቁ። (ሠራዊቱ) እንጨት ሰበሰበና ከዋሻው በራፍ ላይ አነደደው። ብዙዎቹ እሳቱን ከመፍራት የተነሣ ወጡና ታሰሩ -- ከብዙዎች ግዙቶች ጋራ የተጋዘውን ልዑል አምጥተው እስኪያስረክቡት ድረስ።⁵³ የሞቱትን ራስ ራሳቸውን ቈረጧቸው፤ (ቸብቸቦው) ለቀጥር በዛ። (እንደዚህ አድርጎ) ሀገሩን ጠበቀ።

ከዚህ በኋላ የቢርመጄ የተራው ዘመን እስኪያልፍ ድረስ (ሀገር ተጠብቃለች)። ግን የክርስቲያኖች ዕዳ እስካላለቀ ድረስ አሁንም (የምትቀጣ) የእግዚአብሔር እጅ ገና ከላይ እንደተዘረጋች ነች⁵⁴፤

52. የዳሞት ዘመቻ የተደጋገመ መሆን አለበት፤ እንዲያውም አዲ ሠርፀ ድንግል የሞተው ከዚያ ዘመቻ ሲመለስ በመንገድ ላይ ድንገት ታሞ ነው። ባሕር ሐሳብ ፲፮ 248፣ የሱስንዮስ ታሪክ ፲. 8።
53. ወይም “የተጋዘውን ልዑል ከብዙ ግዙቶች ጋራ አምጥተው እስኪያስረክቡ ድረስ”። እንዲያውም ይህ አተረጓጎም ለግዕዙ የበለጠ ባይቀርብም ታሪኩ ከመዘገበው ጋራ አብሮ ይሄዳል። “ልዑል” በሚል ቃል የተረጎምኩት “ወልደ መንግሥት” ያለውን ነው። ቃል በቃል ቢተረጎም “የመንግሥት ልጅ” ይሆን ነበር፤ ግን ዘመናዊ አማርኛ አይሆንም። ዝርዝሩ በራሱ በንጉሠ በሱስንዮስ ታሪክ ተመዝግቧል። ፲. 5-6። የሱስንዮስን ስም ሊጠራው ያልፈለገው ደራሲው ሳይሆን ቀጂው ሊሆን ይችላል። ምክንያቱ ምናልባት ሱስንዮስ ከነገሠ በኋላ ቤተ ክርስቲያኗን ስለከዳና ካቶሊኮችን ስላመጣ ይሆናል። ዜናሁ ለጋላ የሠርፀ ድንግል ታሪክ ሆኖ ሳለ የባለታሪኩ ስም አንዴም ያልተነሣው ለኛ የደረሰው (ሁለተኛው ወይም ሶስተኛው) ቅጂ የተቀዳው በሱስንዮስ ዘመን ስለሆነ ይመስለኛል። መጀመሪያ አባ ባሕርይ የጻፉት የራሳቸው ቅጂ ይኖራል፤ ከዚያ ላይ አንድ ሰው ቀድቶለታል፤ ለኛ የደረሰው ያ አንድ ሰው ከቀዳው ላይ የተቀዳው ይመስላል።
54. ኢሳይያስ 5፡ 25።

በቢርመጄ ዘመን በጠበቀም በኋላ በቦታው የምናነሣው የኋለኛው ሉባ ያጠፋቸዋል።

ክፍል ፲፭

ከዚህ በኋላ ቢርመጄ ተሻረና የቢፎሌ ልጅ ሙልአታ ተሾመ። እጉዣም ላይ ዱላጉቶ አደረገ። የዱላጉቶ ትርጉሙ “የቀንጮ ውጊያ” ነው።⁵⁵ ምክንያቱም ጋሎች በአንድ ዘመን ሲገዙ በክፍል አራት መጀመሪያ ላይ እንዳልነው ለራሳቸው ስም ያወጣሉ። እነሱም የፊተኞቹ (ሉባዎች) ያልወጉትን አንድ ሀገር ይወጋሉ። ሰውና ትላልቅ አራዊት ሲገድሉ ሞላ ራሳቸውን ይላጩና በጭንቅላታቸው ማህል ላይ ቁንጮ ያስተርፋሉ። ያልገደለ በቅማል እየተሰቃየ አይላጭም። ስለዚህ እኛን ለመግደል ይተጋል።

በዚያን ዘመን ሐዲጌ ወደዳሞት ለመሄድ ወሰኑ። በመንገድ ላይ እንዳሉ ጋላ ምድረ ጉዣምን እንደወጋ፣ እናታቸው ንግሥቲቱ መጠጊያ ፈልገው ደብረ አብርሃም እንደወጡ ሰሙ።

ሰላም ይረፍባቸውና የአባቶቻቸው የንጉሥቹ የአጽናፍ ሰገድና የአድማስ ሰገድ እጎት ወይዘሮ ቴዎዳሮም (እዚያ ነበሩ)። ጋላው ድንገት ባላሰቡት ሰዓት ቢደርስባቸው የሀገሩ ሰው ሁሉም ደነገጠ፤ ሠራዊታቸውም ተበተነ። ታላቁ ልጃቸው⁵⁶ ግን ወደናቱ በቀረቡት ጋሎች ላይ አይሉባቸው አባረራቸው፤ ምክንያቱም በኃይሉ የሚመሰገን ጉልማላ ነው። ተመልሶ የእናቱን እጅ ይዞ ጅቦላ ከሚባል ረጅም ተራራ ላይ አወጣቸው።

አዲጌም መንገዳቸውን ትተው ጋላው ወዳለበት በጥድፊያ ተመለሱ፤ ከሠራዊታቸው ጋራ ደረሱ። የአባቶቻቸውን የነገሥታቱን ሥርዓት ተዉት። (የነገሥታቱ) ልማድ ከውጊያ ሲደርሱ ተዋጊውን ይልኩና ከምርጥ ፈረሰኞችና እግረኞች ጋራ ቁመው የሚጣደፈውን ያመሰግናሉ፤ ወደኋላ የሚለውን ይቀጣሉ።

55. ስለባለ ቁንጮዎች (ቁንጫቸውን “ከለላ” ስለሚሉ ቁንደላዎች) የመጀመሪያ ውጊያ፣ ክፍል ፲፭ንና ፳ን አስተያይ። “ዱላጉቶ” ትርጉሙ “የቀንጮ ጦርነት” ማለት ሲሆን ቃሉ የወጣው ከ“ዱላ” (“ጦር”) እና ከ“ጉቶ” (“ቀንጮ”) ነው።
56. “ንግሥቲቷ” ወይም እቴጌይቱ የሠርፀ ድንግል ሚስት አይደለችም፤ እናቱ ነች። እቴጌነት ሢመት ስለሆነ ባሏ ንጉሠ ቢሞትም ከወራሲው ጋራ ፍቅር ከሆኑ ሹመቷን አይነካባትም። ሠርፀ ድንግል እናቱን ሥላሴ ገይላን (አድማስ ሞገላን) ይወድም ያከብርም ነበረ። “ታላቁ ልጃቸው” የሚለው የንጉሠን ሳይሆን የዌዘሮ ቴዎዳሮን ልጅ ነው። “ተመልሶ የናቱን እጅ ይዞ ጅቦላ ከሚባል ረጅም ተራራ ላይ” ከማውጣቱ በፊት የንጉሠ እናት “መጠጊያ ፈልገው ደብረ አብርሃም” ሄደው ነበረ። ንጉሠማ እንዲህ ያለ የደረሰ ጀግና ልጅ ቢኖረው አልጋውን የሰምንት ዓመቱ ልጅ አዲ ያዕቆብ አይወርስም፤ ወርሶም መንግሥቱን አያስወስድም (ማለት፣ ሱስንዮስ አይቀማውም) ነበረ።

ያን ጊዜ ግን ንጉሣችን ከነይለኞች ቀድመው ኅይል አሳዩ። ሠራዊቱ ይኸንን ሲያይ እየሮጠ በጋላው ላይ አውሬ ሆነበት። ሁሉንም አንዳች ሳያስተርፉ ፈጁት። አብዛኞቹ ገደል ገቡ -- የሀገሬው ሰውና ገበሬዎቹ በአገኙበት ቦታ እስኪገድሏቸው ድረስ።

የጋሎቹን ራስ እንዲቁርጡ ትእዛዝ ሰጡ። (ቸብቸቦው) ሰፊውን ቦታ አድራጎ ሞላው።

ኢቴጌንና ወይዘሮ ቴዎዳዳን ካሉበት ደብሮች (ተራሮች) አወረዱቸው፤ በክብርም ተቀበሏቸው።

የተቆረጠውን የጠላትን ራስ ብዛቱን ባዩ ጊዜ ከፍ ያለ ደስታ ተደሰቱ። በመሲሐ ላይ የድል መንፈስ ያሳረፈውን እግዚአብሔርንም አመሰገኑት።

ከጋላው እጅ ያስጣሉትን ከብትም ለተማረኩባቸው መለሱላቸው።

ክፍል ፲፮

ከዚህ በኋላ ንጉሣችን መንገዳቸውን ሊያቀኑ ወሰኑ፤ ምክንያቱም እንዳሰቡት ያደርጋሉ፤ እንደተናገሩት ይፈጽማሉ። ዳዌ የሚባለውን ጋላ ለመውጋት ወደ ወጅ ሄዱ። ጋላው (ዳዌን) “የኋለኛው ጋላ”⁵⁷ ይለዋል። ሰዎች ግን ስላሳመማቸው “ዳዌ”⁵⁸ ይሉታል።

(ንጉሡ) ወደዚያ የሄዱበት ምክንያት (ዳዌ) በውጊያ የሚገጥማቸው፤ የማይሸሽ ስለመሰላቸው ነበር። “እዚህ አለ” ከአሏቸው ቦታ ሲደርሱ አጡት፤ (ያለበትን) ቦታውን ፈልገው አላገኙትም።

እንስሳዊ ምርኮና ሥጋዊ ውጊያ ሲያጡ ጊዜ ከሰይጣን ጋራ ለመዋጋትና የአሕዛብን ነፍስ ሊማርኩበት ወሰኑ፤ የእናርያን፣ የቦሻን፣ የጎመርን ሰዎች ጠሩዋቸውና፤ “ክርስቲያኖች ሁኑ” አሏቸው። ሆኑ፤ የክርስትና ጥምቀት ተጠመቁ።⁵⁹

57. አነጋገሩ እሮሞዎች እሮሞችን “ጋላ” የሚሏቸው ያስመስላል፤ ካሉ ከክርስቲያኖቹ ስምተው ሊሆን ይችላል፤ ወይም እውነትም የነሱ መጠሪያ ኖሯል። ግን ይህን የሚለው የሎንዶኑ ቅጂ ብቻ ስለሆነ የሰዋሰው ስሕተት ባይኖርበትም፤ በአክራካሪ ጉዳይ ላይ ባንድ መስካሪ ከማያጠራጥር ውሳኔ ላይ ለመድረስ አይቻልም። ከሺያናው ቅጂ ውስጥ (በቀጂ የጥንቃቄ ጉድለት ምክንያት) መሥመሩ በሙሉ ሳይቀዳ ቀርቷል።

58. በግዕዝ “ደዌ” ማለት “በሽታ” ማለት ነው። ግን ታዲያ ለምን “ደዌ” አላሉትም? ሲያሾፉ ይሆን? ሁለተኛው፤ ዳዌ እና ጃዊ የአንድ ጎሳ የተለያዩ መጠሪያዎች ለመሆናቸው ማስረጃ የለንም። እንዲያውም አይደሉም ማለቱ ለእውነቱ ይቀርባል፤ ምክንያቱም፤ “ጃዊ” ማለት “እባብ” ማለት ስለሆነ አባ ባሕርይ ይወዱትም ይጠቀሙበትም ነበር።

59. ዘመኑ መጋቢት 27 ቀን 1575 ዓ. ም. ነው፤ ባሕሪ ሐሳብ ገ. 248።

ክፍል ፲፯

የወርድአያ ሙልአታ የራስ ወልደ ክርስቶስን (የግዛት) ሀገር በወጋ ጊዜ አሸንፈውና ምርኮውን አስጣለው፤ ብዙም ገደለ። ግማሹንም ገደል እስኪገቡ ድረስ አሳደዳቸው። ሐይቄ እስኪመለሱ ድረስ ሀገሩን (እንዲህ) ጠበቀ። ሐይቄ ሲመለሱ ሀገሪቷን በወልደ ክርስቶስ ትጋትና ውጊያ ተጠብቃ አገጅት። በዚህ ምክንያት የቤታቸው ጌታ አድርገው በመንግሥቱ ሁሉ ላይ አሰለጠኑት።

ክፍል ፲፰

የቦረን ሙልአታ የዳሞትን ክርስቲያኖች አዳከማቸው፤ በታተናቸው፤ አገራቸውን አጠፋው። በሱ ዘመን ሸዋና ዳሞት ምድረ በዳ ሆኑ።

አንድ ጊዜ የጋላን ድል፤ አንድ ጊዜ የክርስቲያንን ድል ብጽፍ፤ “ዛሬ ላንተ፤ ነገ ለሌላህ” የሚለው የመጽሐፍ ልማድ ነው።⁶⁰ ድልም አንድ ጊዜ ለዚህኛው፤ አንድ ጊዜ ለዚያኛው ነው። ሁልጊዜ የሚያሸንፍ የሁሉ በላይ የሆነ አንድ እግዚአብሔር (ብቻ) ነው። ሀገሪቱም በእጁ (በጋላው እጅ) ገባች፤ የተረፈ የለም።

ይህ መጽሐፍ በተጻፈበት ጊዜ የቢፎሌ ልጅ የሙልአታ ሹመት ሰባት ዓመት ሆኖታል።⁶¹ ለምስሌ ልጆች (ነገድ) ግዝራትና ሹመት ገና በመዘጋጀት ላይ ናቸው። በዘመናቸው የሚሆነውን ውጊያና እልቂት በሕይወት ካለሁ በኋላ እጽፈዋለሁ። ከሞትኩም ታሪኬንና የሚመጣውን ሌባ ታሪክ ሌሎች ይጽፋታል። ግን የሞተ ብፁዕ ነው፤ አርፏልና።

ክፍል ፲፱

ዐዋቂዎች (እንዲህ እያሉ) ብዙ ምርምር ይመራመራሉ። “እኛ ብዙዎች፤ የጦር መሣሪያችን ብዙ ሆኖ ሳለ ጋላ እንዴት ያሸንፈናል?” ይላሉ። “በኃጢአታችን ምክንያት እግዚአብሔር ፈቀደለት” የሚሉ አሉ። “ሕዝባችን ከዓሥር ጾታ ስለተከፈለ ነው። ከነሱ ውስጥ ዘጠኙ ጾታ ከውጊያ አይቀርቡም፤ በፍርሃታቸውም አያፍሩም። ዓሥረኛው ጾታ ግን የተቻለውን ያህል ይዋጋል፤ ይጋደላል” የሚልም አለ ።

ቍጥራችን ብዙ ይሁን እንጂ ውጊያ የሚችሉ ጥቂቶች፤ ወደ ውጊያ የማይቀርቡ ብዙዎች ናቸው።

ከነሱ ውስጥ አንዱ፤ ቍጥር የሌላቸው የመነካሳት ወገን ነው። እንደዚህ ታሪክ ጸሐፊና እንደሱ ብጤዎች በልጅነቱ በትምህርት ላይ ሳለ መነኩሴዎች ሲደሉት የሚመነኩሱ አለ። ውጊያ ፈርቶ የሚመነኩሱ አለ።

60. ምንጩ አልታወቀም።
61. 1586 ዓ. ም. መሆኑ ነው።

ሁለተኛው ወገን ደብተራ ይባላሉ። መጻሕፍቱንና የክህነትን ሥራ ሁሉ ይማራሉ፤ በእጃቸው ያጨበጩባሉ፤ በእግራቸው ያሸበሽባሉ።⁶² ስለፍርሃታቸው አያፍሩም። ምሳሌነትን የአርን ልጆች ከሆኑት ከሌዋውያንና ከክህናት ይወስዳሉ።⁶³

ሶስተኛው ወገን ገና ሐጻና እና ገና መግሠሬ ይባላሉ። ፍርድ ይጠብቃሉ፤ ከውጊያም ይጠበቃሉ።

አራተኛው ወገን የመኳንንት ሚስቶችና ወይዘሮች⁶⁴ ደጋፎች ናቸው። ጎይለኛ ወንዶች፣ ጠንካራ ጎልማሶች (ሆነው ሳለ) ወደውጊያ አይቀርቡም። “የሴቶች ሎሌዎች ነን” ይላሉ።

አምስተኛው ወገን ሽማግሌ፣ ገዜ፣ በዓለ ርስት ይባላሉ፤ መሪታቸውን ለገበሬ አካፍለው ያዝዙታል፤ በፍርሃታቸው አያፍሩም።

ስድስተኛው ወገን ገበሬዎች ናቸው፤ እርሻ ላይ ይውላሉ፤ ስለውጊያ አንዳችም ሐሳብ የላቸውም።

ሰባተኛው ወገን በንግድ የሚጠቀሙና ለራሳቸው የሚያተርፉ ናቸው።

ስምንተኛው ወገን እንደ አንጥረኞች፣ ጸሐፊዎች፣ (ልብስ/ቆዳ) ሰፊዎች፣ አናጢዎች ያሉ እና እነዚህን የሚመስሉ ጥበቦች ናቸው፤ ውጊያ አያውቁም።

ዘጠነኛው ጾታ ልመናን ሥራ ያደረጉ አዝማሪዎች፣ ባለከበሮዎች፣ ባለበገናዎች ናቸው። የሰጣቸውን ይባርኩታል፤ ብጡል ምስጋናና ውዳሴ ከንቱ ይሰጡታል። ያልሰጣቸውን ሲራገሙት እዳ አይሆንባቸውም፤ ሕጋችን ነው ይላሉ። ከውጊያ በረጅሙ ይርቃሉ።

ዓሥረኛው ጾታ ጦርና ጋሻ የሚይዙ፣ ውጊያ የሚችሉ፣ “ለሩጫ የንጉሡን ፈለግ”⁶⁵ የሚከተሉ ናቸው። በነዚህ ጥቂትነት ምክንያት አገራችን ጠፋች።

ጋላ ግን እነዚህ ያነሣናቸው ዘጠኝ ወገኖች የሉበትም። ሁሉም ከደቂቅ እስከ ልሂቅ ለውጊታ የሠለጠኑ ናቸው። ስለዚህ ያጠፋናል።

62. በበዓላት ቀን ከቤተ ክርስቲያን ሲያገለግሉ የሚያደርጉትን ወረብ ማለቱ ነው።
63. የብሉይ ኪዳን ክህናት።
64. “ወይዘሮች” የቤተ መንግሥቱ ሴቶች (ልዑላቱ) ናቸው። (ጥንት ወንዶችም በቃሉ ይጠሩበት ነበረ።) ንጉሡ እጄ ሠርፀ ድንግል ይህንን ትንተና ከሰማ በኋላ “ደጋፎች”ም በውትድርና እንዲያገለግሉ ዐዋጅ አስነግሯል ይባላል።
65. “አስረ ንጉሥ ለረዊጽ” ምንጩ መኃልይ 7: 5 ነው። ግን አባ ባሕርይንና ሌሎችንም መምህራን እንደመሰላቸው “አስር” እዚህ ላይ “ፈለግ” (ስም) ማለት አይደለም፤ “ጠፈረ” (ግሥ) ማለት ነው። ሆኖም “ፈለግ” መሰላቸው ንጉሥ ሲያጠፋ ጥፋቱን እንዲያርም አስተያየት የሚሰጥበት፣ ሲያሳርም የሚመሰገንበት ለንጉሥ ብቻ የሚሰጥ “አስረ ንጉሥ” የሚባል የቅኔ ዓይነት ፈተረዋል፤ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ፣ መጽሐፈ ቅኔ፣ (አዲስ አበባ) ፲፱፻፳ ዓመት እምድገረ ልደቱ ለክርስቶስ፣ 7. 8.

ይፈጁናል። “(ጋላው) በእግዚአብሔር ትእዛዝ ይፈጅናል” የሚሉ የእስራኤል ልጆችን መሸነፍና በፋርስና በባቢሎን እጅ መጥፋታቸውን ምክንያት ያመጣሉ። “ተዋጊ የሚያሸንፍ ቢሆንም ኖሮ ክቡርና ልዑል ከሆነው ከእግዚአብሔር ዘንድ ማን እርዳታ ይለምን ነበረ? ብዙዎች ጥቂቶችን ቢያሸንፉ፣ ‘አንዱ አንዱን ሺ ያባርራቸዋል፤ ሁለቱ ዓሥሩን ሺ ያሳድዷቸዋል’⁶⁶ የሚለው የመጽሐፍ ቃል ከንቱ በሆነ ነበር” ይላሉ።

ዐወዋቂዎች ሆይ፣ የሚታመነው የመጀመሪያዎቹ ወይም የጌላኞቹ ተከራካሪዎች ቃል እንደሆነ እናንተ ታውቃላችሁ።

ክፍል ፳

እንግዲህ ወደ ጋላው ዜና እንመለስ።

ትናንሾቹን ልጆች “ሙጫዕ” ይላቸዋል፤ በለጥ የሚሉትን “ኤልማን” ይላቸዋል። ከነሱ የሚበልጡትን፣ መዋጋት የሚጀምሩትን “ጉርባእ” ይላቸዋል።

ያልተዘሩትን ጎልማሶች--የራስ ጠጉራቸውን እንደ ጎራ⁶⁷ የሚያሸሙና “ከለላ” የሚሉትን--“ቁንዳላ”⁶⁸ ይላቸዋል። ሰው፣ ዝሆን፣ አንበሳ፣ አውራሪስ፣ ጎሽ ሲገድሉ ከማህል ራሳቸው ላይ ቁንጮ (ትተው) ይላጫሉ፤ ያልገደለ ግን አይላጭም።⁶⁹ ሚስት ሲያገቡም ካልገደሉ አይላጩም።

በሙልአታ ዘመን ጉሽ (ስለ)በሉ፣ “ከበላነው ከብት ነው፤ ስንገድለው ራሳችንን አንላጭ” አሉ። ግማሾቹም በስድብ አነጋገር።

66. ዘጸግም 32: 30።
67. ሶስተም ቅጅዎች በግልጽ “ጎራ” ይላሉ። ጉይዲ “ጎራ” (ወታደር) ብሎ ለውጦታል። እርግጥ ወታደሮች በዚያን ዘመን መለዩዋቸው የጠጉራቸው አሠራር እንደነበረ ከግራኝ አነጋገር ለመረዳት ይቻላል፤ ግራኝ ለወረራ ያሰለፋቸውን ወታደሮች የጦር ዘዴ ሲነግራቸው፣ “ጠጉራችሁን እንደ ክርስቲያኖች ብነይ ደዋ (‘የደዋ ልጆች’?) አሽሙ” ማለቱ በግልጽ ባይገባም ወታደሮች የተለዩ የጠጉር አበጣጠር እንደነበራቸው ይጠቁማል፤ Basset, *Histoire de la conquête de l’Abyssinie*, Vol. 1, p. 327, for the text, and Vol. II, p. 436, for the translation.
68. ቁንዳላ አማርኛም ነው፤ ለምሳሌ፣ መኃልይ 5: 11ላይ “ቁንዳላው የተዘረፈፈ ነው” የሚለውን ተመልከት።
69. እዚህ ላይ ቀጂዎቹ የተሳሳቱ ይመስላሉ። ሠለቱም የሚሉት እንደ ሳዱላ “ከማህል ራሳቸው ላይ ትንሽ ጠጉር ይላጫሉ” ነው። ለእውነቱ የሚቀርበው ግን እንደ ቁንጮ “ትንሽ ጠጉር ትተው ይላጫሉ” ማለቱ ነው፤ ክፍል ፲፭ን ተመልከት። ግራኝ በዘንተራ ጠንነት ሲወድቅ፣ “እንግዲህስ አንተ ከሞትክልን ጠላት ጠፋልን” ቢሉት፣ “እኔ መቸ ሞትኩ ቁንጫም ቁንጫም ልጆች ወልጃለሁ” አለ የሚባለውም ተጨማሪ ማረሚያ ነው። Caquot, “Histoire Amharique de Grān et des Gāllās,” p. 129.

“የሸዋንና የአምሐራን ሰዎች ስንገድል ራሳችንን አንላጭ፡ ምክንያቱም እነሱ የሚናገሩ ከብቶች ናቸው፡ መዋጋት አይችሉም” አሉ።

ጋላ ሁሉ፡ ለባም ሆነ ቀንዶላ፡ ሚስት ያላገቡት “ቁሮ”⁷⁰ ይባላሉ። የሉባው ቁሮ ከሉባ ጋራ፡ የቁንደላው ከቁንደላ ጋራ፡ የገበሬ ቁሮ ከገበር ጋራ በአንድ ቤት ይኖራሉ።

ሰቄላ (ሰቀላ) ለመሥራት ሃያ የሚያህሉ ሰዎች ይሾማሉ፡ “አጀርቱ” ይሏቸዋል።

ደግሞ ለበሬ አረዳ ይሾማሉ⁷¹፡ (እነዚህ) “ቀልታ” ይባላሉ።

ደግሞ ሥጋ የሚጠብቡ እና እየቁረጡ ለሁሉም በቀርጥ በቀርጥ እኩል የሚያድሉ ሁለት⁷² ሰው ይሾማሉ፡ “ዋጆ”⁷³ ይሏቸዋል።

ደግሞ የሁሉንም ላሞች ወተት የሚያልቡ አምስት⁷² ወንዶች ይሾማሉ፡ ስማቸው “ሐለብዶ”⁷⁴ ነው።

ደግሞ ወተት ለመቅዳት ሁለት⁷² ይሾማሉ፡ ለያንዳንዱ በመለኪያ ያካፍላሉ፡ ስማቸው “ጥሂቶ” ነው።

ደግሞ ለከብት እገዳ ሰባት ሰዎች ይሾማሉ፡ (እነዚህ) የጠፋውንም (ከብት) ይፈልጋሉ፡ ስማቸው “በርባዶ”⁷⁵ ነው።

ደግሞ ከማህላቸው ሁለት ይመርጡና ወደሴት የሚሄደውን እንዲገሥጹና እንዲቀጡ ይሾሟቸዋል፡ (እነዚህ) “ጎርሳ”⁷⁶ ይባላሉ። ይህ (ከሴት) መጠበቃቸው ለጦርነት የነቁ የተጉ እንዲሆኑ ነው እንጂ ለጽድቅ አይደለም። ያገባ የሚያስበው ሚስቱን የሚያስደስትበትን (ነገር) ነው።⁷⁷

ደግሞ (ሲጓዙ) ከብት የሚነዱ ዓሥር የሚሆኑ ሰዎች ይሾማሉ። ስማቸው “ጠውቱ”⁷⁸ ነው። ከነሱ ውስጥ ሚስት ለማግባት የፈለገ ይለይና በቤቱ ይኖራል፡ “ጅልሂካ”⁷⁹ ይሉታል።

70. “ቁንዳላ” የሚለውን ቃል አማርኛ ያደረጉትን አባቶች ምሳሌ በማድረግ “ቁሮ”ን “bachelor” ለሚለው የእንግሊዝ ቃል መተርጎሚያ ማድረግ እንችላለን። እነሱም ወስደውት ይሆናል፡ “ነፋኝ ዘገር” የሚባለው ሠራዊት ሲጩክር፡ “ዘገር ቂሮ ሳይዋጋ ድል ይነሳ” ያለውን ከዮሐንስ/አለላፍ ሰገድ ታሪክ ውስጥ ገ. 20 ላይ ተመልከት።

71. ቀልታዎቹ ስንት እንደሆኑ በቀጥታ ያልተናገረው ቀጥሩን ቀጂ በስሕተት ቢገድፈው ይሆናል።

72. የቀጥሮቹ ማነስ የጎሳዎቹን መጠን ያሳያል። ጎይላቸው ብዛታቸው ሳይሆን መደራጀታቸው ይመስላል።

73. ዋዳ (ጠበሰ) ከሚለው ግሥ የወጣ።

74. “ሐለብዶ” “አላቢዎች” ማለት ከሆነ “አለበ” ከሚለው አማርኛና “ሐለበ” ከሚለው ግዕዝ ጋራ ያለው ግንኙነት ታሪካዊ እንጂ አጋጣሚ ሊሆን አይችልም።

75. “በርባዳ” “ፈለገ” ከሚለው ግስ የወጣ ነው።

76. “ጎርሳ” ማለት “መካሪ” ማለት ነው።

77. እንደኛ ቆሮንቶስ 7: 33።

78. “ጠውቱ” “አረኛ”።

79. “ጅልሂካ” “ሚስት ያገባ አረኛ”።

ሽማግሌውን “ምልገሥዶ”⁸⁰ ይሉታል። እሱም ቢሆን እንደወንድሞቻችን እንደ ዘጸ⁸¹ እና እንደ አባ ሐራ⁸² በጣም ካልደከመ ከውጊያ አያርፍም።

ከፋት ለማድረግ የሚተጋ ጠላት እንደኛ ያገኘ የለም። ደግ ለመሥራት የሚተጋ ጌታና ንጉሥም እንደኛ ያገኘ የለም። እግዚአብሔር እስከ ረጅም ዘመንና ብዙ ጊዜ ይጠብቀው።⁸³ ይላል ባሕርይ።

80. “ምልገሥዶ” “ሽማግሌ”። እነዚህን ሁሉ የአሮሞ ቃላት ቤኪንግሃም እና ሃንቲንግፎርድ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉሞቻቸዋል፡ C.F. Beckingham and G.W.B. Huntingford, “Some Records of Ethiopia,” pp. 111-129. (የጎዳግ ማስታወሻዎቹን ተመልከት።)

81. የሽማግሌው ስም ዘአራቅሊጦስ ነው። በሠርፀ ድንግል ታሪክ ውስጥ ተደጋግሞ ተነሥተዋል። በዚያን ዘመን ስምን እንደዚህ ማሳጠር ይወዱ ነበረ፡ ዓሰባ (ዐሰባ)፡ ዓምዶ (ዐምዶ)፡ ተዝካሪ (ተዝካሪ)፡ መንገዶ (መንገዶ)፡ ጎደሮ (ጎደሮ)፡ ክፍሉ (ክፍሉ) ይሉ ነበረ። ልማዱን ከአሮሞዎች ወስደውት ይሆናል፡ “ጢኖ”፡ “በርባዶ”፡ “ሐለብዶ” የሚለውን ተመልከት።

82. አባ ሐራ ድንግል ካቶሊኮቹን በመቃወም ለቅድስና በቅተው ገድል ተጽፎላቸዋል፡ EMMML 69, William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts*, Vol. I, p. 71.

83. ንጉሠ አጼ ሠርፀ ድንግል ነበረ።